

ДАН ПОЛИЦИЈЕ

У циљу деполитизације Министарства унутрашњих послова, Упутством о Дану безбедности,¹ укинута је обележавање 13. маја као Дана безбедности, а Министарство унутрашњих послова обележаваће као своје празнике следеће датуме:

а) 20. јануар, као Дан Министарства унутрашњих послова и Ресора државне безбедности - представља сећање на 20. јануар 1811. године, када је на Скупштини одржаној у Београду, Правитељствујушћи Совјет Српски подељен на 6 министарстава и за првог министра унутрашњих послова постављен Јаков Ненадовић

б) Тројице, као Дан полиције - представља сећање на Тројице, 15. јуна 1862. године. Од 15. до 17. јуна те године српска жандармерија је одиграла пресудну улогу у сукобима око Чукур - чесме и током бомбардовања Београда. Нешто више од 100 жандарма супротставило се неколико стотина пута јачој турској сили и практично спасило Београд и Србију. Како се први сукоб одиграо на Тројице (Духове), 15. јуна, овај дан је усвојен као слава српске жандармерије.

в) 8. фебруар, као Дан полицијског школства - представља сећање на 8. фебруар 1921. године, када је у Београду отворена прва Полицијска школа коју је организовао др Арчибалд Рајс.

Министарство унутрашњих послова је, у складу са Упутством о дану безбедности и Обавезном инструкцијом о обележавању Дана полиције (01 бр. 2501/2001 од 03. 05. 2001. године) на Тројице, 3. јуна 2001. године обележило Дан полиције организовањем низа активности, у седишту Министарства, секретаријатима унутрашњих послова и другим организационим јединицама РЈБ МУП Републике Србије.

Министар унутрашњих послова Душан Михајловић, је открио спомен обележје првом министру унутрашњих послова Србије Јакову Ненадовићу, а након тога су уручена одликовања и награде припадницима полиције. Централна свечаност под називом "Полиција грађанима" организована је у Сава-центру, са богатим културно-уметничким програмом у коме су узели учешће истакнути уметници.

Да би се онима који нису могли да присуствују Свечаној академији или да је виде у средствима информисања, али и ради трајног бележења и иницирања да се на порукама програма Академије делује, у овом раду се даје приказ ове особене културно-образовне манифестације.

Надаље се дају беседе на овој Академији.

¹ "Службени гласник РС", бр. 28. од 4. маја 2001. године.

Говор господина Душана Михајловића, министра унутрашњих послова Републике Србије поводом Дана полиције

Полиција у Србији није више партијска

Темељне демократске промене у нашем друштву обавезале су и полицију да се промени и прилагоди изазовима развоја демократије и изградње модерне добро организоване и уређене државе. Задовољство ми је што вечерас могу да констатујем да полиција у Србији више није партијска. Верујем да она више никада неће бити изван и изнад закона, друштва и државе. Време зависности полиције од партијских центара моћи, време страха невиних грађана Србије од полиције, је прошло време. Пред нама је време када ће се политичке борбе водити на изборима да би се после њих у полицији мењали само министар и функционери које поставља влада. Ни један частан професионалац неће више стрепити за своје радно место, нити ће бити изложен политичким притисцима. Грађани ће у полицији видети модеран и рационалан сервис који ће им гарантовати безбедност њихових живота и имовине, јавни ред и мир и ефикасно спречавање и откривање кривичних дела. Једини који ће се плашити полиције биће криминалци свих боја и врста и то у сразмери са тежином своје криминалне активности.

У складу са тим опредељењима обележавамо и данашњи Дан полиције. Боље речено, враћамо се својим коренима и настављамо светле традиције српске жандармерије, која је на данашњи дан пре 139 година одбранила Београд и спасла младу српску државу. Истина, на данашњи дан пре 33 године полиција се тукла са београдским студентима.

Међутим, туча са младошћу ишла је са празником који је тада био наметнут, празником који је делио грађане и коме се нису сви радовали. Данашњи празник - обе стране дочекују са истим осећањем. У овој сали су заједно некада подобни и неподобни грађани, свих националности, вера и идеологија. Нема више кордона који нас дели и раздваја. Једина линија раздвајања биће закон.

Празник је прилика да честитам награђенима и унапређенима. Награде и унапређења заслужили су ванредним доприносом у остваривању два најважнија и најтежа задатка пред којим се нашла полиција у овим преломним временима. Први задатак био је: зауставити тероризам и повратити суверенитет над деловима територије коју су албански екстремисти хтели да одвоје од државе Србије. Други задатак је: борба против организованог криминала и најтежих кривичних дела.

За извршење првог задатка припадници полиције и војске, на челу са њиховим командантима и агилним председником државног координационог тела, колегом Небојшом Човићем заслужили су и добили признања, не само наших грађана, већ и читаве демократске јавности света. Срећан сам што су у том

великом успеху нове државне политике значајан допринос дали и припадници полиције.

Тиме су са себе и полиције у целини, спрали љагу који су им нанели појединци, лоши руководиоци и неодговорно државно руководство, које их је увело у трагичне ратове и још трагичније сукобе са сопственим грађанима, правилима службе, законом, моралом, једном речју са основним људским обавезама.

Други задатак је стална борба против мафије и ту је права битка тек почела. Открили смо и спознали обим и дубину корупције која је захватила бивши режим од врха до дна. Сазнали смо како је настала пирамида организованог државног криминала под изговором потребе да се у условима санкција финансирају државне потребе. Највећи изазов за полицију је спречавање покушаја да се организовани криминал са огромним капиталом пресели у институције нове демократске власти под било којим изговором. Верујем у успех, и као већина мојих сарадника, живим и радим, за Србију, Србију која ће бити модерна европска држава, а не балканска Колумбија!

У том племенитом напору водиће нас речи из посланице светог апостола Павла Римљанима које смо узели за мото полиције: "Не дај да те зло победи, него победи зло добрим"!

Дуг је и напоран пут пред нама до друштва у коме неће бити мафије, корупције и државе у којој ћемо сви бити једнаки пред законом и полицијом. Подсетићу на опште познату чињеницу да то није задатак само полиције. Зло корупције може се свести у разумне оквире заједничким ангажовањем већине грађана и државних органа.

Поред материјалне подршке у решавању просторних проблема, опремању савременим техничким средствима, већих плата, и побољшања укупног стандарда припадника полиције, највећа помоћ у тој борби је јавност. Полиција се труди да све њене активности буду доступне јавности. Јавност је темељ за поверење и сарадњу која је неопходна између грађана и полиције.

Зато ћемо вечерас и овом приредбом покушати да грађанима представимо наше намере да убудуће све више будемо сервис грађана, а све мање орган државне репресије. Желимо да скренемо пажњу и на нови имиџ полиције и посебно на нову полицијску институцију коју намеравамо да уведемо. Реч је о институцији позорника, полицајца који ће у једном делу града, или селу, знати све грађане, кога ће сви знати и коме ће сви моћи да се обрате за помоћ и заштиту сопствене и колективне безбедности. Надам се, да ће грађани прихватити позорника као најближег комшију. Надам се да ће и позорници бити стручни, способни, морални и пожртвовани и да ће са задовољством носити своју нову униформу коју ћемо вечерас први пут представити јавности заједно са новим знаком полиције.

Драги гости, верујте у своју полицију и погледајмо приредбу под симболичним називом: "Полиција грађанима"! Хвала на пажњи и живели!

Из историје полиције²

Полиција је важан елемент сваке организоване државе. Историја полиције неодвојива је од напора за утемељењем и јачањем модерне националне државе, али је истовремено и саставни део друштва. Настанак полиције је плод вечите тежње друштва да обезбеди лични и колективни ред, мир и заштиту. Полиција је истовремено и последња инстанца која спречава нарушавање редоследа и односа утврђених законом. Самим тим, полиција је најбољи одраз друштва из кога потиче.

И сам назив „полиција“ потиче од античког појма *политиџа* што значи државна управа и изведена је од старогрчке речи *полис* што значи држава - град.

Још у појединим члановима Душановог законика постоји потврда о првим облицима полиције. Никола Грегора је 1327. године забележио "нарочите људе одевене у црно одело који су стражарили по друмовима и чували путнике од разбојника". Органи полиције били су истовремено и органи унутрашње управе. Постојале су кефалије, властелини, властелини крајишници, севастии, протосевасти, жупани, кнезови и донекле војводе.

На скупштини одржаној 2/14 јануара 1811. извршена је реформа државне управе. *Синод* је преформиран у *Првитељствујушчи Совјет Србски* са шест ресора, између којих и унутрашњих дела. За попечитеља *внутрених дела*, односно министра унутрашњих послова постављен је Јаков Ненадовић (1765-1836). Том приликом поново је реорганизована и извршна полицијска служба. "Сваком суду опредељени су пандури за већу снагу и силу судејску". Ови пандури су били "без ајлука, сем ране из Беглука" (без наднице, сем хране из нахије), а њихове куће су биле ослобођене кулука и десетка. Имали су народно одело и традиционално оружје, пиштоље и јатагане.

Касније у структуру градске полиције уведена и функција буљукбаше, непосредног старешине над 22 градска пандура. Дужност београдског буљукбаше је од 1830. до 1832. обављао и чувени песник Сима Милутиновић - Сарајлија (1791-1847).

Према Устроениу Министарства Внутрених Дела, на чијем челу је од 1862-1868 био Никола Христић, у надлежност овог министарства спадала је "брига о поретку, миру, сигурности лица и имања у земљи, надзор над јавним местима и над штампом и журналистиком и над рђавим људима и друштвима". Полиција је такође преузела бригу о "сирочади и убогима" као и за "одклањање свега онога што би опасно било животу и здрављу грађана". Касније је усвојен и "Закон о преком суду за ајдуковање, разбојништва, јавна насиља и крађе".

Београдска жандармерија се први пут прославила у недељу на Духове, 3/15 јуна 1862. године. Тог дана између 16 и 17 часова дошло је до сукоба на Чукур чесми, (што на турском значи чесма у рупи). Сукоб је изибио између српских шегрта и регуларних турских војника, низама.

² Глумци су на Академији говорили текстове аутора: Богдановић, Б.: Два века полиције у Србији, необјављени рукопис (Библиотека ВШУП-а)
Христић, К.: Чукур чесма и бомбардовање Београда и Слава београдске жандармерије, Полицијски гласник, 1911. година, број 46-52

У полицији затечем управника вароши Мијаила Барловца. Он ме укратко извести: да су данас после подне око 4 сата отишле неке слуге и шегрти Срби да на Чукур чесми наточе воде. Низами не хтедоше чекати на ред и потискивали су шегрте. Срби се томе успротиве и из тога се изроди свађа. У том метежу разбије се тестија једноме низаму и он њоме удари Саву, шегрта бакалина Алексе Николића, и разбије му главу. Саву облије крв и он стаде јаукати. На то се стекну оближњи Срби и Турци, а притрчи и позорник српске полиције коме се придруже још два-три - жандарма, који на ову ларму дођоше. Низами су покушали да побегну, но жандарми их спрече.

Управник града Михајло Барловац на увиђај је упутио чиновнике градске полиције Симу Нешића - тердјумана (преводиоца за турски језик) и жандарма редова Ђорђа Јовановића - Нишлију. Српски службеници су ухапсили турског наредника (чауша), виновника ексцеса и повели га у зграду управе. Група је морала проћи крај главне касарне турске жандармерије на углу данашње Вишњићеве и Змаја од Ноћаја. Ухапшеник је ово искористио и покушао да побегне. Дајући му подршку, турски жандарми су пушкама усмртили Нешића и Јовановића. Тешко је рањен и пандур Јован Поцерац. Ово је изазвало општи револт међу српским становништвом и прве уличне сукобе.

Сазнавши за овај догађај ја одмах провидим да ће се још јаче развити. Одмах предузнем собом руководити даљи развој и наредбе издавати. Утом стигне и Илија Гарашанин, министар-председник. Ја ту почнем причати кад дотрча позорник с Дорђола и јави да из града иде једна јака чета низама коју је послао паша. Ово нас узнемири, јер са толиком снагом Турци би нас могли до ногу сатрити. Гарашанин одмах пође, а мене замоли да за њим пошаљем неколико жандарма.

Гарашанин је похитао у сусрет Турцима, а министру унутрашњих послова, Николи Христићу је наложио да за њим пошаље групу жандарма. Успео је да наговори турског официра да се врати у тврђаву, али је на путу избио сукоб у коме су погинули потпоручник Ивко Прокић, поднаредник Петар Николић, редови Димитрије Дугалић и Јован Стефановић, као и турски бинбаша.

И када је пала ноћ пламтеле су пушке дуж целог шанца, око свију капија које су Турци затворили. Нарочито је пушкарање било силно на Великој пијаци. Низами беху ухватили бусије у својој полицији, а наши жандарми у Здању капетан Мишином, универзитету који се довршавао. Пијацом се могло проћи само с крајњом опасношћу, јер је била брисана унакрсном ватром. Око капија беше се слегао силан свет. И онда навале жандарми уз припомоћ грађана, те све капије сравне са земљом. Остала је само тврда Стамбол капија, која је тек после порушена.

Сутрадан 4. јуна учињена је нека врста примирја, а у уторак 5. јуна био је свечан погреб погинулих Симе тердјумана и Ивка Прокића. И у моменту када је спровод из Саборне цркве стигао до Коларчевог здања, групу с града топови на варош. Свет с погребом прсне на све стране, а сандуци с мртвима остану на сред улице. Пошто нису могли успети да заузму своја пређашња

места, Турци су бомбардовње продужавали све већом жестином и трајало је цео дан. У сумрачак престане бомбардовање сасвим. У ово време приспе и књаз Михајло са свога пута. До Топчидера дође на пароброду, те изађе и на колима дође у Београд, где га у двору дочекасмо. Он пре свега прими Гарашанина и мене, ми му покажемо цео догађај. Био је врло узбуђен и једак и извео је да он није вољан и даље трпети да у Србији постоје турски градови са посадама њиховим.

Жандарми су се у овој прилици показали изврсно. На Дорћолу су спречили испад посаде из тврђаве, а извежбани стрелци са градилишта Капетан Мишиног здања обарали су Етем-пашине артиљерце на градским бедемима.

Тако је жандармерија београдска сјајно извршила своју дужност и сачувала Београд од велике опасности и страшнога покоља. Улица у којој је погинуо Сима тердјуман и сад се зове Симинова улица, што је и право.

Због храброг држања у овим пресудним догађајима, Духови су усвојени као слава српске и жандармерије Краљевине Југославије. Тачно након 139 година, српска полиција се вратила својим светлим традицијама и поново усвојила Духове као свој празник.

Слава београдске жандармерије обновила се и обесмртила и при одбрани Београда 1914. и 1915. године. Док су се наше армије испред велике непријатељске офанзиве спремале на трагично повлачење кроз Албанију, жандармерија је на мртвој стражи бранила Београд. Она га је бранила са очајном одлучношћу, корак по корак, улицу по улицу.

Београдски одсек бранио је комбиновани одред јачине 6 батаљона, Сремски добровољачки одред и Одред београдске жандармерије. Непријатељ је успео да заузме насип и пругу доспевши до Банатске (данас улице Мике Аласа). Српски жандарми и добровољци су сат и по касније одбацили непријатеља на обалу, међутим, Аустријанцима је стигла помоћ, па су до зоре поново заузели насип.

Жандармеријски одред је, без обзира на велике губитке, у два поподне, под командом Ђоћа Роша поновио напад у правцу Јалије (насеље код базена 25. мај). У тој безумној акцији изгинула је скоро половина преосталог људства.

Мало је познато да је мајор Драгутин Гавриловић свој чувени говор одржао прикупљеним војницима десетог кадровског пука, Сремског одреда и преживелим жандармима. Окићени цвећем из излога једне дорћолске цвећаре, војници, добровољци и жандарми су у три сата поподне заједно кренули у последњи смртоносни јуриш, који ће их одвести у вечну славу.

„Тачно у петнаест часова непријатељ се има разбити вашим силним јуришем, разнети вашим бомбама и бајонетама. Образ Београда, наше престонице, има да буде светао. Војници, јунаци, Врховна команда избрисала је наш пук из бројног стања... Наш пук је жртвован за част Отаџбине и Београда. Ви немате више да бринете за Ваше животе, који више не постоје... Зато, напред у славу!”

Значајне мисли о полицијској професији

„Ко год жели поштеним и достојним човеком постати и назвати се, о овим двома стварима у све време свога живота ваља да настоји: прво, ум свој да просвети - да може управ и савршено познати шта је добро, што ли је зло, а потом: срце своје од свих злих захтевања да очисти и на место ових добра и полезна да уведе. Сви људи, од оних који на царски престоли седе до најпоследњији сељана и чобана који под турском покривеним кућицама живу, могу бити добри. Сви људи могу бити добри и сви су за то од Бога создати, но, за доћи к добродетељи ваља најпре истребити злобе.“³

„Појединац се не може морално развијати у којој било друштвеној средини, него само у оној која буди и подстиче његова благороднија осећања. Као што се појединац не може морално развијати у којој било држави, тако и држава не може се правилно уредити с каквим било појединцима. Само она држава чији ред живи у души њених грађана, јесте држава у правом смислу речи.“⁴

„Лица која су одговорна за примену закона увек морају своје дужности извршавати онако како закон налаже, служећи заједници и штитећи свако лице од нелегалних радњи, у складу са високим степеном одговорности који захтева професија.

Лица одговорна за примену закона морају у извршавању својих дужности поштовати и штитити људско достојанство, бранити и штитити основна права сваког лица.

Лица одговорна за примену закона морају водити рачуна да здравље лица која чувају буде у потпуности заштићено.

Лица одговорна за примену закона не смеју починити никакав акт корупције. Исто тако они се морају енергично супротставити свим радњама те врсте и борити се против њих.

Лица одговорна за примену закона морају поштовати закон и овај кодекс.“⁵

„Имали смо државу без Христовог благослова, слободу без радости, рат без борбе, пропаст без славе, страдање без примера.

Пропала нам је држава - кажемо: слава ти и хвала, Боже! Добијена је држава - кажемо: опет слава ти и хвала Боже!

³ Обрадовић, Д.: одломак из "Совјета здравога разума"

⁴ Јовановић, С.: - "Историја политичких доктрина", Београдски издавачко-графички завод, Југославија публик, Српска књижевна задруга, Београд, 1990.

⁵ Бабовић, Б.: Људска права за сваког: Кодекс полицијске етике Уједињених нација; Фонд хуманитарног права, Београд, 2000. године.

Јер да нам није пропала држава, пропао би нам народ. Бог је ударао благовремено по ономе што је јефтиније да би сачувао оно што је скупље. Докле има кућаника биће куће, али ако нестане кућаника, ко ће обновити порушену кућу?

Ево нам опет наше државе! Ево нам опет златне слободе! Слава Ти и хвала Господе на Твоме дару, на молитви Твојој и на неисказаном човекољубљу Твоме.

Ако опет будемо неваљали и богоотпадни као што смо били удариће Бог и по држави и по народу, па ће обоје пропасти за увек. И бићемо подсмех и прича и опомена осталима. Зато помози Боже свима, па и Србима да се покају, поправе и од греха очисте и Тебе прославе свога Бога и Оца, кога славе сва небеса. Амин."⁶

**Приредила
Светлана Ристовић,
Виша школа унутрашњих послова**

---

⁶ Велимировић, Н.: - "Мисли о добру и злу", О Н А, Београд, 1998. године.

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

Др Желимир КЕШЕТОВИЋ, Виша школа унутрашњих послова ОДНОС ПОЛИЦИЈЕ И ЈАВНОСТИ III⁸⁰

Резиме: У раду се разматрају односи полиције и јавности у Југославији и Србији на основу истраживања и података који су били доступни до почетка 2000. године. Након краћег осврта на праксу карактеристичну за период социјалистичког самоуправљања детаљније се анализирају актуелни друштвени контекст и комуникациона пракса Министарства унутрашњих послова Републике Србије у условима транзиције. Аутор закључује да у овој области постоје значајни помаци и да МУП Србије има у односу на остале органе државне управе развијенију праксу односа са јавношћу, али да још увек има доста простора за њено даље унапређивање.

Кључне речи: полиција, грађани, јавност, односи са јавношћу, државна управа, МУП Србије.

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОДНОСА ПОЛИЦИЈЕ И ЈАВНОСТИ У СФРЈ И СР СРБИЈИ

Југословенски експеримент са политичким системом социјалистичког самоуправљања оставио је трага у свим сегментима државе и друштва, укључујући и полицију (органе унутрашњих послова) и област безбедности. Након почетне административне фазе у којој се није разликовала од других земаља "социјалистичке заједнице", југословенска политичка елита опредељује се за нову политичку концепцију која треба да обезбеди постепено одумирање државе и избегне опасности етатизма и бирократизације. Као и у другим социјалистичким земљама, и у нас су питања криминалитета и девијантности уопште имала наглашену друштвено-политичку димензију, за разлику од других земаља где се ради пре свега о стручном питању.

У том контексту била су присутна и стална настојања да се област унутрашњих послова деетатизује, тј. да се и у вршење безбедносних функција уведе самоуправљање и у њих (углавном формално) укључи најшири круг друштвених субјеката. Она су резултирала уставним амандманима 1967-1971. и Уставом из 1974. године којима је успостављена концепција друштвене самозаштите

80

Налази и оцене у овом тексту односе се највећим делом на односе полиције и јавности у Србији до 2000. године. Са друштвеним променама у нашој земљи позитивне промене у овој области све су интензивније и динамичније.

(ДСЗ) и расцепкани и нефункционални систем безбедности (Милосављевић, 1997:71).

Поред општих и уобичајених вредности које су у свакој држави предмет заштите органа и служби безбедности (безбедност и целовитост државе, уставни поредак, живот, лична и имовинска сигурност људи), у југословенском моделу социјализма штићене су и неке идеолошке вредности самоуправног друштва као што је братство и јединство и равноправност југословенских народа и народности, самоуправна права грађана и радних људи у удруженом раду, друштвена својина и друштвено самоуправљање, и сл. Очување ових вредности утврђено је као право и дужност, али и одговорност свих радних људи и грађана у свим облицима њиховог повезивања и удруживања (организацијама удруженог рада, друштвено-политичким организацијама, месним заједницама и другим самоуправним организацијама и заједницама). Остваривање безбедности и борба с друштвено негативним појавама није само ствар специјализованих служби. Милиција, односно органи унутрашњих послова су само најстручнија и најспособљенија служба која у реализацији овог задатка мора стајати на челу јавности. Успостављањем система општенародне одбране и друштвене самозаштите (ОНО и ДСЗ) безбедност се јавља као вредност која се не успоставља средствима карактеристичним за државу, тј. за њене присилне и надзорне механизме, већ на неприсилан и далеко прихватљивији начин. Друштво утемељено на самоуправљању не може у погледу безбедности остати у оквиру остваривања безбедности на класичном обављању државних функција. Ту је полиција, (органи унутрашњих послова) само један од стручних носилаца безбедности, а људи нису само објекти, већ субјекти који активно учествују у остваривању безбедности. Пошто је то тако, полиција нема потребу, као што је случај у капиталистичким земљама, да успоставља неке посебне односе са јавношћу.

Идеолошка рационализација овог резонувања је следећа. Полазило се од тога да је, за разлику од експлоататорског класног друштва где је полиција инструмент владајуће класе, у социјализму она "слуга народа" и "добročинитељ грађана" који није одвојен и супротстављен грађанима, тј. јавности, да би онда морала с њима да гради и успоставља неке посебне односе и уклања неповерење. Органи унутрашњих послова су инструмент грађана и свих радних људи с којима су потпуно интегрисани у систем ДСЗ.

Друштвено-политичке организације на челу са Савезом комуниста, имале су практичан утицај на норме и политизацију безбедносних питања. Оне су различитим средствима, пре свега политичком пропагандом, учиниле доста за нерепресивну социјализацију друштвених вредности, укључујући и оне које се односе на безбедност. Упркос значајној социјализацији, па и политизацији ДСЗ, велики део становништва и појединих друштвених скупина остао је необухваћен, тј. изван институционализованих напора и настојања да се укључи у друштвену самозаштиту. Тако је постојао значајан "празан простор" у оквиру ДСЗ због неангажовања у самозаштитном деловању, немогућности суделовања у стварању или усвајању одговарајуће безбедносне свести, апатичности, незаинтересованости за безбедносна и слична питања, препуштања неконформним токовима или западања у ексцесивност итд. Истовремено, настајала

је и одређена "социјална дистанца" између дела јавности и безбедносних органа (Реџаг, 1987:201).

Начин на који је проблематика односа полиције и јавности била третирана, анализирана и разрешавана, није био у складу са потребама и значајем који ови послови имају за успешно обављање функција органа унутрашњих послова и унапређење ДСЗ. Он није био предмет целовитијег истраживања ни од стране саме службе, ни стручних и научних институција у друштву. Обављено је свега неколико парцијалних емпиријских истраживања, а у извештајима о стању безбедности и активностима органа унутрашњих послова о односу милиције и јавности, говорило се на реалтивно уопштен начин у делу извештаја о сарадњи са осталим субјектима ДСЗ. Питањима односа са грађанима у великом броју органа унутрашњих послова није се поклањала потребна пажња, тј. они нису били предмет редовног праћења и анализирања, а недовољно су коришћене и различите форме активности ради приближавања Службе грађанима. Пропаганда, уколико је и било, најчешће се односила на проблематику безбедности саобраћаја, а нису коришћена средства и методе познате чак и у неким другим социјалистичким земљама.⁸¹ Још 1968. године на састанку у ССУП констатовано је да нису у довољној мери коришћена средства као што су плакати, леци, панои са фотографијама, дија-позитиви у биоскопима, брошуре и сл. Ово стање није се ни касније битно променило. Превентивни програми у смислу савета потенцијалним жртвама нису примењивани као стални и плански облик утицаја, већ као *ad hoc* припремљене акције подстицане више интуитивно. И овде је донекле изузетак област безбедности саобраћаја и безбедносна заштита наших грађана на привременом раду у иностранству (акција "Одмор"). Предавања за јавност о раду Службе јавне безбедности организована су само изузетно као средство борбе против криминалитета, а њени припадници су се нерадо појављивали у јавности као говорници. Интервјуи или изјаве преко средстава јавног информисања у вези припремања јавности на нове прописе или појаве у области безбедности, те обавештења о посебним мерама и догађајима, били су релативно ретки. Вежбање у реторици у стручном образовању припадника службе потпуно је занемарено. У програмима школовања и образовања кадрова није се посвећивала довољна пажња припреми припадника Службе за успостављање коректних контаката и односа поверења са грађанима, а критеријуми и пракса вредновања рада милиционара нису подстицали на хуманије и коректније понашање према грађанима. И у односу према средствима јавног информисања преовладавао је кампањски приступ.⁸² Ретке су биле информације о делатности СЈБ, програмима рада, успесима и проблемима у раду, финансијским, стамбеним и другим тешкоћама њених припадника и сл. Ни један републички ни покрајински секретаријат, као ни Савезни секретаријат унутрашњих послова није имао специјализовано одељење или службу за односе

⁸¹ Вид. Печар, Ј., Превентивна делатност органа унутрашњих послова, стр. 176-177.

⁸² У бившој СФР Југославији и СР Србији, попут других социјалистичких земаља, истина у нешто блажој форми, друштвено комуницирање уопште било је директивно једносмерно, а медији су били монопол државе, односно владајуће партије. Њихов циљ и задатак био је ширење оптимизма међу радницима, јачање поверења у државу, партију и њене трансмисије.

са средствима информисања које би програмирало и реализовало сталне међусобне контакте и успоставило трајније облике комуникације са другим институцијама (филмска продукција, публицистика и сл.). И у извештају ССУП-а из 1982. "Остваривање програмске оријентације органа унутрашњих послова (1974-1981)" констатовано је незадовољавајуће стање јавног информисања ОУП. С друге стране, код штампе се запажа повремено и пригодно (прославе, јубилеји) уместо континуираног обавештавања, непостојање сталних рубрика и емисија, неуједначеност садржаја, затвореност извора информисања, једнострано и површно информисање. У "Информацији о стању и проблемима милиције" ССУП-а из 1980, констатује се да "штампа и друга средства информисања скоро редовно обавештавају јавност о свим прекорачењима службених овлашћења радника ОУП. Начин на који се ови догађаји презентирају јавности понекад добија сензационалистички призвук. Међутим, средства јавног информисања мало простора посвећују резултатима и успесима Службе јавне безбедности, као и бројним коректним и хуманим поступцима радника милиције" (Рајаковић, 1983). И други аутори су оцењивали да у односима органа унутрашњих послова са јавношћу постоје пропусти који нису резултат лошег теоријског концепта, већ његовог практичног неостваривања. "Досадашња искуства говоре да постоји несклад између теоријске заснованости система и његовог практичног остваривања. Људи као субјекти система ДСЗ и ОНО би морали бити боље обавештени о безбедносним проблемима, да би могли да утичу на рад класичних безбедносних институција. Само тада би се од њих могла захтевати већа спремност за суделовање и непосредно укључивање у безбедносне и самозаштитне активности - тамо где се то може реално очекивати." (Мартоноши, 1989:82). Интересантно је и запажање Јанеза Печара који је указао на ограничену могућност изражавања потенцијалног незадовољства полицијом без бојазни, без осветољубивости, одмазде и израза неповерења, те политичког и сличног стигматизирања.

Иако органи унутрашњих послова у овом периоду нису настојали да плански обезбеде наклоност опште јавности, нити њених делова, они, у целини гледано, нису имали посебних тешкоћа са јавношћу као партнером у одржавању повољног стања безбедности. Такође, постојала је велика спремност грађана на сарадњу с полицијом и осећање заједничке одговорности за безбедност. Довољно је само поменути масовно укључивање локалног становништва у потрагу за убицом милиционара у Параћину и Руми педесетих, те ангажовање грађана на хватању убице турског амбасадора у Београду седамдесетих година. Ипак, ваља нагласити да су државо-партијски врхови у републикама које су се одцепиле од Југославије, борећи се за очување властитих привилегија и припремајући терен за разбијање СФРЈ осамдесетих година, инструментализовале и полицију и јавност. Тако је полиција све више усмеравана на заштиту уских националних интереса, да би се, уз идеолошко-пропагандним средствима створену подршку дела становништва сецесионистичких република, искористила, заједно са паравојним формацијама, за сукобе са јединицама Југословенске народне армије.

Због наведених фактора, ни органи унутрашњих послова, ни други субјекти, нису се бавили испитивањима јавног мњења о полицији. О његовим ставовима

може се закључивати само посредно, а на њих могу указати и резултати раније поменуте анкете Ранке Рајаковић, које треба узети са озбиљном резервом, због чињенице да је испитивање обављено на узорку полицајаца, а не грађана. Највећи број анкетираних милиционера у овом истраживању (преко 60%) углед милиције код грађана оценио је као висок, односно веома висок, док је за свега 5% он лош. Овај општи позитиван однос, манифестује се у близости контаката, одобравању и прихватању службених мера и пружању помоћи милиционару када то околности захтевају. Спремност грађана да пружи помоћ највећа је у одржавању јавног реда и мира и сузбијању криминалитета, а знатно мања у контроли и регулисању саобраћаја. По оцени милиционара, мањи део грађана, углавном ученичко-студентска популација и интелигенција, испољава резервисан став према Служби јавне безбедности.⁸³

Средства јавног информисања, у целини гледано, нису била довољно искоришћена за проблематизацију безбедносних питања и унапређење односа полиције и јавности. То је, уз остало, био разлог апатичности великог дела неинституционализоване јавности која је често била незаинтересована и неупућена у чисто практична самозаштитна питања.

Када је реч о фиктивним имицима полиције, интересантно је да су веома ретко снимани филмови и серије који се баве полицијом. Ради се о доста наивним комедијама ниског квалитета типа "Полицајац са Петловог брда", неспретним покушајима прављења домаћег криминалистичког филма, спорадичним улогама полицајаца у неким филмовима и домаћим серијама.

ОДНОС ПОЛИЦИЈЕ И ЈАВНОСТИ У СРЈ И РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ У УСЛОВИМА ТРАНЗИЦИЈЕ

1. Однос јавности према Министарству унутрашњих послова Републике Србије и Савезном министарству унутрашњих послова

Разбијањем СФРЈ и дезинтеграцијом политичког система социјалистичког самоуправљања настају веома неповољни општи оквири за успостављање односа између полиције и јавности у вишестраначкој Србији. Навешћемо само неке факторе: рат у непосредном окружењу земље, економске санкције и политичка изолација Савезне Републике Југославије и Републике Србије из

⁸³

За разлику од СР Србије, у СР Словенији су се још 1987. године у испитивању јавног мишљења у оквиру рубрике "Одјеци", грађанима постављала питања која се односе на њихову властиту безбедност, на милицију и милиционаре. Због тога што је и у Словенији владао исти политички систем, мада су свакако постојале локалне специфичности и разлике у култури, менталитету и обичајима, навешћемо неке податке из тамошњих истраживања. Испитивање извршено на узорку од 2033 грађанина СР Словеније показало је да 63.4% има добро, а 14.8% лоше мишљење о милицији, док је 21.9% неодлучно. Укупно 47.2% испитаника оценило је да је милиција више на страни државе, односно система, 33.8% је неодлучно, а свега 18.9 % сматра да је на страни грађана. Преко половине (51,4%) познаје локалног милиционара, 79.9% сматра да би им милиционар помогао у невољи, а чак 93,2 би помогло милиционару у случају потребе. Поред овога, значајан је рад Јанеза Печара Непријављени криминалитет (Непријављена криминалитета), и Шмидовника и Бучара Јавна управа и грађанин - јавна безбедност, ред и мир (J. Šmidovnik, F. Bučar: Javna uprava in občan - javna varnost, red in mir, FSPN, Ljubljana, 1975.) Међутим, чак су и словеначки аутори (Томаж Час, Андреј Анжич, Јанез Печар, Винко Скалар и др.) оцењивали да су полицијски теоретичари и практичари посвећивали премало пажње питањима односа полиције и јавности, односно да су тај проблем подценивали, те да је он био третиран у склопу мање или више опсежних истраживања која су била примарно усмерена на друга подручја.

међународне заједнице, укључујући и искључење из ИНТЕРПОЛ-а, тешка економска (сиромашење и пад стандарда становништва, пад производње, рекордна хиперинфлација) и политичка ситуација (непостојање базичног политичког консензуса, оштра поларизација политичких странака, недостатак политичке културе, покушаји ванституционалних и насилних промена итд.), пораст криминала, итд.

О томе колики је утицај ових фактора на однос полиције и јавности, и какав је став српске јавности према Министарству унутрашњих послова Србије, може да се суди само посредно, то јест на основу парцијалних емпиријских сазнања и неких посредних индикатора. Наиме, у Србији још увек није обављено ни једно систематско истраживање које би првенствено и једино имало за циљ опсежно и целовито третирање проблема односа полиције и јавности. До извесних спорадичних емпиријских сазнања од значаја за овај проблем дошло се у оквиру неких пројеката шире платформе и предмета интересовања. Резултати тих истраживања могу се због тога узети само условно, како због њихове недовољне усмерености на односе полиције и јавности, тако и с обзиром на начин њиховог спровођења и постављене циљеве. Те напомене је потребно узети у пуној мери у обзир приликом оцене налаза и резултата ових истраживања.

Прво од спроведених истраживања показује да и у Србији постоји изражено неповерење грађана у све институције политичког система и државне органе, слично ситуацији у другим земљама у транзицији. Тако је испитивање Института за политичке студије из јуна 1991. године ("Омладина у Србији") на узорку од 2000 младих (од 15-30 година) у 40 општина Србије, показало да они од свих органа власти највише верују у војску (43,29%), док је на другом месту полиција (30,34%), затим у судство (25,50%), а следе српска, па савезна влада, Скупштина Републике Србије, док је савезни парламент на последњем месту. Аналитичари ИПС проценили су да је стање у друштву такво да расте неповерење у све државне институције.

Према испитивању ("Југословенско јавно мњење 1995. године") на узорку од 2000 испитаника које је спровео Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење Института друштвених наука, од институција система грађани Србије највише поверења дају војсци (53,3%) и полицији (41,9%), затим судству и независним медијима. У Црној Гори предност имају републичка влада и Скупштина, а медији су на последњем месту.

У истраживању (не)задовољства јавног мњења радом државних институција (Влада Републике Србије, МУП Републике Србије, правосудни органи и Војска Југославије) обављеном у периоду од 2. до 8. марта 1996. године од стране агенције "Партнер"⁸⁴, свега 28,2% испитаника је задовољно радом МУП-а, који је иначе иза ВЈ (38,5% задовољних), а испред органа правосудља (26,0% задовољних) и републичке Владе (20,1% задовољних). И по проценту испитаника

---

⁸⁴ Истраживање је извршено телефонским анкетирањем на случајном узорку од 1000 пунолетних грађана Србије из 53 општине, без АП Косово и Метохија.

који су незадовољни његовим радом (32,3%) МУП је такође на другом месту иза Владе (42,5%), а испред правосудних органа (30,8%) и војске (20,1%).

Емпиријско истраживање жртава криминала спроведено на узорку 1094 становника Београда у пролеће 1996. године као потпројекат шире студије о жртвама, а вођено од стране UNICRI (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute) показује да је свега 26,1% респондента мишљења да је полиција добра у свом послу, 42,4% сматра да није добра, док је 31,5% неодлучно. Запажа се веза задовољства полицијом и старости, пола, образовања и занимања испитаника. Уочена је и извесна разлика у оцени рада полиције између испитаника који су раније били виктимизирани неким кривичним делом и оних који то нису, при чему виктимизирани дају лошију оцену рада полиције. Испитаници који су били виктимизирани кривичним делима као разлоге незадовољства наводе: начин на који је полиција реаговала на кривичу пријаву; начин поступања по пријави; недовољно ангажовање полиције; непроналажење украдене имовине; неуспех полиције да ухвати починиоца; незаинтересованост полиције; необавештавање од стране полиције о току истраге; некоректност и нељубазност и спор одзив. Овим истраживањем дошло се до још једног податка који може бити значајан за проблем поверења грађана у полицију. Наиме, 189 испитаника изјавило је да је неко од државних службеника у току 1995. године од њих тражио мито или ставио до знања да очекује мито за своју услугу. Од тог броја 40,7% навело је да се радило о полицајцу. На питање да ли су корупцију пријавили полицији, само један од њих је одговорио потврдно.

У истраживању јавног мњења агенције "Марк-план" из јула 1997. године, преко 80% испитаних мисли да у СР Југославији постоји организовани криминал, а са тврђом да нема озбиљне спремности државних органа да реше проблем криминала потпуно се слаже 63,1%, делимично се слаже 18,2%, не слаже се 10,7%, док 8,1% не може да процени.⁸⁵

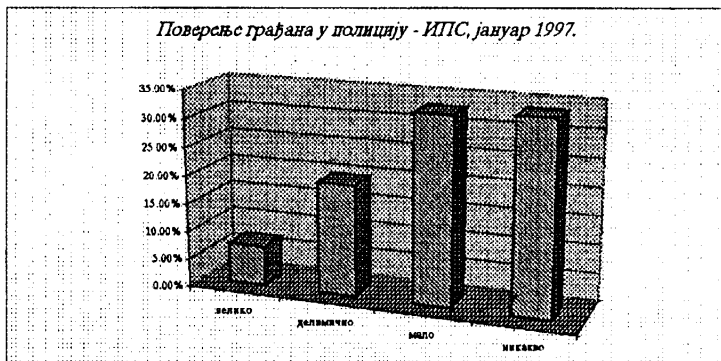
У анкети агенције "Партнер" спроведеној у периоду од 4. до 11. априла 1997. године на узорку од 1000 испитаника - становника Србије, осим подручја АП Косова, старијих од осамнаест година, на питање "Како оцењујете однос између криминала и полиције у нашој земљи?" 30,9% испитаника је одговорило да је "полиција у великој мери умешана у криминал", а 35,1% да је "полиција делимично умешана у криминал". Дакле, укупно 66% испитаника сматра да је полиција умешана у криминал. У одговору на ово питање 25,1% испитаних је неодлучно (не зна), а свега 7,2% сматра да се полиција искључиво бави спречавањем криминала.

Интересантни су и резултати истраживања "Анатомија косовске кризе" које је од 15. јуна до 1. јула 1997. године реализовао Форум за етничке односе Института друштвених наука у Београду на подузорку од 405 Срба и 816 Албанаца у АП Косово и Метохија. Налази указују на потпуно одсуство подршке институционалном политичком систему СР Југославије код албанске популације. Тако 98% испитаних Албанаца нема никакво поверење у Скупштину

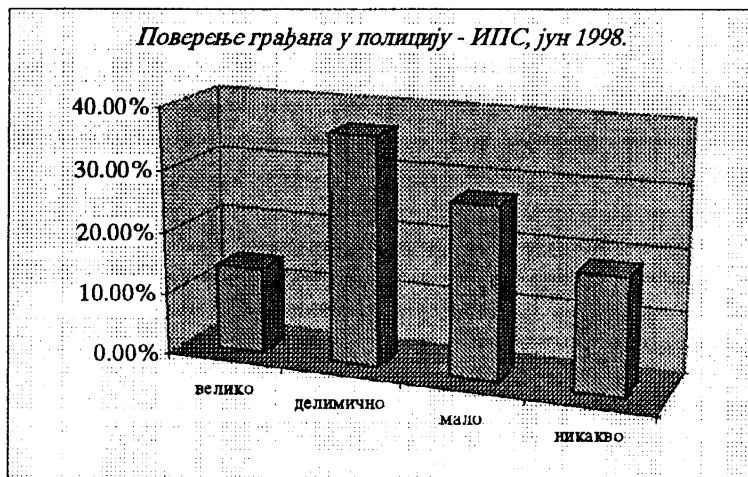
⁸⁵ Наша Борба, 15. јул 1997, стр. 1. и стр. 9.

Србије, Војску Југославије и милицију. Истовремено, Срби са Косова дају већу подршку актуелном систему и актуелној Југославији него Срби у Србији.

Конечно треба поменути и испитивање Института за политичке студије из јануара 1997. и јуна 1998. године. У јануару 1997. године 7,1% испитаника изјавило је да има велико, а 19,7% делимично поверење у полицију, док 33,0% има мало, а 33,7% нема никакво поверење у полицију.⁸⁶

Резултати из јуна 1998, дакле само годину и по дана касније, знатно се разликују.⁸⁷ По њима велико поверење у полицију има 13,9% испитаника, делимично 36,7%, мало 27,6%, док 18,6% испитаника уопште нема поверење у полицију.

⁸⁶ Истраживање је рађено на узорку од 1100 испитаника који репрезентује пунолетне грађане Србије без Космета. Реч је о случајно стратификованом узорку. Стратификација је спроведена по регионалном принципу: 1. Војводина, 2. Београд, 3. Источна и 4. Западна Србија заступљене су у узорку пропорционално свом учешћу у укупном броју становника. Унутар ових стратума случајно су бирани општине, а унутар њих по две месне заједнице. Испитаници су такође бирани случајно (сваки п-ти са бирачког списка).

⁸⁷ Испитивање је спроведено на узорку од 2000 испитаника, који је исти као у претходном испитивању, с тим што је стратификација била фина: као основни стратуми узете су изборне јединице (26 у Србији и без Косова и Метохије) заступљене пропорционално свом учешћу у укупном броју становника.

Вероватно је узрок овако значајних разлика у резултатима актуелна друштвено-политичка ситуација у којој су оба истраживања спроведена. Наиме, у јануару 1997. године широм Србије одржавале су се демонстрације присталица коалиције "Заједно" поводом резултата локалних избора, при чему је повремено долазило до интервенција полиције према демонстрантима. У јуну 1998. године симпатије јавности су на страни полиције због њене улоге у спречавању ескалирајућег тероризма на Косову и Метохији, при чему је животе изгубило више десетина полицајаца.⁸⁸

Без обзира на све различитости примењених методолошких поступака, као и недостатке и органичености самих процедура (с обзиром на начин анкетирања, избор и величину узорка испитаника), као и чињеницу да се условима друштвених противречности и политичких острашћености оваквим истраживањима и њиховим налазима може, зависно од наручиоца,⁸⁹ манипулисати, ипак се чини да наведени подаци наводе на закључак да је став грађана према полицији у Србији неповољан, а поверење грађана у њу, мада веће него у друге институције система, забрањувајуће ниско. Скоро да нема више ни трага идиличној ситуацији из времена самоуправног социјализма.

О недовољном поверењу грађана у полицију говори и констатација тадашњег Начелника Секретаријата унутрашњих послова у Београду, генерал-мајора Петра Зековића, у излагању пред одборницима Скупштине Београда у јулу 1996. године, да "за разлику од западноевропских и земаља у транзицији, у нас постоји готово потпуно одсуство спремности грађана за сарадњу са полицијом". Одговарајући на питања одборника у вези са најтежим кривичним делима, као што су убиства и разбојништва, он је додао да "оно што посебно забрањува је одсуство воље грађана да помогну полицији при решавању ових кривичних дела. Треба се запитати како је могуће да неко буде убијен усред дана, на јавном месту, а да нико од присутних не жели да, макар и анонимно, достави неки податак који би истрагу усмерио на прави траг."⁹⁰

Квалитет и квантитет (не)задовољства јавности полицијом у Србији свакако захтева дубље испитивање. Задовољство јавности полицијом веома је сложено, комплексно и вишедимензионално, одговори испитаника знатно зависе од начина формулације питања у упитницима, начина спровођења анкете и слично. Стога је потребно на већем узорку популације спровести систематско и научно утемељено испитивање ставова јавности о полицији, са детаљнијим и разумењим упитником који би омогућио да се проблем сагледа знатно

⁸⁸ У прилог овој претпоставци иду и истраживања овог Института о ставу грађана према акцијама снага безбедности у јужној српској покрајини против шиптарских терориста које потпуно подржава 47,0%, а делимично 29,0% испитаника.

⁸⁹ Нарочито ако се ради о наручиоцима из иностранства, политичким странкама и другим интересним групама. Приватне агенције, па понекад и научни институти, долазе у ситуацију да раде у складу са "нарученим" резултатима, жртвујући научну објективност "фуријама приватног интереса" (Маркс). Утолико пре је наглашена потреба да се од стране независне, објективне и компетентне установе са стручним и научним ауторитетом, или, пак, од стране самог Министарства унутрашњих послова, обави одговарајуће истраживање ставова јавног мњења о полицији, које би послужило као полазна основа за даљу изградњу односа са јавношћу.

⁹⁰ "О стању јавне безбедности", Милиционар, оператив бр. 227/1996, стр. 2.

рељефније и прецизније. Без обзира на све нијансе чини се да је неспорна генерална оцена о лошем јавном лику полиције и недовољном поверењу грађана у њу. Како се након демократских промена у земљи види, разлоге за овакво стање треба тражити пре свега у инструментализацији полиције од стране тада владајућих политичких снага, криминализацији дела полицијског врха и припадника службе и, повезано са тим, њеној неефикасности у расветљавању најтежих кривичних дела (убиства, отмице, организовани криминал итд.).

Кад је реч о односу институционализоване јавности према полицији у периоду до 5. октобра 2000. године, нагласићемо само неколико најзначајнијих момента. Медијска ситуација у плуралистичкој Србији није најповољнија за успостављање адекватних полицијских односа са јавношћу. Медији су у формалном погледу постали мање - више "слободни", а у ствари чак и ангажованији, односно пристраснији него у претходном периоду, уз острашћеност и слепу оданост своје кругу, странци, односно политичкој опцији, при чему је објективност скоро елиминисана, а професионални стандарди нису ни успостављени. Полиција је једна од дежурних тема и објеката напада тзв. независних (опозиционих) медија који је оптужују да је "преторијанска гарда" која по сваку цену брани недемократски систем, конфронтирајући се са грађанима, нарушавајући њихова уставом загарантована права и слободе и прекорачујући своја законска овлашћења. Поред политизованости, односно усмерености на заштиту владајуће политичке групе, полицији се замера да је бројна и предимензионирана, скупа и неефикасна, брутална, корумпирана, па чак и да је умешана у организовани криминал. С друге стране налазе се медији блиски тада владајућим политичким структурама, чија је оријентација дијаметрално супротна, а приступ полицији и темама у вези безбедности некритички, односно пропагандно-апологетски. Све се ово догађа у условима нагле експанзије медија и све веће конкуренције међу њима, уз непостојање професионалних норми понашања новинара и одсуство одговорности за јавну реч. И ставови политичких странака о полицији, као значајних стваралаца јавног мњења, знатно се разликују. Тако активности МУП-а наилазе на подршку владајућих политичких снага, док их опозиционе критикују увек и по сваку цену.

О односу јавности према Савезном министарству унутрашњих послова практично скоро да нема никаквих сазнања и података. Може се основано претпоставити да, с једне стране, просечан грађанин ни не прави разлику између републичке и савезне полиције, односно да, с друге стране, полицију поистовећује пре свега са републичким Министарством унутрашњих послова. Разлози за ово су у чињеници да се у свакодневном животу у остваривању својих права, дужности и обавеза, грађани пре свега сусрећу са подручним организационим јединицама Министарства унутрашњих послова Србије, као и да је у медијима углавном присутан само МУП Републике Србије. Томе, поред релативно сужене надлежности Савезног министарства унутрашњих послова, доприноси и чињеница да је његово медијско присуство у јавности релативно ретко и неуверљиво. Такође треба имати у виду и неусклађеност републичких

устава са Уставом СРЈ, односно неразграниченост компетенција савезне државе и држава чланица, као и актуелне неспоразуме и различите политичке концепције и визије будућег система безбедности између федералних јединица, што све утиче на јавни лик и објективно отежава рад свих институција савезне државе, укључујући и СМУП.

2. Однос Министарства унутрашњих послова Републике Србије и Савезног министарства унутрашњих послова према јавности

Савезно министарство за унутрашње послове, у целини гледано, скоро да није препознало односе са јавношћу ни као функцију ни као организацију. Његова активност углавном се своди на повремене (доста ретке) конференције за штампу и издавање званичних саопштења одређеним поводима. С обзиром да ово министарство нема организовану службу за односе са јавношћу, као ни за информисање, ове послове обавља кабинет савезног министра. У протеклом периоду највећи број информација које се односе на безбедност и делокруг рада полиције давао је савезни министар за информације.

У току 2000. године начињен је, међутим, изванредан помак захваљујући много чешћим иступањима у јавности, посебно у штампи, заменика Савезног министра за унутрашње послове и давањем низа саопштења (о новим униформама, значајкама, проблематици која се односи на држављанство итд.). Крајем године бележи се и веома успешна медијска кампања која се односи на стицање југословенског држављанства, као и издавање публикације Будимира Бабовића "Полиција и људска права" намењене и полицајцима и грађанима.

Министарство унутрашњих послова Републике Србије учило је промену "духа времена" још крајем 1990-тих и схватило неопходност изградње што бољих односа полиције и јавности у новим околностима и условима изградње савременог и ефикасног система безбедности. У том смислу његова комуникативна пракса доживљава видљиве промене и помаке у односу на ранији период.

Приметно је и значајно отварање МУП-а према медијима, посебно телевизији, тако да се о темама везаним за полицију и безбедност говори неупоредиво више и отвореније него раније. Конференције за штампу, како редовне, тако и тематске, постале су редовна пракса. У циљу унапређења медијског положаја полиције, то јест унапређења односа са средствима информисања Министарство је поставило и портпарола. На већем броју телевизија (РТС 1, БК, ТВ Политика) почеле су редовно да се приказују емисије посвећене темама полиције и безбедности ("Позовите 92", "92", "Рикошет", "САТ" посвећена безбедности саобраћаја). Осим тога, све су чешћи јавни наступи припадника службе у радио и ТВ емисијама и у штампи, те учешће на округлим столовима и трибинама у вези са питањима из области безбедности и унутрашњих послова. Међутим у медијима су присутнији бивши припадници Службе у односу на активне.

Развијена је и сарадња подручних организационих јединица Министарства (секретаријата унутрашњих послова) са локалним средствима информисања и дописницима републичких писаних и електронских медија поводом свих догађаја везаних за рад Министарства на дотичном подручју, а нарочито када је реч о темама за које је посебно заинтересована локална заједница: рад криминалистичке полиције, безбедност саобраћаја, противпожарна заштита и сл.

Од средине маја 1998. године МУП Србије има на Интернету свој сајт на адреси www.mup.sr.gov.yu, на енглеском и српском језику. На првој страни презентације тренутно се налази 7 линкова и то: Историја полиције; Надлежност и организација; Права грађана; Превентивна и репресивна делатност; Образовање и издавачка делатност; Занимљивости; и Архива. Југословенски информатички савез је крајем 1998. године за рад "Интернет пројект МУП-а Републике Србије" доделио МУП-у награду "Дискоболос". Од тог времена је ова презентација знатно побољшана тако да је сада и у визуелном и у функционалном смислу потпуно у складу са светским стандардима. Подаци у оквиру ње се редовно ажурирају, а предвиђена је и двосмерна комуникација са грађанима, односно могућност да дају своје примедбе, предлоге и да постављају питања. Презентација садржи и информације о лицима и предметима за којима се трага, захваљујући чему су, уз помоћ грађана, реализоване поједине полицијске акције.

Министарство је крајем јула 1998. године, у оквиру напора да се домаћа и страна јавност упозна са деловањем терориста на Косову и Метохији, издало неколико пригодних брошура ("Зашто албански терористи убијају своје сународнике", "Одакле терористима најсавременије оружје" и "Шта је прави циљ албанских терориста на Косову и Метохији") на српском, енглеском и грчком језику. Овај материјал је представљен 5. августа 1998. године у оквиру медијске презентације Републике Србије у организацији амбасаде СРЈ у Атини и Министарства информација Републике Србије. Наведене брошуре, високо су оцењене због осмишљеног садржаја и ефектног дизајна. Министарство је као одговор на бројне нетачне и често злонамерне информације које "фабрикују и преносе нарочито неки страни медији", издало и нешто обимнију брошуру о тероризму на Косову и Метохији на српском и енглеском језику која је подељена новинарима на једној од конференција за штампу, а послата је и бројним државним органима, установама и институцијама у земљи и иностранству. Материјал је изазвао велико интересовање свих медија и домаће јавности. Крајем 2000. године из штампе је изашла и запажена монографија на ову тему "Екстремизам", аутора Боже Прелевића и Владана Чолића.

За унапређење односа са јавношћу коришћена је и акција обележавања Дана безбедности 13. маја на Ади Циганлији у Београду "Безбедност са вама", која је била адекватно подржана визуелно атрактивним плакатима, позивницама и осталим пропагандним материјалом, а којој си медији посвећивали велику пажњу. Свакако да би сличну манифестацију полицијских вештина и различитих

специјалности требало задржати и у оквиру обележавања неког од новоуспостављених празника.

Од 2001. године у оквиру дезидеологизације и деполитизације Службе уместо 13. маја уведена су три нова празника Дан полиције, Дан МУП-а и Дан полицијског школства.

Министарство је организовало неколико посебних тематских кампања у циљу легализације оружја у нелегалном поседу грађана, повећања безбедности саобраћаја итд. За целовиту пропагандну кампању "Безбедност у саобраћају" која је имала више сегмената (заштита деце, техничка исправност возила, возња под дејством алкохола) и била подржана веома dobrим ТВ спотовима и плакатима. МУП је добио годишње признање Удружења економских пропагандиста Србије за 1998. годину.

Активности спортског друштва "Милиционар", организација атрактивних такмичења и турнира, као и његови успеси у разним спортовима, свакако доприносе популарисању Министарства, нарочито код деце и омладине. У оквиру овог спортског друштва тренира и ради 3.000 активних такмичара, 1450 спортских радника и 40 тренера распоређених у 15 клубова: фудбалски, џудо, коњички, стрељачки, стрељачко-стреличарски, карате, одбојкашки, дресура и водичи службених паса, кошаркашки, шаховски, ронилачко-триатлонски, планинарско-смучарско-оријентациони, стоно-тениски, атлетски и тениски. Спортско друштво "Милиционар" поред припадника МУП има велики број чланова из редова цивилног становништва, што такође приближава јавност и МУП. Истини за вољу треба истаћи да су претерана професионализација и, с тим у вези значајна финансијска улагања, појединих екипа које нису непосредно у функцији основне делатности МУП-а, изазивала негативне реакције дела интерне и екстерне јавности.

Министарство с времена на време организује и изложбе ликовних радова, те конкурсе за литерарне радове на тему безбедности и полиције. Поред тога, одређеним поводима оно организује пријеме и прославе и сличне догађаје на које се позивају и представници средстава јавног информисања.

Присутне су и активности интерне комуникације са унутрашњом и стручном јавношћу кроз издавање листа "Полицајац" и теоријско-стручног часописа "Безбедност".

У досадашњој пракси неадекватна је била комуникација МУП-а са јавношћу у кризним ситуацијама, као што су демонстрације, улични нереди и слично. С једне стране није учињено довољно да се у медијима укаже на место и улогу МУП утврђену Уставом и законима, на нападе, провокације и некоректно понашање демонстраната према полицајцима, праксу полиција других земаља у сличним случајевима итд. С друге стране, полиција је објективно била истурена да решава у основи политичке конфликте, за шта се политички систем показао као неспособан.

Односи са јавношћу нису у Министарству унутрашњих послова препознати само као функција и организација. Изменама и допунама систематизације послова и задатака стварају се извесне организационе претпоставке за њихово успешније обављање. Међутим, односи са јавношћу се и даље свODE скоро искључиво на информисање јавности која се, пак, схвата првенствено као институционализована (масовни медији).

На основу наших налаза, може се констатовати да Министарство унутрашњих послова има најразвијенију активност односа са јавношћу у оквиру државне управе у Републици Србији. Као што је показано, у његовој делатности заступљена је велика већина активности из палете односа са јавношћу. Можда би се, с обзиром на генералну политику у управи и другим министарствима и стање у њеном окружењу, могла бранити претпоставка да ово стање није толико резултат унутрашњег сазревања свести о значају односа са јавношћу, колико је иницирано ескалацијом албанског тероризма на Косову и Метохији, нарочито у контексту притиска међународних фактора и изгубљеног медијског рата у недавно завршеном грађанском рату на просторима бивше СФРЈ.

Међутим, имајући у виду већ поменути истраживања јавног мњења, очигледно је да у приступу и пракси односа са јавношћу у Министарству унутрашњих послова још увек има доста простора за побољшања и иновације, односно да су присутне и одређене слабости, пропусти и недостаци. Навешћемо неке који нам се чине значајнијим:

- Министарство унутрашњих послова још увек не прати на одговарајући начин ставове јавног мњења о питањима безбедности и полиције, тј. задовољство јавности својим радом, и то како опште (није спроведена ни једна анкета грађана о овим питањима), тако и институционализоване јавности, нарочито масовних медија.⁹¹ Без познавања ставова јавног мњења не може се водити ни одговарајућа политика односа са јавношћу. У том смислу се у последње време интензивно предузимају кораци за успостављање анализе садржаја штампаних и електронских медија ради сагледавања медијске слике МУП-а.
- Још увек је присутна извесна медијска инертност Министарства, посебно кад је у питању благовременост информација, спречавање медијских манипулација, реаговање на некоректне коментаре и демантовање лажних или полуистинитих информација. Практика конференција за штампу је неуједначена: док су у неким секретаријатима унутрашњих послова оне редовне, у другима се одржавају само изузетно. Уочљива су, нарочито у последње време, доста успешна и ефектна настојања да се стање унапреди. Презентације рада службе кроз сада већ уходане телевизијске емисије (Хроника 92 и др.), посебне емисије посвећене школовању и оспособљавању полицијских кадрова, најаве даљег отварања МУП-а према медијима само су неки од аргумената у прилог овакве оцене.

---

⁹¹ Праћење написа штампаних медија о МУП-у успостављено је пре неколико година када је својено на класичан прес-клипинг ("Шта штампа штампа"). Елементарна анализа ових написа коришћењем методе анализе садржаја започела је прошле године.

- Служба је, у целини гледано, још увек доста затворена у неким сегментима, што је једним делом остатак ранијег периода. Присутна је претерана тајност и конспиративност. Тако су се до скоро тајном проглашавали подаци о организацији службе, броју полицајаца, трошковима и слично, а ове чињенице данас су доступне о великом броју полицијских организација у свету. Оваквим приступом се девалвира права тајна, а и делатност односа са јавношћу је објективно знатно ограничена. Без поседовања правих информација и сазнања, не може се очекивати ни разумевање за рад и тешкоће са којим се сусреће организација.
- Нарочиту пажњу ваља посветити односима са јавношћу у кризним ситуацијама.
- Саветодавна улога Министарства није изражена у потребној мери. Ретки су образовни и васпитни програми који се односе на питања безбедности уопште, као и они намењени појединим категоријама грађана (деца, млади, жене, власници предузећа).
- Питањима односа са јавношћу се још увек не посвећује довољна пажња у наставним плановима и програмима образовних организационих јединица МУП-а.
- Постоји простор за даље унапређење односа са унутрашњом јавношћу.

Будућност полицијских односа са јавношћу у Републици Србији зависиће, с једне стране, од стабилности друштва и способности да се противречни интереси реше у оквиру институција (пре свега политичког) система, а с друге, и од активности самог МУП-а Србије у циљу њиховог даљег унапређивања. Адекватан однос полиције и разумно реаговање у догађајима од 5. октобра, предузети кораци у правцу деполитизације и декриминализације полиције, већа активност МУП-а у расветљавању најтежих КД, успешан повратак у Зону копнене безбедности као и још веће отварање према јавности и способност да се оствари критички увид у слабости, пропусте и недостатке у претходном периоду дају основа за веровање да ће се односи МУП-а и јавности знатно побољшати.

У будућем конципирању и планској изградњи односа са јавношћу, МУП Републике Србије треба да води рачуна о читавом низу карактеристика нашег друштва и јавности. Изградња одговарајуће стратегије односа полиције и јавности у нашој земљи, с обзиром на сложеност и ширину проблематике, претпоставља темељито изучавање кроз низ истраживања у којима би учествовале стручне службе МУП-а, нарочито Полицијска академија и Виша школа унутрашњих послова, те Институт безбедности као и друге специјализоване научне институције. У том смислу, логичан први корак би био спровођење опсежног научног истраживања о јавном лику Министарства унутрашњих послова које би представљало основ за изградњу политике и стратегије односа са јавношћу уопште и у кризним ситуацијама посебно,

ЛИТЕРАТУРА

1. Ainsworth, P. (1995). *Psychology and Policing in the Changing World*. New York: John Wiley and Sons.
2. Bayley, D. (1990). *Patterns of Policing*. New Brunswick: Rutgers University Press.
3. Carriere, K. and Ericson, R. (1989). *1989 Crime Stoppers: A Study in the Organization of Community Policing*, Toronto: University of Toronto-Centre for Criminology.
4. Cox, S. (1996). *Police: Practices, Perspectives, Problems*. Boston: Allyn and Bacon.
5. Cramer, J. (1964). *The World Police*. Лондон: Цассел.
6. Crandon, G. and Stypkowska-Williams, B. (1996). Policing in a Post Socialist Society: *The Case of Gdansk, Poland*. *The Police Journal*, October.
7. Das, K. (1995). Can the Police Work with People. *The Police Journal*, October.
8. Ducloux, L. (1955). Savjetodavni policijski uredi u Stockholmu i Helsinkiju, *Izbor*, 4.
9. Enloe, C. (1990). *Policija, vojska, etnicitet - temelji državne moći*. Zagreb: Globus.
10. Forcese, D. (1992). *Policing Canadian Society*. Scarborough: Prentice Hall.
11. Frinelli, D. et al. (1981). Program edukacije građana za preciznije i češće obavještanje o sumnjivoj i kriminalnoj aktivnosti, *Izbor*, 1.
12. Гончаров, В. и Кожевников, В. (1996). О некаторих аспектах общественного мнения омичей о милиции. *Государство и право*, 6.
13. Кешетовић, Ж. и Живковић, М. (1998). Етика полицијског позива - прилог полицијској деонтологији. *Наука, безбедност полиција*, 1.
14. Лакчевић, Д. (1988). Да ли средства јавног информисања могу да сметају органима унутрашњих послова у сузбијању криминалитета, *13 мај*, 5.
15. Leonard, V. and Moore, W. (1993). *Police Organisation and Management*, New York: The Foundation Press.
16. Martonoši, P. (1989). Nekaterne značilnosti dela ONZ v odnosu do javnosti. *Zbornik strokovno znanstvenih razprav*. Ljubljana: RSNZ.
17. Mawby, R. (1990). *Comparative Policing Issues: The British and American Experience in International Perspective*. London: Unwin Hyman.
18. Милосављевић, Б. (1994). *Увод у полицијске науке*. Београд: Полицијска академија.
19. Милосављевић, Б. (1997). *Наука о полицији*. Београд: Полицијска академија.
20. Мрвић, Н. и Атанацковић, Р. (1992). Јапански кривичноправни систем и друштвена контрола криминалитета. *Страни правни живот*, 1.
21. Mulheam, J. (1973). *Police Science Fundamentals (Questions & Answers)*. New York: Gould Publications.
22. Печар, Ј. (1971). *Превентивна делатност органа унутрашњих послова - средства и методи*. Београд: ССУП.
23. Пеџар, Ј. (1987). Organi za notranje zadeve in neinstitucionalizirana javnost. *Varnost*, 4.
24. Рајаковић, Р. (1983). Однос јавности према припадницима милиције. *13 мај*, 4.

25. Reiner, R.(1985). *The Politics of Police*. Brihgton: Wheatsheaf books ltd.
26. Roach, J. (1985). The French Police. in Roach, J. and Tomanek, J. (eds.). *Police and Public Oredrer in Europe*. London: Croom Helm.
27. Scandone, G. e Atzori, P. (1990). *Le polizie d Europa*. Roma: Edizioni Laurus Robuffo.
28. Sherman, L. (1983). After the Riots: Police and Minorities in US 1970-1980. in Glazer, N. and Young, K. (eds.). *Etnic Pluralism and Public Policy*. London: Heimann.
29. Skolnik, J. (1966). *Justice Without Trial*. New York: Willey.
30. Soutar, G.,Mc Neil,M. and Maisey, G. (1995). Community Satisfaction with Policing: The Western Australian Expirience. *The Police Journal, October*.
31. Sundeen, R. and Siegel, G. (1986). The Uses of Volunteers by Police. *Journal of Police Science and Administration, 1*.
32. Šmidovnik, J. i Bučar, F. (1975). *Javna uprava in občani - javna varnost, red in mir*. Ljubljana: FSPN.
33. Taylor, T. (1986). Policijska služba i zadovoljstvo javnosti njenim radom. *Izbor, 3*.
34. Wilson, O. (1950). *Police Administration*. New York-Toronto-London: Mc Gran Hill.
35. Водинелић, В. (1967). Сарадња службе јавне безбедности и средстава масовних комуникација на плану откривања и сузбијања криминалитета. *13 мај, 2*.

Police and Public Relations III

Abstract: The third sequel of the paper concerns police and public relations in Serbia and Yugoslavia. Following a short survey of the practice characteristic of the period of socialist self-management, the paper offers a more detailed analysis of the current social context and communicational practice of the Ministry of the Interior of the Republic of Serbia in the conditions of transition. The author concludes that there have been significant moves in this field and that the Serbian Ministry of the Interior, when compared to other organs of state administration, has a more developed practice of public relations, but that there is still plenty of space for further promotion.

Key Words: police, citizens, public, public relations, state administration, Ministry of the Interior of the Republic of Serbia

---

Проф. др Бранислав СИМОНОВИЋ,
Правни факултет, Крагујевац

СТРАТЕГИЈСКЕ ОСНОВЕ ПРОГРАМА ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛА НА НИВОУ ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ - СВЕТСКА ИСКУСТВА

(Основни програми, позитивни резултати, тешкоће
при имплементацији и начини превазилажења)

Резиме: У раду су приказани базични програми превенције криминала који се примењују у Сједињеним Америчким Државама и појединим државама Европе. У другом делу рада су наведени позитивни ефекти ових програма, тешкоће при њиховој имплементацији као и начини њиховог превазилажења.

Кључне речи: community policing, базични програми, позитивни ефекти, тешкоће при имплементацији.

УВОД

Новина у превенцији криминала (али и асоцијалних појава) која се у последњој деценији двадесетог века примењује у развијеним државама света, заснива се на другачијем приступу у обављању полицијских послова на нивоу локалне заједнице. Полиција, заједно са осталим субјектима у друштву, уочава проблеме који постоје у одређеној локалној заједници (на темељу истраживања, анкета, праћењем стопе криминалитета итд) и затим удружено са њима примењује различите програме превенције који имају за циљ да делују на корене криминалитета, умање или елиминишу повољне услове за настанак кривичних дела. Дошло је до неколико фундаменталних промена у приступу криминалитету, организацији и полицијском раду на нивоу локалне заједнице: а) полицијска акција није као раније "реактивна" и стављена у погон тек након извршења кривичног дела, већ је "проактивна" и усмерена на његово предупређење; б) полицијска акција није као раније само усмерена ка криминалитету,

већ је оријентисана на решавање свих проблема у локалној заједници који могу да буду у директној или индиректној вези са безбедношћу и осећајем страха од криминала код грађана (стратегија "нулте толеранције" према криминалитету); ц) полиција тесно сарађује са грађанима, институцијама, привредним субјектима и свим осталим који могу да допринесу повећању сигурности и унапређењу квалитета живота у локалној заједници; д) полиција мотивише, едукује, саветује, организује, грађане како би заједно успешније деловали на решавању проблема у локалној заједници и тиме смањивали услове и прилике за извршење кривичних дела; е) полиција организује посебне полицијске снаге које су специјализоване за питања превенције и односе са јавношћу; ф) делатност на превенцији криминалитета се заснива на примени, спровођењу и праћењу добро осмишљених програма. На овај начин је у државама које су увеле описани систем полицијског рада на нивоу локалне заједнице, у току деведесетих година, дошло до умањења стопе криминалитета, као и страха од криминалних угрожавања, повећано је задовољство грађана полицијом и сарадња између полиције и јавности је подигнута на завидан ниво. О општим теоретским и стратегијским карактеристикама овог модела који се у свету зове "community policing", новом начину организације полиције и полицијским пословима, као и о организацији институција превенције у појединим европским државама, писано је у чланку: "Улога полиције у превенцији криминала на нивоу локалне заједнице".

Након десетогодишњег, или негде дужег периода примене програма превенције криминала на нивоу локалне заједнице, у свету су се прикупила извесна искуства о ефикасности предузетих мера. На основу тога се већ могу износити мишљења о методама које дају позитивне резултате. Показали су се као успешни програми који утичу на повећање способности нпр. социјалних и стручних, затим програми са јасном поруком, они који утичу на јачање самосвети и измене у структури ставова итд. Упозорава се да извесне предузете мере и програми дају негативне резултате или су без позитивног дејства (ако су упутства, односно поруке неодређене или индиректне). Неке мере имају само краткорочно позитивно дејство (нпр. дневни боравци за малолетнике), а друге имају чак штетне последице и уместо да умање криминалитет, оне делују негативно повећавајући га (нпр. шок кажњавање, сурове казне, тежак рад или строг дрил малолетних делинквената итд). (Füllgrabe, 2000: 183)

У даљем тексту ће бити изложена светска искуства о основним врстама, базичним стратегијским оријентацијама и специфичностима које се испољавају приликом имплементације програма превенције криминала. Детаљно приказивање посебних програма превенције који су усмерени на спречавање и сузбијање појединих врста кривичних дела представља посебне и велике целине које би захтевале сасвим одвојена и засебна разматрања (нпр. програми сузбијања организованог криминалитета и корупције, програми спречавања насилничког криминалитета, програми превенције сексуалне делинквенције, програми превенције имовинских кривичних дела, програми превенције малолетничког криминалитета, програми сузбијања насиља у породици итд). По-

менути програми постоје и примењују се у државама које су увеле нови систем превенције криминала (community policing). Међутим, сви се они заснивају на стратегијски новом полицијском приступу у превенцији криминала на нивоу локалне заједнице спровођењем стратегије "нулте толеранције" и измењеном односу према грађанима који се темељи на кооперацији на локалном (али и другим) нивоима.

Значај изучавања и приказивања програма превенције криминала који се примењују у свету је у томе што они могу да послуже као основа за формирање програма превенције на националном нивоу. Трансфер знања и искуства између различитих држава света постоји и доноси позитивне резултате без обзира на географски положај, национално богатство и културне разлике. Стручњаци различитих држава света који се баве превенцијом криминала посебно наглашавају да се могу диференцирати две позитивне тенденције: а) програми који су формиран и примењени у једној држави бивају у истом облику имплементисани и у пракси других држава са истим или сличним позитивним ефектима; и б) инострани програми се прилагођавају националним или локалним карактеристикама конкретног народа или региона и као такви се са већим или мањим успехом уводе у домаћу праксу. (Kratcoski, Verma, 2000: 115) Поред горе наведеног треба указати и на значај добијања идеја и инспирација на основу изучавања иностраних програма за формирање и развој сопствених. Цена трансфера знања је у овој области далеко је јефтинија него у другим сферама, а позитивни ефекти далеко превазилазе улагања. У односу на ово питање је потребан активан однос. Пасивност и потцењивање потребе за развојем програма превенције, неминовно ослања читав систем борбе против криминалитета искључиво на репресивне механизме, што доводи до негативних консеквенци које су у криминологији и криминалистици добро познате и изван су предмета интересовања овог рада.

Програми превенције криминалитета се на различите начине деле и класификују. Општеприхваћена подела је на: примарну, секундарну и терцијалну превенцију. *Примарна превенција* се остварује кроз побољшање општих социјалних услова, отклањањем дубоких узрока криминала. Она се испољава у спровођењу социјалне интеграције, отклањању социјалних препрека и умањењу разних дефицитарности специфичних структура које нагињу ка криминалу. Почетне мере су усмерене пре свега ка малолетницима, незапосленима, неприлагођенима итд. (Northoff, Stroth, 1996: 581) Полиција најчешће фокусира своје активности на област *секундарне превенције*. Ови програми се заснивају на напору да се идентификују подручја унутар заједнице са израженим криминалом, усредсређују се на узроке криминала, са циљем редуковања или искорењивања специфичних врста друштвено опасних понашања. Већина општих превентивних програма укључује надгледање (праћење криминала у оквиру суседства, превентивне полицијске патроле и развој програма који су усмерени на специфичне врсте криминала, као крађе моторних возила, крађе по продавницама, насиље у породици или школи или пак трговина наркотицима. (Kratcoski, 1998) Истиче се да секундарна превенција појачава ситуативне

интерактивне аспекте појединих кривичних дела и циља на умањење прилика за њихово извршење, и то на разне начине: а) кроз сигурносне техничке мере (као и грађевинске), у виду оптималног обезбеђења станова; б) путем директног или индиректног полицијског присуства; ц) припремањем потенцијалних жртава како би се умањила прилика на успех кривичног дела. (Northoff, Апке, 1996: 581) *Терцијални програми превенције* су најспецифичнији и усмерени су на поступање са појединцима који су осуђени за кривично дело и још увек имају став значајне претње према друштву (криминални потенцијал) и поред мера упозорења које су предузете. Циљ терцијалне превенције је умањење поврата. Примењују се различите полицијске мере појачаног надгледања и контроле повратника (обавеза јављања у полицијску станицу, информисање о кретању, специфичне мере на полицијском сектору, укључивање грађана у надзор појединих повратника итд). У последње време се у свету примењују техничка средства надгледања и праћења кретања повратника (у питању су савремени електронски системи са радио одашиљачима и компјутерским надзором). Из ове групе су посебно интересантне и нове мере социјално-психолошког и психо-социо-терапеутошког третмана појединих категорија повратника, као на пример извршилаца силовања и осталих сексуалних нападача где се психолошки третман предузима у комбинацији са медикаментозном терапијом.¹ Поједини аутори поред поменуте три врсте превенције издвајају као посебну, четврту групу, *програме који се заснивају на коришћењу технологија* (Aronowitz, 1998: 13) (камере и сигурносни апарати), са циљем да се, на пример редукују разбојништва или крађе из продавница, као и савремени системи видео надгледања у контроли безбедности саобраћаја.

Све мере превенције се могу поделити на *пасивне, дефанзивне* (нпр. сигурносне браве, улична расвета, надзирање критичних места) како би се умањила прилика или отежало извршење кривичних дела и *активне* којима се делује на сузбијање самих узрока криминала (едукација деце, изграђивање позитивних ставова код малолетника). Активне мере превенције се усмеравају на различите субјекте (нпр. потенцијалне извршиоце, или жртве) или у погледу превенције различитих кривичних дела (нпр. програми повећања безбедности у саобраћају, програми сузбијања насилничког криминалитета итд). Наглашава се да се пасивне мере морају комбиновати са активним приступом. (Hoefnagels, 1997: 25)

У односу на субјекте према којима су усмерени, програми се могу поделити на оне којима се делује на потенцијалне извршиоце (нпр. програми усмерени ка малолетницима код којих је уочена склоност ка криминалитету) или пак на програме који су усмерени ка потенцијалним жртвама како би се умањила

¹ Ове се мере предузимају у појединим америчким државама. Постоје први позитивни показатељи у погледу њихове успешности. Међутим, узорак осуђеника и искуства су још недовољна да би се донео коначан суд. Теоретски посматрано, сигурно је да постоје категорије извршилаца сексуалних кривичних дела код којих ове мере могу да доведу до умањења поврата. О томе: Hans-Jörg Albrecht, Die Determinanten der Sexualstrafrechtsreform, Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft, 4/1999, str. 882-886.

опасност од њиховог страдања (нпр. едукација и тренинг грађана² или банкарских службеника³ за случај разбојничког напада; едукација и тренинг жена како не би постале жртве сексуалног насиља, (Endres, 1997: 632)⁴

У погледу сузбијања једне друштвено опасне појаве (врсте криминалитета) у свету се предузимају веома различити криминално превентивни програми и при том се ангажују различити субјекти или институције и они имају веома различите конкретне циљеве. У правилу се за сузбијање једне врсте криминала истовремено предузима више пројеката. На пример програми усмерени на превенцију сексуалног насиља могу да буду разнолики (програми едукације школске деце о хуманим односима између полова; програми едукације школске деце о начинима избегавања ризичних ситуација које могу довести до сексуалног насиља или злоупотреба; програми едукације наставничког особља по школама у погледу уочавања деце која су жртве тог насиља; програми едукације девојака ради избегавања ризичних ситуација, начини самоодбране и очување трагова о покушају кривичног дела; програми психолошке помоћи жртвама насиља; програми повећане полицијске контроле критичних места на којима се дешавају напади на жене; полицијска контрола особа склоних ка овој врсти криминалитета као и програми сарадње са грађанима по овом питању; психотерапеутски третман особа које су показале склоност ка овој врсти криминала; побољшање уличног осветљења, итд).

Суштина новог приступа превенције и сузбијања криминала је у томе да сада полицијски официри задужени за превенцију разговарају са грађанима о безбедоносним проблемима на локалном нивоу и договарају се (најчешће у оквиру општинских савета за превенцију криминалитета), о програмима које ће предузимати, као и дефинишу специфичне задатке и задужења за поједине субјекте и институције. Криминално превентивни модел има више нивоа чији се број разликује. У основи сви се модели састоје од следећих фаза: 1) прибављање података о природи и димензијама специфичног криминалног проблема; 2) анализа ситуационих услова; 3) систематско студирање могућих начина блокирања прилике (услова) за поједине факторе који допринесе криминалу укључујући анализу цене пројекта и мера; 4) сачињавање планова и програма (од стране полиције) у чијем се формирању и имплементацији укључују и грађани из локалне заједнице где ће се ти планови применити (планови

² У свету се за угрожене категорије грађана или области у којима је учестало вршење разбојништва одржавају предавања са видео пројекцијама. О једном таквом курсу са видео пројекцијом у трајању од 12 минута је излагано у: James T. Hurley, M.S., VIOLENT CRIME HITS HOME: HOME INVASION ROBBERY, FBI Law Enforcement Bulletin, јун, 1995. Копирано са Интернета: новембар 1999. <http://www.fbi.gov/library/leb.htm>

³ Phillip W. Lissenden, FBI Law Enforcement Bulletin, Washington, Bank Robbery: A Target for Community Policing, September 1996. Копирано са Интернета: <http://www.fbi.gov/library/leb.htm>

⁴ У свету су веома развијени програми усмерени ка жртвама кривичних дела. Они се деле на две основне групе. а) Програми усмерени ка потенцијалним жртвама како би се едуковале и припремиле да то не постану; б) Програми усмерени ка особама које су већ постале жртве кривичних дела и могу да имају веома различите циљеве и субјекте који их спроводе: 1) едукација у погледу очувања трагова кривичног дела и запажања детаља који могу да буду од значаја за сведочење; 2) образовање и тренинг како би се спречило поновно страдање од криминалитета (спречавање виктимолошког поврата); 3) програми психолошке помоћи жртвама како би лакше пребродиле стрес који су доживеле кривичним делом и поново се укључиле у друштвене токове; 4) програми материјалне помоћи жртвама кривичног дела оснивањем посебних фондова (помоћ при надокнади материјалних губитака, трошкова лечења и рехабилитације, покривање трошкова на суду; 5) програми заштите жртва приликом сведочења пред полицијом и на суду (такозвани програми заштите сведока, који су такође различити нпр. заштита деце жртви сексуалног насиља, заштита сведока у случајевима организованог криминалитета или из групе кривичних дела геноцида).

се прилагођавају условима локалне заједнице); 5) имплементација мера које највише обећавају да су изводљиве и економски најприхватљивије; 6) надгледање резултата и преношење искустава другима; 7) превентивни програми су усмерени на решавање проблема на начин којим ће бити задовољни чланови локалне заједнице у чијој се средини он и примењује. (Kratcoski, Verma, 2000: 113-114)

У наредном тексту ће бити скицирани основни програми превенције криминалитета примењени у појединим државама света које су увеле нови систем полицијског рада на нивоу локалне заједнице.

БАЗИЧНИ ПРОГРАМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА У САД

У Сједињеним Америчким Државама се примењују различити криминално превентивни програми: нпр. програми надгледања у суседству, превентивни програми који се темеље на сарадњи школа и полиције, програми контактирања и асистирања старим особама, програми усмерени ка жртвама кривичних дела. (Kratcoski, Verma, 2000: 124) Истиче се да је већина криминално превентивних програма усмерена ка малолетницима. (Kratcoski, Verma, 2000: 139) Полиција је спроводила програме сузбијања насиља у школама, програме зближавања полиције и школске омладине (нпр. организовањем фудбалских утакмица), програме сузбијања трговине дрога и наркоманије, програме против компјутерског криминала и едукације младих у погледу заштите од компјутерских вируса. (Holley, Fazalare, 2000)

Независно од бројности и различитости појединих пројеката превенције криминалитета који се примењују у САД, сви се они могу сврстати у неколико основних тј. базичних програма. Базични програми постављају стратегијске и концепцијске основе и у оквиру њих се примењују поједини програми превенције криминалитета. У САД је могуће диференцирати неколико базичних програма превенције криминалитета. Међутим, не могу се између њих направити круте границе зато што се они преклапају, допуњују или пак међусобно надовезују. Један од разлога за то је и вероватно у томе што су се програми теоретски и у пракси развијали, тако да су почетни програми еволуирали и добијали нове називе. Сви се базични програми превенције криминалитета у Америци теоретски и практично заснивају на концепцији теорије "поломљеног прозора" и полицијске стратегије "нулте толеранције" о којима је писано у претходном раду. Појединачни програми који се спроводе у оквиру базичног програма, представљау само практичну операционализацију поменутих општих стратегија.

Програм COP (community-oriented policing)

Овај програм превенције криминалитета се може сматрати основним или почетним програмом превенције криминалитета који се примењује у САД. Његов назив COP (community-oriented policing) би се могао превести на наш језик као *полицирање (полицијска делатност) усмерена ка заједници*. Базиран је на полицијској стратегији (филозофији) да полиција и заједница раде заједно ради решавања проблема. У оквиру програма се предузимају следеће активности у погледу његове операционализације: менаџмент за имплементацију COP; укључивање (интеграција) свих субјеката у COP; обез-

беђење специјалног тренинга за полицијски персонал у погледу филозофије, стратегија и обавеза у вези са СОР-ом; промена стратегије и тактике у погледу традиционалних начина патролне делатности и прилагођавање специфичности за потребе СОР-а; формирање формалног партнерства са заједницом како би се идентификовали у утврдили проблеми заједнице са криминалом. Програм предвиђа тренинг за сав персонал у полицији у односу на филозофију, стратегије и обавезе повезане са СОР. Програм СОР (community oriented policing) обухвата развој следећих стратегија: Програми у школама; рад официра са групама у заједници; програми укључивања заједнице у превенцију криминалитета; програми надзора у суседству; полицијске стратегије оријентисане на проблеме (Problem-oriented policing); рад полицијских официра у суседству; развој алтернативних стратегија (нпр. бицикличке патроле). (Breci, Erickson, 1998: 17-20)

Програм COPPS (community-oriented policing and problem solving)

Овај програм представља само каснију етапу (условно речено - варијанту) у развоју претходног програма. Његов назив би се могао превести на наш језик као *полицирање (полицијска делатност) која је усмерена ка заједници у решавању проблема*. Програм се заснива на (у последњој декади двадесетог века), усвојеној операционој стратегији о полицијској делатности усмереној ка заједници и ка решавању проблема у њој (COPPS - community-oriented policing and problem solving). Полицијска делатност је усмерена на широкој основи ка криминалним проблемима и задацима за успостављање и очување квалитета живота који су често повезани са делинквенцијом. Користећи COPPS модел, полицијски официри и грађани у заједници било које величине и демографског устројства настоје заједничким снагама, удружено да решавају проблеме на нове и креативне начине. (Glensog, Peak, 1998)

Програми надгледања суседства (Neighborhood Watch Programs)

Програми за надгледање, заштиту и повећање сигурности грађана у локалитету становања имају задатак да умање прилике за извршење кривичних дела, мотивишу и организују грађане у обраћању пажње на сигурносне аспекте и ситуације у свом суседству. Ово је један од основних програма који се широко примењује свуда у свету. Кораци за успешну имплементацију програма надгледања суседства (Neighborhood Watch Programs) су следећи: 1) планирање стратегија; 2) тренирање полиције; 3) процена потреба локалне заједнице 4) селектовање и тренирање волонтера; 5) развој и имплементација значајних пројеката. (Baker, Baker, Zezza, 1999: 15) У оквиру њега се развија велики број посебних програма и активности (надзирање, контрола, цивилне патроле, извештавање полиције о појавама које би могле да указују на криминалитет итд). Све оне имају за задатак да повисе имовинску и личну сигурност становника локалне заједнице као и да их мотивишу на сарадњу са полицијом.

У оквиру ових програма полиција помаже становницима да постану сензибилни за предузимање корака у заштити своје али и било чије имовине. Полиција подстиче грађане да на нивоу своје локалне заједнице, тј. на нивоу свога суседства, усмере пажњу на могућа понашања или непознате особе које би могле да врше кривична дела и да извести полицију о томе. Полиција организује

едукацију грађана како у погледу уочавања безбедоносних проблема, тако и у погледу начина њиховог решавања. Локално становништво се упућује да усмери своју пажњу на локалне проблеме и да становници помажу једни другима у њиховом решавању. Полиција организује групе које су заинтересоване за учешће у програмима надгледања суседства (Neighborhood Watch Groups), (Stanley, 1993: 14) или пак организује састанке са становницима како би се боље уочили локални проблеми и повећала сарадња полиције и грађана као и повисила ефикасност полицијског рада, што се постиже већим протоком и разменом информација. (Brandl, Barlow, 1996: 313-327) Полиција едукује родитеље и наставнике како би могли да уоче и препознају сигнале који указују на употребу дроге од стране деце и младих (нпр. поспаност, промене у погледу, у говору, дезоријентација губитак апетита лоша перцепција времена и дистанце, запуштање школских обавеза итд). (Wadman, Sir Stanley, 1993: 64) Мотивација грађана на сарадњу се повећава њиховим укључивањем у доношење смерница које се тичу безбедоносног рада на нивоу локалне заједнице. (Brandl, Barlow, 1996: 313-327)

Пошто су истраживања показала да високо централизоване и претежно моторизоване полицијске патроле доводе до изолације полиције од локалне заједнице и њеног отуђења од оних којима оне треба да служе и које треба да штите, у Америци су прављени разни експерименти и уведене разне форме тимског патролирања којим су полицијске патроле на различите начине ближе повезиване са становницима локалне заједнице (формиране су цивилне патроле, мешовите патроле полиције и локалног становништва, пешачке полицијске патроле, бицикличке полицијске патроле итд). (Brandl, 1996: 313-327)

Модел SARA (scanning, analysis, response and assessment)

SARA (scanning, analysis, response and assessment) је скраћеница за речи које у преводу значе: скенирање, анализа, одговор и процена. У питању је стратегијски програм за уочавање и анализу проблема у локалној заједници. Представља подршку другим програмима, служи за праћење резулата који су остварени након предузетих превентивних мера и упућује на евентуалне потребе њиховог кориговања.

Амерички криминалисти истичу да пионирски рад Хермана Голдштајна посвећен полицијској делатности у локалној заједници која је оријентисана на проблеме, сугерише да је кључ за њихово решавање у дубокој анализи постојећих тешкоћа и развоју прилагођених одговора. Голдштајнова истраживања су допринела развоју модела SARA (scanning, analysis, response and assessment = скенирање, анализа, одговор, процена), за решавање проблема и он се успешно спроводи у пракси. (Glensor, Peak, 1998: 2)

SARA модел помаже полицији да редукује стопу криминала као и страх од криминала међу грађанима. Специфичност полицијске делатности усмерене на проблеме је у елиминисању врућих криминалних жаришта као и укључивање грађана у програме контроле суседства (Neighborhood Watch), у циљу повећања надзора и контроле територије. Криминално превентивна истраживања обезбеђују кључне информације које се тичу криминала. Ове се информације користе за развој превентивних програма, надзор и контролу територије у оквиру програма надзора суседства. Без прибављања тачних

информација о криминалу није могуће организовати успешну превентивну стратегију. Превенција се појављује као процес који је стално у току и у вези је са развојем планираних стратегија, имплементацијом одговора, проценом ефикасности и модификацијом приступа. Криминално превентивна истраживања и прибављање информација може помоћи полицији да елиминира мотиве, прилике и средства појединцима за извршење криминалних дела. (Wolfer, Baker, Zezza, 1999: 10-13)

Како би се осигурао трајно позитивни ефекат СОР стратегија (community oriented policing = полицирање оријентисано ка заједници) полиција и агенције које се баве имплементацијом овог програма треба да укључе у стратегијску обраду одржавања и дужевремено задржавање стечених позитивних резултата. То подразумева стратегијски одговор на уочене проблеме. Основне стратегијске оријентације програма ове врсте су усмерење ка дужевременом третирању проблема криминала, страха од криминала код грађана и против сузбијања друштвених поремећаја. SARA модел обезбеђује полицији корисно оруђе за идентификовање, анализу и одговор према еволуцији проблема који се тичу криминала у оквиру локалне заједнице. Када се формализује SARA модел служи за више корисних сврха. Оне укључују: а) припрему документације о почетним успесима након интервенције и њиховим резултатима; б) обезбеђује се запис о учесницима, како интерним (полиција и полицијски штаб који је укључен у иницијалне, почетне пројекте којима је отпочела интервенција), тако и спољњим (привредници, грађани и друге градске агенције); ц) креирање базе података о дефинисаним проблемима по типу, области града, датуму, дану и другим факторима. (Ове информације упућују: ко, шта, када где, и како је третирао постојећи проблем); д) развој тренинг механизма и бележење информационих ресурса који су намењени другим полицијским службама и полицијским чиновницима који би извукли корист и идеје у погледу третирања сличних ситуација... Корист од формализације процеса усмереног на решавање проблема (problem-solving process) подстиче многе агенције да развијају компјутерске базе података ради подршке моделу SARA. (Glensor, Peak, 1998: 2-3)

Анализа примера из праксе (Case Study)

Између осталих, у литератури је обрађено искуство у примени ових програма у граду Виргиниа Лаке. У првих шест месеци вршена је анализа безбедоносних проблема и ефикасност одговора који су раније предузимани. Сачињавана је документација о томе на основу SARA модела. Ова документација је касније била од велике користи приликом имплементације програма. Анализирани су позиви грађана којима су тражене интервенције полиције (најчешће су били у питању случајеви насиља у породици, провале, ометања, активности у вези са разним ганговима два убиства, киднаповање и убиство два детета, појачана злоупотреба дрога). Извршено је анкетирање грађана и прикупљање других података који се тичу проблема криминала које осећају грађани и привредни субјекти. Испитаници су били замољени да дефинишу области у којима су уочавали проблеме, да објасне своје страхове од криминала, да сугеришу акцију полиције и других градских агенција и становника који би могли да дају допринос у решавању тих проблема. Истраживање је обезбедило бројне изузетно важне информације и налазе, као и указало на неколико проблема који

се тичу криминала који раније нису били обухваћени анализом. Становници су предложили формализовање програма за надзирање у локалној заједници (Neighborhood Watch Program). Полиција је са грађанима одржавала састанке о проблемима и могућим решењима. На основу прикупљених података начињен је план за сузбијање и превенцију постојећих проблема. Одговор је садржао баланс између контроле криминалитета и криминално превентивних напора. У складу са уоченим проблемима и критичним тачкама, организоване су патролне активности (пешачке, бицикличке, моторизоване патроле) као и програм сузбијања наркоmaniје и делатности нарко дилера... Под вођством локалне полиције основан је на нивоу заједнице савет у који су се укључили грађани, становници, привредни субјекти ради учешћа у спровођењу програма. Поред предузимања програма који су били усмерени на проблеме, истовремено је било предузето и праћење и анализа добијених резултата. У току прве године спроведеног програма умањила се стопа криминалитета, насиља у породици, крађа аутомобила, страх од криминала код грађана. Такође се редуковао број тешких кривичних дела. Међутим након прве године која је окарактерисана успехом у сузбијању криминала, почела се поново погоршавати безбедоносна ситуација. Неке су се форме криминала почеле поново појављивати у повећаном обиму (разбојништва, крађе аутомобила, ометања породица итд). Закључило се након додатно спроведене анализе да програми који су усмерени на уочене кризне тачке (криминална жаришта) могу да дају само привремено позитивне резултате. Проблеми имају тенденцију да се врате у измењеном облику или пређу на друге области ако се не третирају стратегијски и дужевремено. Проблем који се након првог успеха остави изван контроле има тенденцију поновног активирања (враћања). Због тога агенције треба да планирају одмах након првих успеха програма који су оријентисани на проблеме и трајно праћење ефеката и перманентно стратегијско третирање уоченог проблема. Такође је потребно да полиција настоји да задржи сарадњу са институцијама, грађанима и привредним субјектима као трајан облик комуникације. Ово искуство је потврдило закључак да криминалитет има динамичку снагу са тенденцијом да се адаптира и одговори на измењене услове у окружењу. Због тога и одговор на криминалитет мора да буде динамичан. Мобилисање грађана и јавности, започиње програмима СОР, усмерених на дефинисане проблеме и даје на почетку брзе и импресивне резултате. Али без трајног и стратегијског праћења кретања делинквенције и прилагођавања програма услед промена у криминалитету, убрзо ће се погоршати безбедоносна ситуација и изгубиће се први позитивни ефекти. Криминалитет има спиралну путању којој морају да се прилагођавају и програми превенције или да га да предупредују. (Glensor, Peak, 1998: 3)

ПРОГРАМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА У ФРАНЦУСКОЈ

У Француској су дефинисани приоритети и тенденције криминалне превенције. Криминално превентивни програми су усмерени ка следећим задацима: 1) превенција насиља према деци у кооперацији са различитим социјалним институцијама и добровољним асоцијацијама; 2) превенција виктимизације старих особа промоцијом клубова за старе, публикавањем памфлета о методима спречавања виктимизације итд; 3) превенција ширења наркоmaniје организацијом предавања и дискусија за школску децу са учешћем полицајаца, а посебно спречавање продаје наркотика у, и око дворишта школа применом

различитих атрактивних метода; 4) промоција организације летњих кампова и других облика ангажовања у спровођењу слободног времена за омладину која је исказивала склоност ка криминалу посебно у урбаним срединама; 5) интензивирање односа између полиције и јавности. Поједини полицијски официри су задужени за примање грађана, саветовање и организацију курсева у трајању од недељу дана дајући при том инструкције које се тичу превенције криминала. (Катона, 1994: 50-51)

ПРОГРАМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА У ХОЛАНДИЈИ

У Холандији су почели најпре да се примењују програми отварања полицијских станица у суседству (*neighborhood police station*), надгледање криминалитета у суседству, формирани су тимови усмерени на поједине форме криминала, као на пример наркоманија, проституција, програм редукције малолетничке делинквенције, итд. Сви су они темељени на концепту укључивања грађана и њихове кооперације у планирању и имплементацији ових програма. (Kratcoski, Verma, 2000: 116) У периоду од почетка деведесетих па до 1994. у Холандији се спроводило око 280 превентивних мера. Највећи број 205 је оријентисан ка ситуацијама које погодују извршењу кривичних дела, 174 мере су оријентисане ка једном или више специфичних прекршаја (кривичних дела), 101 мера је оријентисана ка особама. Према усмерености програми се могу поделити на оне који се спроводе: 1) у школама (пројекти против беспослицења и бежања из школе, итд); 2) пројекти усмерени ка сигурности у суседству и обликовања окружења да би било сигурније; 3) мере против крађа по продавницама. У оквиру рада локалне полиције, превентивне мере су оријентисане ка различитим врстама криминалитета: криминал на улици, вандализам и графити, криминалитет у вези са дрогама, крађа бицикла, провале. (Катона, 1994: 66-67)

У Холандији се примењују различити превентивни програми за сузбијање крађа и вандализма по шопинг центрима, пројекти против вандализма на нивоу суседства (има их више). Указује се на успешност пројекта превенције проваљивања у возила и крађа возила. Програм је почео да се примењује 1991. Након годину дана његове примене тј. 1992, године број провала у аутомобиле је смањен за 32%, а број крађа возила за 37%. (Hoefnagels, 1997: 25, 50; 54)

Има више програма против сузбијања насилничког криминалитета (програми против насиља и вандализма у школама; програми за сузбијање хулиганског понашања на фудбалским утакмицама; програми за превенцију поврата код осуђених лица, програми против криминалитета и вандализма на улицама итд). За шест месеци примене програма сузбијања насиља на улицама, ниво уличног криминалитета се снизио за 23%. Спроводе се и програми против насиља у породици. (Hoogendam, 1997, Издавач Министарство правде Холандије.)

Веома су развијени пројекти превенције криминала на нивоу локалне заједнице (*a neighbourhood prevention projects*). У Холандији се спроводи седам пројеката на нивоу целе државе у којима у пару (полицајац и социјални радник) удружују снаге како би стимулисали становнике да се усмере на проблеме сигурности у својој локалној заједници. Иницијални контакт се успоставља са професионалцима у различитим областима (лекари, просветни радници, фармацеути, онима који раде у локалној заједници и имају пуно контакта са становницима). Први задатак је уочити (проучити) проблеме. Након тога се формирају групе

(саобраћај, становништво или активности), свака са циљем да решава проблеме у свом окружењу. (Aronowitz, 1998: 15)

Бројни су програми превенције делинквенције деце и малолетника. Посебна се пажња посвећује прекршиоцима испод 12 година, онима који се удружују са агресивним групама малолетничких банди, програмима подизања способности увођењем едукационих побољшања како би се умањило бежање из школе. Превенција малолетничке делинквенције се спроводи на регионалном и општинском нивоу као и повећава се број експертиза младих. Постоје више истраживања и програма превенције у којима се сачињавају анализе ризичних група малолетника (малолетници у поврату, посебно искварени малолетници, као и они који су првопрекршиоци испод 12 година), лоцирају ризици и типови антисоцијалних понашања. Наводе се програми који имају циљ да се побољша однос правосудних органа, полиције, служби за заштиту деце. Спроводи се истраживања и методе како би се уочили први рани знаци развоја ка криминалном понашању код малолетника и сачињавају програми који би омогућили адекватне мере пре него што таква деца почну да врше кривична дела. (Aronowitz, 1998: 16-17)

У Холандији се спроводи неколико пројеката превенције који се базирају на употреби технологија (употреба микрочипова у колима како би се у случају крађе лоцирала позиција аутомобила, камере у возилима јавног превоза и слично). (Aronowitz, 1998: 19)

Фокус будућих настојања у развоју програма превенције у Холандији је усмерен у три правца: 1) превенцији малолетничке делинквенције; 2) концентрисању енергије како би се локална заједница и градови начинили сигурнијим (програми за превенцију криминалитета у суседству); 3) и превенција организованог и интернационалног криминала. (Aronowitz, 1998: 23)

ПРОГРАМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА У НЕМАЧКОЈ

У Немачкој, као и у другим државама у којима се интензивно примењују програми превенције криминалитета, истиче се да је претходно потребно извршити испитивања која подразумевају: утврђивање постојања страха од криминалитета код грађана, истраживања жртви кривичног дела као и тамног појаса криминалитета, подвргнути анализи поднете кривичне пријаве, испитати задовољство грађана са ситуацијом у месту (локалитету) становања, утврдити како грађани процењују рад полиције итд. Важно је прибавити и следеће информације: социо-демографске базичне податке, комуналне социоподатке, податке о инфраструктури, о социјалном профилу услова који погодују криминалитету у дотичној заједници. (Schwind, 1998: 349-350) У оквиру превентивних програма се одређују циљане групе. Грађани су циљ потенцијалних програма превенције, не само као потенцијални извршиоци, већ и пре свега као потенцијалне жртве. (Heinz, 1997: 431) Основни циљеви превентивних програма су: заштита потенцијалних жртава од лопова, превараната, разбојника, насилничких криминалаца; позивање на кооперацију са полицијом; упућивање апела грађанима да брину о самоодбрани као и о одбрани (заштити) својих суседа, јавне имовине као и јавне сигурности; редуковање подстицаја ка криминалном понашању; демотивисање потенцијалних извршилаца. (Staub, 1991: 481)

У Немачкој се предузима велики број различитих истраживања и комунално превентивних програма: нпр. "Превенција криминала у комуни", "Превенција крађа у продавницама", пилот студија "Насиље и млади", "Задовољство грађана полицијом на основу претходних контаката", итд. (Heinz, 1997: 428) У литератури је приказан и компјутерски програм за прикупљање података, планирање, контролу и координацију у спровођењу програма превенције криминалитета на локалном нивоу. Он омогућава ефикаснију статистичко аналитичку функцију и међусобну размену информација. (Arpoud, 1996: 341-438) Овај програм је на сличним стратегијским основама као и амерички модел SARA о коме је било речи.

У Немачкој су 1994. год основане службе за давање савета грађанима. Најчешћа питања ради којих грађани одлазе у полицијске станице су: обезбеђење врата и прозора од провала; заштита аутомобила; насиље у школама; дроге и малолетнички криминалитет као и насиље малолетника. Извршена су разна научна истраживања која се тичу рада ових саветовалишта. На пример утврђено је да дужина просечног контакта између полицајца и грађанина траје око један сат, да постоји корелација између статистичких показатеља о стању криминалитета и најчешћих савета по које грађани долазе у полицијску станицу. Број особа које долазе по савете се повећао у другој години постојања ових саветовалишта у односу на прву годину њиховог рада, што је процењено као пораст поверења грађана. Испитујући однос полицајца према саветовалиштима, утврђено је да полицијски официри овај облик рада сматрају (у већини) као важан и неопходан. Констатује се да су полицијска саветовалишта за грађане важан део полицијског рада. Анкетирања полицајца који раде у њима и контактирају са грађанима дајући им савете, указују да је највећи проценат испитаних веома или у највећој мери задовољан овом врстом полицијског рада. Након првих искустава, у Немачкој се стручној литератури расправља о могућностима побољшања рада саветовалишта. Размишљања се крећу у правцу укључивања нових идеја, стављања акцента на квалитативне моменте (боље образовање полицајца, боља опремљеност, боља јавна подршка). (Lack, 1995: 213)

Као значајне мере се оцењују и посете полиције грађанима у стамбеним насељима по принципу од "врата до врата". На тај начин се добијају важне информације, односно полицајци су у прилици да саветују грађане у погледу безбедности (на пример заштита од провалних крађа). Посета полиције од врата до врата је значајна превентивна мера и помаже у превенцији насиља у породици, организацији безбедности имовине и аутомобила. Овом мером се умањује страх грађана од полиције. (Füllgrabe, 2000: 183)

У Немачкој се спроводе различити програми превенције криминалитета: нпр. превенција криминалитета на нивоу локалне заједнице, специфичне форме малолетничког криминалитета и њихово спречавање, програм за превенцију разбојништва, програм против џепних крађа, програм против проваљивања у станове, превенција наркоманије итд. (Northoff, 1996: 584-585)

Организација превенције криминалитета у Немачкој се донекле разликује него у другим државама које су увеле систем превенције на локалном нивоу (community policing system). У другим државама се програми најчешће сачињавају на националном (савезном) нивоу у оквиру централне институције која се бави

истраживањима у оквиру превенције криминалитета, и затим се примењују на локалном нивоу. Систем превенције криминалитета у Немачкој није централизован тако да се на нивоу градова (ређе на нивоу области) формирају и спроводе различити програми превенције криминалитета. Тешко се може говорити о основним, националним програмима превенције криминалитета који се спроводе на територији читаве државе. Поједини немачки аутори ово сматрају највећим недостатком домаћег система превенције, указујући на потребу формирања централне институције и националних програма који се примењују на територији целе државе. (Babl, Bässmann, 1997: 433)

Примера ради, наводимо програме превенције који се предузимају у два немачка града. У Ландау је основан Савет за превенцију криминалитета. Теме и интересовања овог Савета су: насиље на отвореном простору, насиље у школи, насиље у породици. Вршена су испитивања какво је начелно мишљење грађана и грађанки о сигурности у њиховом граду, како процењују сигурност на улици, да ли су задовољни сарадњом са полицијом уколико су били жртве, које мере, по њиховом мишљењу, треба да предузме полиција како би се повећала сигурност у граду? (Jäger, Groh, 1997: 747-752) У Lübecku се спроводе следећи програми превенције: Превенција криминалитета из страсти, омладинске делинквенције, насиље према странцима и мањинама, провале у радње, насиље према женама и девојкама, техничка превенција, насиље у породици, итд. За спровођење сваког програма се организују радне групе које сачињавају стручњаке, угрожене грађане и полицију. (Dieter Schwind, 1998: 349, 351)

ПРОГРАМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА У МАЂАРСКОЈ

У Мађарској су дефинисани следећи главни задаци криминално превентивних активности: 1) превенција криминалитета деце и младих; 2) превенција криминалитета рецидивиста; 3) превенција и сузбијање организованог криминалитета; 4) превенција и сузбијање економског криминалитета; 5) промовисање развоја и примене сигурносних уређаја и система; 6) обликовање информативних система у области превенције криминала; 7) организовање информисања и публицистичке активности усмерене ка пропагирању превенције криминала; 8) превенције злоупотреба дрога, а у случају даљег повећања криминалитета у вези са дрогама, организовати специјалне превентивне јединице у овој области. У најпрометнијим улицама великих градова су отворена представништва за грађане са циљем да дају генералне савете о превенцији криминала, пружају информације о техничкој сигурности имовине. У овим полицијским саветовалиштима се могу проверити подаци о пореклу аутомобила који се купују у оквиру слободне продаје (second-hands cars) као и легалног порекла тих возила. Велика се пажња у Мађарској посвећује формирању и ширењу активности у погледу самоорганизовања грађана по питањима превенције криминала. Посебно се потенцира на развоју програма надгледања у суседству (Neighbourhood watch service). Полицијске јединице за превенцију криминала дају пордшку, савете и помоћ удруживањима грађана у погледу самоодбране (1994. године у Мађарској је било око 600 таквих удружења која су обухватала око 40 хиљада чланова). (Katona, 1994: 61-62)

ПРОГРАМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА У ИЗРАЕЛУ

У Израелу се такође спроводи чинав низ превентивних програма у сарадњи полиције и различитих цивилних институција и грађана. На пример у оквиру пројеката криминалне превенције који су стратегијски усмерени на криминалну ситуацију на нивоу локалне заједнице, спроводе се програми који се тичу спречавања имовинског криминалитета као и неке форме криминалитета против личности (на пример програми против сексуалних напада на жене). Постоје програми који су усмерени према лицима која су прекршила закон, нарочито према малолетницима (они су бројни и разноврсни), као и програми који су усмерени ка потенцијалним жртвама (едукација, савети у погледу заштите и самозаштите, употреба техничких средстава у заштити итд). (Geva, 1998: 11) Поред горе поменутих, у Израелу се спроводе и следећи програми: превенција насиља у породици; програми редуковања злоупотребе дрога и диловања дроге; програми који се тичу умањења проблема у саобраћају и редуције саобраћајних несрећа; саветодавне активности у полицијским станицама; програми укључивања локалних медија у превенцији криминала; програми сигурносних патрола итд.⁵

ПОЗИТИВНИ ЕФЕКТИ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ ПРОГРАМА ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛА

Већина аутора који су се бавили овим питањем као основни, објективно мерљив, позитивни ефекат наводи умањење стопе криминала у државама или градовима у којима се примењује нови систем превенције на нивоу локалне заједнице. Најчешће се као позитиван пример наводи искуство из Њујорка, при чему се истиче да је примена нове полицијске стратегије у односу на претходни период условила значајан пад стопе криминалитета у граду. Она се постигла повећањем стопе откривања учинилаца кривичних дела, и на другој страни, поновним установљењем социјалне контроле. У 1990. години, тј. пре увођења система community policing у Њујорку је извршено 2262 убиства, а 1996. године "само" 986. (Schwind, 1998: 299-300) Поред умањења процента убистава, у току деведесетих година је забележена и нагла редуција осталих форми криминалитета. Између 1993. и 1996. стопа тешких кривичних дела је у граду умањена скоро 40%, док је проценат криминалитета на националном нивоу редукован за 2%. Стопа крађа аутомобила је смањена преко 50% од 1990. Број силовања, напада и разбојништава је такође значајно умањен. (McCarthy, 1998: 6)

И у Холандији се наводи да је нови систем превенције условио опадање стопе криминалитета, чиме су заустављени крајње негативни трендови који су постојали у претходном периоду. На пример, између 1955. и 1985. године криминалитет је у Холандији повећан десет пута. То је био један од разлога за увођење пројеката превенције криминала на нивоу локалне заједнице. (Katona, 1994: 65) Aronowitz наводи да је 1997. број кривичних дела у односу на 1995. годину смањен за скоро пола милиона. Стопа криминалитета је мања него 1980. године. Број крађа је са 2 милиона, колико је био 1995. године, смањен на 1,7 милиона у 1997. години. (Aronowitz, 1998: 4) Поред умањења стопе

---

⁵ Community Policing in Israel, Israel Police Headquarters, Jerusalem, Israel, 1998. стр. 9.

криминалитета наводе се и други позитивни ефекти пројеката превенције криминалитета на нивоу локалне заједнице. "Корист од ових пројеката је у томе што сада заједнички, удружено на проблемима превенције криминалитета раде организације и појединци који су претходно имале дијаметрално супростављене погледе и методе рада (полиција и официри за пробаацију, полиција и социјални радници). Сада они раде заједно решавајући општи проблем. Јавно тужилаштво које је традиционално било изван јавности (изузимајући поступање и сарадњу са жртвама, прекршиоцима и сведоцима) сада улази у проблеме превенције на нивоу локалне заједнице". (Aronowitz, 1998: 20)

Мађарско искуство је такође позитивно по питању имплементације новог система превенције. Програми превенције криминалитета су у Мађарској почели да се уводе у периоду 1989/90. године. Њихово заживљавање су убрзале демократске промене које су се десиле у друштву, и посебно нагли пораст криминалитета који се статистички исказао услед пораста незапослености, кризе привреде итд. Страх од криминала се посебно испољавао међу урбаном популацијом. Након неколико година спровођења програма превенције стопа криминалитета је почела да опада. (Katona, 1994: 59)

И Израелска искуства указују на вишеструке предности новог система полицијског рада на нивоу локалне заједнице. Експерименти су показали да полиција која је оријентисана на потребе локалне заједнице и која ради у сарадњи са заједницом, остварује далеко већу ефикасност. На појединим местима је стопа убистава, провала, разбојништава, опала и на десетине процената. Нов приступ је оријентисан на повећање осећања сигурности код грађана као и њихово задовољство полицијским радом. Поред горе наведених, уочене су и следеће предности система превентивног полицијског рада на нивоу локалне заједнице: а) појачава се комуникација између полиције и грађана и повећава се квалитет живота; б) дели се одговорност полиције, локалних општинских власти, и заједнице у целини, у борби против криминала, што увећава ефекат ових настојања; ц) поверење јавности у полицију и легалитет полицијског рада се оснажује чиме се лакше проналазе волонтери за остварење безбедоносних задатака; д) полиција прима више информација од јавности о криминалу и делинквентском понашању; е) актуелни и потенцијални ресурси који служе за борбу против криминала се ефикасније користе; ф) ефективни квалитативни индикатори помажу развој квалитативног оријентисаног полицирања.⁶

Други аутори из Израела указују да се позитивни ефекти програма превенције криминалитета огледају у неколико праваца: повећава се осећај задовољства јавности у односу на полицију; повећава се кооперација између полиције и јавности; смањује се број непријављених кривичних дела па се тиме повећава захватање тамног појаса криминала; смањује се стопа рецидивизма; повећава се осећај сигурности код јавности, а умањује се ниво страха од криминала; редуциран је проценат приговора и притужби од стране јавности против полиције. (Geva, 1998: 19)

У литератури се наводе и неки споредни позитивни ефекти. По неким истраживањима, позитивни ефекти програма превенције који се огледају у

⁶ Community Policing in Israel, Israel Police Headquarters, Jerusalem, Israel, 1998, стр. 3.)

смањењу стопе криминала на који се деловало, не остварују се само у области у којој је програм примењен, већ се позитиван ефекат преноси и на друга подручја. На пример, појачана контрола уличног насиља применом видео надгледања јавних објеката нпр. средстава јавног превоза, доводи до смањења стопе вандализма и у средствима јавног превоза где није примењена ова метода, итд. (Füllgrabe Uwe, 2000: 182)

ПРОБЛЕМИ И ИЗАЗОВИ КОЈИ СЕ ЗАПАЖАЈУ У ИМПЛЕМЕНТАЦИЈИ ПРОГРАМА ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛА КАО И ПУТЕВИ ЗА ЊИХОВО РЕШАВАЊЕ

Након периода од једне деценије (а негде и дуже) у имплементацији програма полицијске превенције криминалитета на нивоу локалне заједнице, у свету су се стекла и нека искуства која се тичу проблема и тешкоћа на које се наилази при њиховом заживљавању. На основу истраживачких пројеката који се спроводе у Немачкој, Британији, Данској и Холандији истиче се да је прогрес на пољу превенције криминалитета екстремно тежак и његова је еволуција најмукотрпнија (is most boresome). Резултати се не могу очекивати пре него што пројекти не заживе у пракси за једно значајније време и успеју да утичу на промену услова који доприносе криминалитету. (Katona Geza, 1994: 56)

Између осталих, поставља се питање *финансијских трошкова ових пројеката*. Према неким изворима у САД се годишње потроши на финансирање разних програма превенције криминалитета три милијарде долара. (Füllgrabe, 2000: 181) Међутим не постоје прецизни подаци (или нам бар они нису познати), колики се позитивни ефекти остваре применом програма превенције и да ли је скупља штета коју друштво има од криминалитета и отклањања његових последица (неке се последице никад не могу отклонити) или је скупље финансирање програма превенције. Специфичност ових пројеката је у томе што се њихова ефикасност мери изостанком (или смањењем процента) друштвено опасних последица. У западној литератури преовлађује мишљење да се добри програми превенције и финансијски исплате зато што је већа уштеда при њиховом финансирању од последица кривичног дела. Услед овога се чак и приватне корпорације и појединци укључују у финансирање ових програма налазећи и свој материјални интерес. (Füllgrabe, 2000: 181) Поједини аутори изричито истичу да су трошкови превенције криминала минимални, али су користи и награде оптималне (тј. веће су од трошкова). (Wolfer, Baker, Zezza, 1999: 14)

Проблем мотивисања грађана за учешће у пројектима превенције. У првим годинама имплементације програма криминалне превенције у Немачкој (почетак 90-тих) запажено је да велики број службеника нерадо или пак неће да учествује, односно не прихвата да буде одговоран за њихово спровођење. Разлози се налазе у непостојању законских обавеза за спровођење програма превенције криминала и ограниченим финансијским средствима којима би се финансирало њихово увођење. (Katona, 1994: 58) Проблем се појављује и при одржавању мотивације код субјеката који су узели учешће у програмима. Истиче се да и они субјекти који напусте пројекте несумњиво постају свесни проблема и потребе за превенцијом. Они ипак усвајају одређен фонд корисних знања из ове области. (Aronowitz, 1998: 15)

И други аутори из Западне Европе учачавају да се проблеми имплементације програма превенције криминала пре свега огледају у слабој мотивисаности грађана да учествују у њиховој реализацији. Поједини указују да јавност узима скромну улогу у њиховој реализацији генерално не чинећи ништа много више него што обавештавају полицију и надгледају непосредно суседну имовину. Аутори из Велике Британије исказују незадовољство и поводом интересовања грађана за функционисање покретних полицијских саветовалишта која се налазе у возилима и са којима се обилазе поједини делови града, сликовито истичући да је овај облик полицијског рада на умору (*which are largely moribund*). (Fielding, 2000: 20) Међутим, Мађари износе да су веома успешна њихова саветовалишта у којима грађани могу бесплатно и одмах да добију информације у погледу порекла возила која се купују од приватника. (Katoná, 1994: 59-63)

Уочени су проблеми одржавања група укључених у превентивне програме у зависности од културног нивоа грађана (безбедоносна култура). У америчким условима је запажено да заједнице средње класе код којих постоји најмањи страх од криминала имају већи успех у одржавању мотивације грађана за спровођење програма превенције, него што је у заједницама са ниским социјалним статусом (сиромашније). У овим другим заједницама постоји проблем организовања програма превенције чак и када у њима постоји висока стопа криминалитета. Због тога је потребно у програме уводити нове људе наместо оних који су засићени њима како би се одржавала мотивациона заинтересованост. А то је пре свега задатак полиције. (Baker, Baker, Zezza, 1999: 13)

Ради решавања овог проблема предлаже се предузимање активности на неколико нивоа: а) Планирати стратегије усмерене ка укључењу и ангажовању заједнице. Оне теже отклањању анксиозности и страха код грађана у погледу узимања учешћа у превентивним програмима. б) Други корак је тренинг полицијског особља у сарадњи и асистирању грађанима. Официри задужени за превенцију криминала треба да имају мотивацију, упорност, креативност и ентузијазам у том послу. ц) Трећи корак је процена потреба које постоје у заједници. (Baker, Baker, Zezza, 1999: 12) Важно је предузети истраживање ставова грађана према полицији као и специфичних програма за заштиту локалне заједнице (*Neighborhood Watch programs*). У том циљу је потребно поставити циљеве, смерове за развој планова. На пример један од најчешће прихваћених циљева је спровођење програма против употребе дрога као и за заштиту омладине (нпр. спречавање отмица деце, досађивања младих). Локалне статистике криминала могу да укажу на потребе локалне заједнице. д) Четврти корак је селекција и тренинг волонтера. е) Пети корак је развој смислених пројеката. Грађани често губе мотивацију за учешће у оним програмима надзирања суседства, као и другим пројектима, уколико они нису усмерени у правцу њихових основних брига и интереса. (Baker, Baker, Zezza, 1999: 12-14)

Проблеми слабе мотивације грађана се могу превазићи пре свега спровођењем програма за које су они животно заинтересовани, а не наметањем пројеката којима нико не види сврху и смисао. Због тога, имплементацији сваког програма мора да претходи детаљна анализа безбедоносних проблема који постоје у конкретној локалној заједници, а затим предлагање оних пројеката који су усмерени на њихово решавање.

Немерљивост превентивног успеха као инхибирајући фактор. Наводи се да је невидљивост превентивног успеха озбиљан инхибирајући фактор за примену ових пројеката, наспрот криминално репресивном систему где су продукти јасно видљиви, као на пример број затворских казни, број осуђених итд. Успешност криминално превентивних програма се огледа у одсутности феномена тј. криминала. Због тога треба спроводити пројекте мерења криминала пре отпочињања примене превентивних програма и након њихове примене. (Katona, 1994: 68.)

У науци је заступљено гледиште да је потребно спроводити већи број лонгитудиналних студија како би се пратили ефекти криминално превентивних програма у дужем временском периоду. (Aronowitz, 1998: 21.) Многи пројекти су усмерени не само ка малолетним прекршиоцима него и ка њиховим родитељима, затим ка различитим етичким и културним и образовним структурама. Веома је важно тачно дефинисати ризичне групе и проблеме у оквиру њих, а програме прилагодити онима на које су усмерени што није увек једноставно. (Aronowitz, 1998: 21)⁷

Проблем координације полицијске акције и осталих служби у друштвеној заједници. Нови систем полицијског рада на нивоу локалне заједнице подразумева тесну сарадњу са другим службама и агенцијама (multy-agency approaches). На пример, неопходна је координација са службом социјалног старања, школама и слично. Међутим, несинхронизација са другим службама, или пак недовољан тренинг и едукација других служби у погледу новог облика сарадње са полицијом, доводи до некоординације и неуспеха у остварењу позитивних ефеката предузетих мера. Неусклађеност између полиције и службе за социјални рад понекад условљава погубне последице. (Sometimes lack of coordination is lethal). Као пример за ову тезу наводи се пилот пројекат спроведен у Хрватској са циљем операционализације нове обавезе хрватске полиције и у погледу заштите деце од злоупотреба. Овај пројекат је повећао стопу откривања злоупотреба деце за 100%. Али пошто није уследио еквивалентни рад служби за социјално старање, полицијска акција усмерена на сузбијање ових кривичних дела је једино условила повећање репресалија према деци. Истиче се да сарадња између различитих агенција (multy-agency work) представља нарочит проблем у друштвима која су налик на хрватско. А незаштићена деца плаћају највећу цену. (Fielding, 2000: 23)

Непостојање квалитетне законске регулативе са циљем обавезивања грађана да сарађују са полицијом у имплементацији програма превенције криминалитета. Аутори из различитих држава који се баве изучавањем новог система превенције криминала посебно потенцирају овај проблем. Дешава се да грађани и привредни субјекти нерадо учествују у спровођењу програма превенције уколико нису јасно дефинисане њихове законске обавезе. Послови који произилазе из програма превенције (едукација службеног

---

⁷ У Холандији се програми превенције криминалитета више спроводе у већим градовима него у мањим и обухватају тек око 25% општина.

особља, прихватање различитих задатака и правила понашања итд), доживљавају се као додатно оптерећење које је изван устаљеног тока функционисања, радних и животних навика. Холандско искуство указује да малолетни делинквенти у већем проценту прихватају обавезе превентивних програма уколико постоји нека принуда која их подстиче на сарадњу (на пример условна осуда, обавеза учешћа у програмима као мера замене за казну), него када је похађање засновано на потпуно добровољној основи. (Aronowitz, 1998: 22.) Због тога се предлажу одређене законске допуне којима ће се обавезивати грађани да учествују у овим програмима. Међутим, независно од законског наметања, најважније је да програми буду усмерени ка базичним потребама за сигурношћу грађана и привредних субјеката, да подстичу њихове унутрашње мотивационе структуре личности како би они сами осетили жељу за њиховим спровођењем као начином решавања властитих проблема који су у вези са могућим страдањем од криминала.

Губитак позитивних ефеката (резултата) након почетних успеха у спровођењу програма превенције криминала. У практичној примени програма превенције криминала на нивоу локалне заједнице уочен је проблем његовог обнављања или премештања у друге области уколико се напусте програми због толеранције, контроле и превенције антидруштвених понашања. (McCarthy, 1998: 9)

Америчка истраживања су показала да након првих, најчешће импресивних резултата у спровођењу програма превенције, неке форме криминала имају тенденцију да се поново појављују у повећаном обиму (разбојништва, крађе аутомобила, ометања породица итд). Након додатно спроведених анализа, закључило се да програми који су усмерени на уочене кризне тачке (криминална жаришта) имају тенденцију да се врате у измењеном облику или да пређу у друге области ако се не третирају стратегијски и дужевремено. Проблем који се након првог успеха остави изван контроле има тенденцију поновног активирања (враћања). Због тога, одмах након првих успеха, полиција треба да планира праћење ефеката и трајно стратегијско третирање уоченог проблема. Неопходно је да полиција настоји да задржи сарадњу са институцијама, грађанима и привредним субјектима као трајан облик сарадње. Истраживање је потврдило закључак да криминалитет има динамичку снагу, да има тенденцију да се адаптира и одговори измењеним условима у окружењу. Због тога и одговор на криминалитет мора да буде динамичан. (Glensor, Peak, 1998: 5.)

Укупно америчко искуство у погледу полицијске делатности усмерене на проблеме у локалној заједници и њихово решавање - COPPS (community-oriented policing and problem solving) указује да одржавање иницијалних програма који су усмерени ка конкретним безбедоносним циљевима постаје кључно питање након првих почетних позитивних резултата... Због тога полиција треба да развија практичне стратегије којима ће да осигура да локална заједница задржи (очува) користи у трајном временском периоду, а не само након првих позитивних и краткорочних резултата. (Glensor, 1998: 1-2)

На другој страни, утврђено је да неки програми превенције криминалитета нису имали позитивни ефекат на умањење стопе криминала, а да су неки чак имали и супротан ефекат. .. Због тога је важно да се сви програми превенције криминалитета пажљиво прате и мери њихова ефикасност у погледу кретања стопе криминалитета, тако што ће се упоредити стање на терену пре и за време њихове примене. Увек треба пратити контролну групу у односу на коју се конкретни програм превенције не примењује како би се могле уочити разлике и проценила ефикасност примењених мера. (Füllgrabe, 2000: 181) Поред тога је потребно да се сви програми, предузете мере и добијени резултати квантификују, статистички обрађују, прате, упоређују и анализирају (квантитативно и квалитативно). У свету се развијају компјутерски програми, од којих су неки поменути у претходним излагањима, како би се олакшало статистичко праћење и контрола програма превенције. Такође је неопходно усавршавати статистичка праћења криминалитета. У овој области је могуће експериментисати тако што ће различити програми превенције бити примењени за решавање истог безбедоносног проблема који је уочен у сличним локалним заједницама. Праћењем и упоређивањем остварених ефеката могу се доносити судови о успешности појединих програма превенције.

Пренос (премештање) криминала из једне области у другу. Запажен је и феномен преноса криминала из области где се примењују програми превенције (на пример појачана заштита објеката) и где се стопа криминала смањује, у суседне области где се ови програми не примењују. Било је случајева да је у суседним локалним заједницама измерена повећана стопа криминала. Међутим остаје дилема да ли су ови подаци статистички сигнификантни. Постоји мишљење да је бојазан о преносу криминалитета више одраз песимистичког става појединих аутора него егзактно утврђена појава. (Füllgrabe, 2000: 181) У погледу овог питања се већ спроводе додатна научна истраживања.

Проблеми имплементације новог система превенције криминала у државама које су у транзицији. У пракси су уочени и специфични проблеми у државама у транзицији при имплементацији новог система превенције криминалитета. У литератури се помиње мађарско и литванско искуство. Истиче се да се полицијска сарадња са локалном заједницом боље остварује уколико је полиција организована по цивилном, а не по милитарном (војном) принципу. Истраживања у Литванији су указала на неопходност вршења следећих реформи полиције као претходни услов за увођење новог система превенције: реорганизацију структуре полицијског менаџмента и увођење модерних административних метода у јавном сектору; установљење система одговорности полиције према јавности и локалној самоуправи, и омогућавање јавности да се детаљно упозна са информацијама о постојећим предлозима који се тичу криминала и његове превенције; креирање система полицијског асистирања жртвама кривичног дела; реорганизовање полицијског тренинга и едукације. Политичка нестабилност се појављује као главна препрека, већа него правне неусклађености или корупција. (Наведено по: Fielding, 2000: 18)

ЛИТЕРАТУРА

1. Albert McCarthy, Zero Tolerance in a Small Town, FBI Law Enforcement Bulletin, 1/1998, стр. 6-10.
2. Armond Werner, KOP- EDV- Programm für die kommunale Kriminalprävention, Kriminalistik, 6/1996, стр. 341-438.
3. Aronowitz Alexis, Crime Prevention: A Community Policing Approach in the Netherlands, The Hague, 1998, стр. 1-32
4. Brandl Steven- David Barlow, Classics in Policing, Cincinnati, OH, 1996.
5. Community Policing in Israel, Israel Police Headquarters, Jerusalem, Israel, 1998.
6. Füllgrabe Uwe, Der Scherman -Report, Voraussetzung für eine erfolgreiche Kriminalprävention, Kriminalistik, 3/00, стр. 181-186.
7. Geva Ruth, Crime Prevention in Israel: Historical Perspective- From Target Hardening to the Community Policing Approach, The Hague, 1998, стр. 1-28.
8. Hans-Dieter Schwind, Kriminologie, Heidelberg, 1998.
9. Hans-Jörg Albrecht, Die Determinanten der Sexualstrafrechtsreform, Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft, 4/1999, стр. 882- 886.
10. Heinz Wolfgang, Kriminalprävention auf kommunaler Ebene, Kriminalistik, 6/97, стр. 426- 432.
11. Hiekel Alexandra, Endres Johann, Sexuelle Übergriffe gegen Frauen (1), Kriminalistik, 10/1997, стр. 632-640.
12. Hiekel Alexandra, Endres Johann, Sexuelle Übergriffe gegen Frauen (2), Kriminalistik, 11/1997, стр. 705-711.
13. Hoefnagels Peter, The Prevention Pioners, Amsterdam 1997.
14. Hoogendam Jacqueline, Celebrating Prevention, 1997, Издавач Министарство правде Холандије.
15. Jäger S.- Groh E- Komunale Kriminalprävention, Kriminalistik, 11/97, стр. 747-752.
16. James T. Hurley, M.S., VIOLENT CRIME HITS HOME: HOME INVASION ROBBERY, FBI Law Enforcement Bulletin, jun, 1995. <http://www.fbi.gov/library/leb.htm>
17. Katona Geza, Survey on Crime Prevention in Europe, Budapest, 1994.
18. Kratcoski Peter, Summary of The FIFTH INTERNATIONAL POLICE EXECUTIVE SYMPOSIUM about *Crime Prevention: A Community Policing Approach*, TheHague, Netherlands, June 2-5, 1998.
19. Kratcoski, Verma, Das, World Perspective crime Prevention: A Community Policing Approach, "Police Practice & Research", An International Journal, 1/2000, стр. 105-150.
20. Lack Stephan, Kriminalpolizeiliche Beratungsstellen, Kriminalistik, 3/1995, стр. 208-214.
21. Loreen Wolfer, Thomas Baker, Ralph Zezza, Problem-Solving Policing, Eliminating Hot Spots, FBI Law Enforcement Bulletin, 11/1999, стр. 9-14. <http://www.fbi.gov/library/leb.htm>
22. Michael Breci, Timothy Erickson, Community Policing, The process of Transitional Change, FBI Law Enforcement Bulletin, 6/1998, стр. 16-21. Копирано са Интернета: <http://www.fbi.gov/library/leb.htm>
23. Nigel G. Fielding, Research and Practice in Policing a View from Europe, Police Practice and Research, 1/2000, стр. 1-29.

БЕЗБЕДНОСТ

---

24. Northoff Robert-Stroth Anke, Kriminalprävention, Kriminalistik, 8-9/96, стр. 581-587.
25. Phillip W. Lissenden, FBI Law Enforcement Bulletin, Washington, Bank Robbery: A Target for Community Policing, September 1996. Копирано са Интернета: <http://www.fbi.gov/library/leb.htm>
26. Ronald Glensor, Kenneth Peak, Lasting Impact, Maintaining Neighborhood Order, FBI Law Enforcement Bulletin, 3/1998, стр. 1-7. <http://www.fbi.gov/library/leb.htm>
27. Staube Bernard Ulrich- Kirschnick Gerd Peter, Prävention: Ein schwerer Anfang, Kriminalistik, 7/1991, стр. 480-484.
28. Susanne Babl- Jörg Bässmann, Kriminalprävention in Belgien, Kriminalistik, 6/97, стр. 433-438.
29. Thomas Baker, Jane Baker, Ralph Zezza, Neighborhood Watch, A Leadership Challenge, FBI Law Enforcement Bulletin, 2/1999, стр. 12-18. <http://www.fbi.gov/library/leb.htm>
30. Thomas Feltes, Polizeiliche Konzepte zur Kriminalitätsbekämpfung, Kriminalistik, 10/00, стр. 661-665.
31. Wadman Robert-Sir Stanley Bailey, Community Policing and Crime Prevention in America and England, Chicago, 1993.
32. William Holley and Maria Fazalare, The Community Outreach Program Putting a Face on Law Enforcement, Law Enforcement bulletin, September 2000, Volume 69, Number 9. Копирано са Интернета: <http://www.fbi.gov/library/leb.htm>

STRATEGIC BASIS OF CRIME PREVENTION PROGRAMME ON COMMUNITY LEVEL - WORLDWIDE EXPERIENCES

(The basic programmes, their positive results, difficulties in their implementation and modalities of their overcoming)

Abstract: The paper features the basic crime prevention programmes applied in the United States and in a number of European states. The second part of the paper presents favourable results of these programmes, lists difficulties in their implementation, as well as modalities of their overcoming.

Key Words: community policing, basic programmes, positive effects, difficulties in implementation

---

Др Мићо БОШКОВИЋ, Полицијска академија

ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ КОРУПЦИЈЕ И МЕТОДИ СУПРОТСТАВЉАЊА

Резиме: Корупција није новијег датума и као друштвено негативна појава, посебно је актуелна у данашњим динамичним друштвено-политичким и економским односима, угрожавајући демократски и економски развој и доводећи до значајних социјалних разлика. Истраживати било које аспекте корупције, подразумева, што је научно условљено, претходно њено дефинисање, без обзира што данас не постоји универзална дефиниција корупције. Управо, у раду је одређена дефиниција корупције и презентирани узроци, појавни облици и методи супротстављања у земљама у транзицији, а потом та иста проблематика сагледана у нашој земљи, са становишта добијених резултата спроведених истраживања.¹

Кључне речи: корупција, узроци, облици, кривично дело, незаконитост, богаћење, супротстављање, органи, методи.

Појам корупције и њен утицај у друштву

Данас, још увек, не постоји јединствена дефиниција корупције, мада су присутни напори да се појам корупције одреди у националним кривичним законодавствима, у оквирима међународних организација, на разним научним и стручним скуповима, као и у научним и стручним радовима који обрађују ову проблематику. У том циљу, мултидисциплинарна група за корупцију (GMC-Multi-disciplinary Group of Corruption) на Седмој међународној конференцији о борби против корупције је презентирала дефиницију корупције према којој је она "чин подмићивања" и други поступак који се повезује са извршењем дужности од стране лица запослених у друштвеном и приватном сектору када такав поступак представља кршење њихових дужности, што проистиче из положаја државног службеника, запосленог у приватном сектору или независног службеника, а с циљем стицања незаконите користи за себе или друго лице.²

---

¹ Рад је једним делом писан на основу резултата спроведених теоријским и емпиријским истраживањима која су послужила као основа за израду монографије, с тим што обухвата и најновија сазнања из ове проблематике која су карактеристична за временски период од завршеног истраживања до данас.

² Ова конференција је одржана у Пекингу од 6-10 октобра 1995. год.

У дефиницијама многих страних аутора, основна разлика се појављује у дефинисању пасивне корупције. Наиме, тај проблем не постоји код одређивања активне корупције, пошто се не ради о кривичном делу којег може извршити само лице са одређеним друштвеним статусом, већ то може учинити било које лице, док у случају пасивне корупције, учинилац може бити само веома квалификована особа. У том смислу, неке земље су усвојиле ширу дефиницију пасивне корупције, која, као учиниоце обухвата јавне функционере, судије, чланове парламента, политичке личности, припаднике оружаних снага, функционере централне банке и правне и економске консултанте, како би гарантовали правилнији рад јавних служби (Данска, Шведска, Холандија, Италија и др.).

Насупрот њима, неке друге државе (Финска, Француска и др.) одлучиле су се за ужу дефиницију по којој се као учиниоци пасивне корупције могу појавити само одређене категорије јавних функционера и изборних функција. Овакво неслагање представља и једну од главних препрека за доношење и усвајање универзалне дефиниције појма корупције.³

Још један проблем је присутан при одређивању јединствене дефиниције корупције и испољава се у различитом третирању кажњивости међународних и иностраних јавних службеника у националним кривичним законима, као и у некажњавању корупције у приватном сектору у кривичним законима поједних земаља.

Корупција представља противзаконито и неморално деловање лица која су носиоци државне, политичке, привредне, финансијске и друге јавне функције, у циљу богаћења и стицања приватног профита, остваривања личних интереса, стварања политичке, финансијске или неке друге моћи. Корупција остварује негативан утицај на економске односе, изазива одређене поремећаје у економском систему, угрожава демократски развој друштва и доводи до значајних социјалних разлика и усмерена је на губљење поверења у државне и друштвене институције, односно у институције система. Корупцију врши лице коришћењем свог одређеног положаја, функције или друштвеног утицаја, па чак и коришћењем државних институција, чији је искључиви мотив користољубље, похлепа, грабљивост, незаситост, односно стално незаконито богаћење, стварање приватног профита без граница.

Анализирајући наведене елементе који чине садржај појма корупције, јасно се уочава да постоји битна разлика између корупцијских кривичних дела и других кривичних дела против привреде, која се врше у намери прибављања противправне имовинске користи. У контексту постојећих корупцијских кривичних дела (примање мита, давање мита, противзаконито посредовање, закључење штетног уговора, превара и служби, фалсификовање службене исправе), треба имати у виду чињеницу да сви испољени облици корупције не представљају и кривично дело, односно нису обухваћени зоном кривично-правне одговорности. Имајући у виду испољене облике корупције и тенденцију

---

³ О овом проблему је разматрано на Осмој међународној конференцији о антикорупцији у Лими од 7-11 септембра 1997. год.

корупције ка сталној експанзији, а доводећи то у везу са нашим кривичним законодавством и посматрајући *de lege ferenda*, при стварању новог кривичног законодавства, морају се узети у обзир и облици корупције који се, за сада, не могу подвести кроз конкретна кривична дела.

Корупција је сложен друштвени проблем којег не треба посматрати само са кривично-правног, криминолошког и криминалистичког аспекта, јер корупција има своју историјску, политичку, економску, моралну и социјалну димензију. Све те аспекте треба имати у виду при истраживању корупције и доношењу и примењивању адекватних радњи и мера у њеном сузбијању, јер само применом репресивних мера од стране надлежних органа не могу се постићи задовољавајући резултати.

Како су резултати истраживања показали, корупција је присутна у области привредне делатности (производња, индустрија, грађевинарство, унутрашња и спољња трговина и др.), као и у областима ванпривредне делатности (царина, инспекције, полиција, тужилаштво, судови, управа, здравство, запошљавање, школство, органи власти политичке партије и др.). Не може се ефикасно супротстављати корупцији без истраживања њених узрока и идентификације форми у којима се она манифестује. Мора бити заступљена јавност у раду свих оних органа на које су сазнања, добијена истраживањем, указала на присутност корупције, јер је чињеница да, где је јавност заступљенија, мање су могућности за корупцијско деловање.

Осврт на етиолошка и феноменолошка обележја корупције и мере супротстављања у земљама у транзицији

Корупција, као негативна и динамична друштвена појава, вешто се прилагођава актуелним друштвено-политичким и економским односима у систему сваке земље, па је стога и логично да њени узроци морају бити садржани управо у тим односима, тј. у институцијама које су карактеристичне за поједине друштвене системе. Динамичност друштвених односа присутна је, негде више, негде мање, у свим земљама света, а данас је посебно изражена код земаља у транзицији, тј. у земљама које пролазе кроз такозвани прелазни период, и изражена је у економским, правним, финансијским, социјалним, културним и другим областима друштвеног живота.⁴

Феноменолошка обележја корупције карактерише различитост форми испољавања, у зависности од присутних услова у свакој земљи и од појединих области друштвеног живота које су најугроженије корупцијом. Стога, у појединим земљама, у разним областима привредног живота и јавних служби, присутни су и различити облици корупције чији су носиоци лица са одређеним делокругом надлежности и овлашћења, у зависности од њиховог статуса и позиција на друштвеној хијерархијској лествици.

⁴ Развијене земље Запада са изграђеном тржишном економијом, такође нису поштеђене корупције, као ни велике и развијене земље азијског континента и друге земље тог и афричког континента.

У криминалној политици савременог друштва све мање су заступљене репресивне мере, а предност све више добијају мере социјалне превенције које, да би у пракси успешно функционисале, претпостављају организованост и институционализованост превенције у склопу система одређене земље.

У наредном излагању презентираће се један осврт на узроке и облике испољавања корупције и на превентивне и репресивне мере у појединим земљама које су у транзицији.

У Р у с и ј и су присутни многи чиниоци који се појављују као узроци доста високог нивоа корумпираности. Међу њима су: непоштовање система државне контроле, недостаци економске политике у прелазном периоду, недоречено законодавство, недостаци у организовању послова, слабости социјалне политике, грешке у избору и образовању особља, при чему треба имати у виду да се садржај ових етиолошких фактора стално мења. Међутим, главни узроци корупције су повезани и са незадовољавајућим материјалним положајем јавних службеника, што се испољава у недовољним платама и непостојању социјалне сигурности, а резултати истраживања указују да је број службеника са ниским примањима који су осуђени за корупцијска кривична дела двоstrуко већи од броја службеника са високим приходима. (Dashkov, 1955: 3).

У овој земљи корупција је највише изражена у области привредних делатности и јавних служби, управо у оним областима у којима су дошли до изражаја друштвено-економске промене. Присутне су појаве избегавања пореза и примања мита од јавних службеника, те тако стечена противправна имовинска корист заузима значајно место у њиховом приватном животу. Директори многих предузећа, као и страни и домаћи предузетници, истичу да су принуђени да подмићују јавне службенике да би завршили одређене послове. Очигледно је да су јавни службеници незадовољни својим материјалним положајем и да настоје да своје економске проблеме реше корупцијом.

У супротстављању корупцији предузимају се одређене превентивне мере које су усмерене на отклањање оних криминогених фактора који се сматрају главним узроцима корупције. У том циљу предузимају се и мере на решавању материјалног стања јавних службеника и на доношењу одговарајућих прописа којима прописују адекватне мере превенције. У склопу превентивних мера предвиђене су и поједине мере забране јавним службеницима (привређивање коришћењем службеног положаја, службовање на више од једног радног места, привређивање преко посредника, учествовање у акционарским друштвима, како би се смањиле могућности за вршење корупцијских кривичних дела.

У примени репресивних мера, у Русији се посебна пажња посвећује улози законских средстава у супростављању корупцији. Предузимају се мере на прилагођавању постојећих и доношењу нових прописа чијом применом би се остварила већа ефикасност у сузбијању корупције.

У Р у м у н и ј и је карактеристичан постреволуционарни период због појаве економског и финансијског криминала, који је са корупцијом, као својом компонентом, веома распрострањен у скоро свим областима економске, политичке, друштвене и управне делатности. Узроци овог вида криминалитета

указују да се корупција у овој области почела развијати услед радикалних промена економских, политичких и друштвених прилика које су наступиле након смене старог тоталитарног и централистичког система, тј. с новим демократским и на принципима тржишне економије заснованим променама. Као узроци појављују се изненадна децентрализација, либерализација економије, јаз у законодавству, недостаци у новим законским прописима, извесне кризе у власти, као и промене у менталитету и понашању великог броја грађана који су погрешно схватили да стечена аутентична слобода значи и нове могућности за брзо и незаконито богаћење (Honepsi, 1995: 2).

Расположиви подаци указују да се корупција и економски-финансијски криминал увукли у све делатности, почев од производње, набавке, продаје, потрошње, финансија, банкарства, приватизације итд. У ширем смислу корупција је саставни део економско-финансијског криминала, али се сматра главним узроком разних видова криминалне делатности и основним непријатељем реформе и транзиције. Заступљена је на нивоу друштвеног и приватног руковођења, као и на нивоу централне и локалне управе, друштвених и приватних институција, као и код неких званичника и политичара. У процесу транзиције, управо се и запажају и неки нови облици корупције, као што су избегавање пореза, лажно банкротирање, прање новца, незаконит рад са јавним фондовима и др.

На превентивном плану, сваке године влада доноси програм деловања који садржи низ превентивних мера и установљава стратегију супростављања корупцији, која представља основу за деловање извршних органа. Превентивне мере су усмерене на доношење одговарајућих прописа, побољшање организације у управи, контролним службама и на ефикасној контроли владе у економској, друштвеној, управној, финансијској и банкарској области, где корупција показује тенденцију раста.

На плану репресије, у овој земљи присутно је доношење нових законских прописа и њихова строжа примена, мада исте мере нису дале и одговарајуће резултате. Такође је уследила и реорганизација Генералног полицијског инспектората у оквиру чије надлежности спада: судска полиција са Дирекцијом за борбу против корупције и економско финансијског криминала, Полиција за одржавање јавног реда и мира и логистичка и административна полиција.

С л о в а ч к а, као нова држава, није имуна од корупције која је такође карактеристична за овај прелазни период. Као главни њени узроци појављују се економска трансформација и демократизација друштва, а поред тога, значајни узрочни фактори садржани су и у недовољној спремности контролних механизма. Корупција показује тенденцију раста и испољава се нарочито у областима приватизације, банкарства, опорезовања и пословања (Hudek, 1995: 2).

У превенцији корупције користе се, поред кривичног права, и механизми других грана права, нарочито уставног, радног и грађанског у којима су садржане одговарајуће норме превентивног карактера. Тако, одређене уставне одредбе забрањују члановима владе да се баве другим плаћеним функцијама, занимањима или пословима. Такође, члановима владе је забрањено да буду

чланови неког пословног ентитета који се бави бизнисом. На плану спречавања корупције влада је донела и Програм за сузбијање корупције који је назван "чисте руке".

На супростављање корупције утиче се и законском репресијом. Нови кривични закон прецизирао је поједине одредбе у односу на корупцијска кривична дела и повећао горњу границу новчане и временске казне. Такође, извршене су и одговарајуће организационе промене у саставу МУП-а у оквиру којег је основана Инспекцијска служба, чији је основни задатак да открива намерне криминалне делатности полицијских органа, нарочито ако су у вези са примањем мита и организованим криминалитетом.

У П о љ с к о ј су економске промене крајем осамдесетих и почетком деведесетих година проузроковале нове облике корупције. Такође, пораст привредних субјеката у насталим економским односима негативно се одражава и на банкарско пословање где су, непрецизни законски прописи и неефикасна контрола допринели разним облицима корупције који су се испољили кроз одређене злоупотребе и разне видове малверзација. Такође, повећана производња и велики број услуга узроковали су корумпирање службеника у државним предузећима, што је довело до стварања криминалних веза са компанијама које врше посредничке услуге у продаји робе и у вршењу одређених услуга (Piechota, 1995: 5)

Нови видови корупције испољавају се у следећим областима: спољној трговини (царинске и пореске малверзације), банкарства, трансформацији државне својине, легализације украдених аутомобила, производњи и услужној делатности. Корупција је присутна и при регистрацији возила, где се подмићивањем одговорних службеника издејствује и регистрација украдених возила. Поједини облици корупције су присутни и у државној администрацији, саобраћајној полицији и здравству.

У превентивној борби против корупције важна улога се поверава средствима масовне комуникације, као и јавности рада владиних институција. Законским прописима предвиђају се многе превентивне мере које се односе на лица која заузимају руководеће положаје у државној управи, у обласним органима опште државне управе, на директоре и руководиоце у државним предузећима, на председнике и чланове управа у компанијама. Ове превентивне мере се састоје углавном у забранама, као што су: заузимање положаја у управи, одбору за надзор, комисији за ревизију у компанијама које се баве трговинским правом, запошљавање или вршење других радњи у компанијама које се баве пословном делатношћу, поседовање више од 50% деоница у компанијама које се баве трговинским правом. Међутим, у пракси се делимично одступа од ових мера, тако што исте нису у потпуности поштовала управо она лица која су вршила јавну службу, министри, државни секретари, подсекретари и др.

У домену репресије, у полицијски закон је уведен пропис који овлашћује органе за спровођење закона да предузимање мере засноване на тајном долажењу у посед предмета који је стечен криминалном делатношћу, као и да контролишу примање и давање материјалне надокнаде. Ови прописи су омогућили

полицији да продире у оним срединама које су угрожене вршењем корупцијских кривичних дела. Коришћење ових мера је условљено дозволом државног тужиоца.

У Мађарској је, након пероида реал социјализма, уследио талас нових појавних облика корупције, чији узроци и леже у насталим друштвеним променама. С циљем ефикасније превенције корупције, преовладало је мишљење да службеници, нарочито јавни, буду у обавези да дају изјаве када ступе на дужност и на крају мандата и да образложе евентуалне промене свог имовног стања. Законом је регулисано давање изјаве о власништву, а влада је овлашћења да донесе наредбу о давању изјаве домаћинстава о власништву, а Одељење државних прихода да захтева изјаву о власништву од било ког појединца. У изјави се морају навести све непокретности и покретности од велике вредности, изузев депозита у штедионицама. Такође је уведена и обавеза за чланове парламента да дају изјаве о свом власништву у року од 30 дана од дана избора и 30 дана пошто им истекне мандат (Восз, 1995: 4).

Репресивна делатност у овој земљи је усмерена на откривањем разјашњавање и доказивање свих оних случајева који представљају неко корупцијско кривично дело, при чему се истиче чињеница о тешкоћама у односу на сазнања да је извршено неко такво кривично дело. Проблем се појављује и у процени да ли неки облици незаконитог понашања у пословном свету представљају и корупцијско кривично дело и да ли треба примењивати репресивне мере, што није случај када се ради о класичним случајевима примања и давања мита.

Словенија, као бивша република СРЈ, доживела је одређене политичке, економске, социјалне, културне и друге промене, па је тај период транзиције и проузроковао поједине облике корупције. Промењени економски и политички односи изазвали су многе корупцијске скандале повезане са неким другим негативним појавама у економији, нарочито у области власничке трансформације, где је до изражаја дошло незаконито деловање и то уз помоћ корупције управљачке и владајуће структуре. Неке опозиционе партије су основале и покрет против корупције, што није довело до неких значајнијих резултата. Полазећи од присутних криминогених фактора, неки аутори указују и на опасност појаве глобалне корупције (Martonosi, 1995: 2).

Поједини прописи садрже одређене превентивне мере које се неједнако примењују у пракси. Присутна су мишљења да би борбу против корупције требало засновати на научним открићима из домена криминалистике и криминологије, као и на професионалним искуствима и искуствима из иностранства.

У репресији корупције појачана је делатност на откривању и гоњењу корупцијских кривичних дела, те откривени случајеви указују на то да је број подмићивања пословних људи у опадању, а да је повећан број подмићивања службеника. У откривању корупцијских кривичних дела користе се посебна средства и методи: прислушкивање телефона, озвучење просторија, праћење, контрола банковних рачуна, подметање мита, прикривени сарадник.

У Х р в а т с к о ј су узроци појавних облика корупције везани за извршене друштвене и привредне промене, као и за вођене оружане сукобе. Појавни облици таквог криминалног деловања усмерени су на повреду вредности јавног, социјалног и привредног система. Посебни облици криминалитета постоје у привреди, трговини, финансијским и информационим системима, чији су носиоци трајна удружења с циљем незаконитог стицања материјалних добара и финансијске моћи. У склопу тих нових облика криминалитета јавља се и корупција и то посебно у домену организованог криминалитета где долази до споја са представницима привреде, финансија, извршене, судске, законске и политичке власти уопште. Будући да појава нових облика криминалитета отупљује оштрицу законитих средстава борбе против корупције и других видова криминалитета, предузимају се поједине превентивне и репресивне мере у њиховом супротстављању (Сашић, 1997: 37).

Основни узроци и облици корупције у нашој земљи

Етиолошка обележја корупције код нас испољавају одређене специфичности које произилазе из актуелних друштвено-економских и политичких промена, што условљава промену постојећих и настајање нових криминогених фактора који погодују корупцији. Стога се узроци корупције код нас морају посматрати у склопу друштвених промена које су се десиле и које се дешавају последњих година. Функционисање економских закона понуде и потражње и прелазак са договорне на тржишну економију су битне промене у економском систему земље, па је логично да држава, која је у економској кризи, није у могућности да у потпуности усмерава економске законитости и да у целисти контролише тржиште, што доводи до појаве црног тржишта и ширења сиве економије која представља привреду ван закона. У оквирима црног тржишта и сиве економије, представници одређених привредних субјеката и предузетници ступају у међусобне везе и успостављају сумњиве контакте са представницима појединих државних органа, што доводи до вршење појединих кривичних дела из области привредног криминалитета, међу којима многа, по свом садржају, представљају и корупцијска кривична дела.

Неке карактеристичне појаве које су биле присутне у претходном периоду и чије се последице још осећају, као и оне које су још увек актуелне, такође се појављују као етиолошка обележја појединих облика корупције. Најзначајније појаве те врсте могу се поделити у три групе. У прву групу спадају: распад бивше СФРЈ, прекид економских односа са бившим републикама, вођени ратови на њиховим просторима и ратно окружење, нестацица појединих роба на домаћем тржишту, неконвертибилност домаће валуте и нералан девизни курс динара. У другој групи су појаве које у везане за монополистичко и шпекулантско понашање појединих привредних субјеката, где су присутна настојања богатих и дужника да изазову девалвацију (првих да би увећали вредност свог капитала, а других да би обезвредили дуговања), као и проблем старе девизне штедне који је и данас актуелан и неповерење грађана у банкарски систем. Трећу групу чине неосноване и неправедно уведене санкције међународне заједнице које су проузроковале многе негативне последице за нашу привреду и допринеле криминализацији друштва, смањена

производња и понуда, незапосленост, неодговарајући стандард и НАТО агресија на нашу земљу, чије су последице још видне и које ће се осећати дуги низ година.

Област власничке трансформације којом престаје доминантна улога друштвене својине, а долази до популаризма својинских односа, је веома интересантна појава у нашем економском систему, где долази до јачања приватног капитала и његовог већег улагања, као и улагања државног капитала, што све утиче на стварање криминогених фактора који се појављују као узроци корупције.

Савремени економски светски односи отварају национална тржишта, а у међународној тржишној економији опасност од појаве корупције је много израженија, будући да је у домену међународних економских односа много теже спроводити одговарајућу контролу. Осим тога, капиталистичка економија фаворизује криминалитет корпорација, а у склопу њега и криминалитет пословних људи, сматрајући га блажим видом криминалитета.

Очигледно је да је актуелност многих од наведених појава у оквиру економских односа присутна и данас, а да се последице осећају и након престанка неких од њих. Анализа тих појава указује на нови проширени садржај економских односа код нас и то са аспекта оних појава које, као узроци доприносе настанку и ширењу корупције. Утицај појединих узрока на настанак и развој корупције мора се посматрати у њиховој свеобухватности, водећи рачуна о времену њиховог настанка и интензитета деловања, с обзиром да је њихово деловање међусобно повезано у појединим сферама привредне и ванпривредне делатности.

Узроке корупције треба тражити и у нефункционисању правне државе, у непоштовању законитости, у етичким схватањима друштва у појединим фазама развоја, као и у неефикасном откривању и кривичном гоњењу учиниоца корупцијских кривичних дела. У склопу постојећих, присутни су и неки услови који, као криминогени фактори, такође доприносе настанку и развоју корупције, а међу њима су значајнији: одсутност или неефикасност контроле законитости рада привредних субјеката и друштвених органа, пропусти у унутрашњем организовању привредних субјеката, лош начин руковођења, непоштовање техничко-технолошких норматива и радне дисциплине, пропусти у инвентарисању, недовољна заштита имовине, неодговарајућа кадровска политика, концентрација више функција у једном извршиоцу, недовољна информисаност радних људи и грађана, непотпуна правна регулатива, честе измене прописа, као и разни притисци и утицаји ванправног карактера из одређених економских и политичких центара моћи.

Поједини облици корупције јављају се у скоро свим областима привредне и ванпривредне делатности, у органима власти и политичким партијама и странкама, с тим што се различито манифестују у појединим областима.

Спољнотрговински промет је посебно погодна делатност за разне облике корупције, пошто долази до кршења прописа, непоштовања моралних норми и противправног присвајања имовине. Облици корупције при извозу и увозу робе задржали су основне начине криминалног деловања, који се испољавају кроз лажно декларисање врсте, количине, квалитета, вредности и порекла

робе и фиктиван извоз робе, али су добили и неке нове садржаје, што је и логично, с обзиром на промене које су се догодиле. Поред спољнотрговинског промета, у области економских односа са иностранством, карактеристични су и облици корупције који се јављају у девизном пословању, кредитним односима са иностранством, трансферу технологија и опреме и извођењу инвестиционих радова у иностранству (Бошковић, 2000: 43).

У области унутрашње трговине постоје специфични облици корупције који се испољавају при куповини и продаји робе, а које посебно условљавају повремене несташице појединих артикала, повећање цена, нелојална конкуренција, монополски и доминантни положај на тржишту (Јелачић, 1996: 53).

Појединим облицима корупције такође су угрожене и области банкарског, благајничког, књиговодственог и магацинског пословања, где долази до успостављања криминалних спрега између појединих лица из наведених области ради прибављања противправне имовинске користи и прикривања извршених кривичних дела.

Неке друге области у оквиру привредне делатности такође није мимоишла корупција. Такве карактеристичне области су: производња, индустрија, грађевинарство, где је плурализам својинских односа утицао на појаву нових видова корупције (Бошковић, 2000: 45).

Службена лица у државним органима изложена су разним облицима корумпирања, а најчешће подмићивању, ради испуњавања одређених захтева, при чему за учињену услугу добијају одређену противправну имовинску корист. Поред разних интервенција које се односе на подношење кривичних и других пријава, покретање и вођење кривичних и других поступака и њихов исход, постоје и случајеви корумпирања ради добијања разних докумената (дозволе, путне исправе, возачке дозволе, уверења, сведочанства, потврде и сл.), полагања појединих испита, непозивање на издржавање казне, пуштања из притвора или са издржавања казне затвора, умањења пореске обавезе и др.

Поједине области друштвене делатности, као што су здравство, запошљавање, школство и др. у данашњим условима, такође су погодне за појаву корупције и за вршење одређених корупцијских кривичних дела. У одређеним ситуацијама није могуће остварити право на лечење и на пружање медицинских услуга без корумпирања лица која одлучују или која обављају ту делатност, а што се може односити и на област остваривања права на инвалидску пензију.

У области школства корупција се најчешће јавља приликом уписа у средње, више школе и на факултете, као и приликом полагања испита и израде дипломских радова, док у области запошљавања, велики број незапослених лица и тешкоће у њиховом запошљавању, стварају услове за разне облике корупције.

Резултати спроведених емпиријских истраживања такође указују на постојање разних облика корупције на нашим просторима, а спроведена су у временском периоду од 15. августа до 30. новембра 1998. г. Од 1160 испитаника разних структура из привредне и ванпривредне делатности, ни један се није изјаснио

да код нас нема корупције, док само 30 испитаника сматра да не знају да ли постоји корупција. Насупрот томе, 667 испитаника или 57,50% навело је да код нас постоји корупција у скоро свим областима привредне и ванпривредне делатности, док се 344 испитаника или 29,66% изјаснило да се корупција јавља у великом обиму, а само 119 испитаника или 10,26% сматра да се корупција јавља незнатно, односно само у неким областима. Највећи број испитаника, тј. 840 или 72,41% изјаснило се да је корупција најприсутнија у областима привредне делатности, док се 320 или 27,50% изјаснило да је корупција најприсутнија у ванпривредним делатностима, органима власти и политичким партијама.

У свакидашњем животу присутне су многе индицијалне чињенице које указују на основе сумње противзаконитог богаћења одређеног слоја људи. Ради се о видним појавама које указују на немогућност да се такво богатство стекне легалним путем, тим пре што се један број људи обогатио, од којих су многи створени капитал уложили у легалне послове, а да их нико није питао за порекло тог капитала. То је неспорна и видна чињеница и док се не докаже порекло те имовине остаје сумња да је она стечена незаконитом делатношћу, где је корупција одиграла значајну улогу. Резултати емпиријског истраживања који се односе на законитост стицања имовине нових богаташа, такође потврђују претходни индицијални закључак да је имовина незаконито стечена. Наиме, од укупног броја анкетираних, само се 47 или 4,05% испитаника изјаснило да је имовина данашњих богаташа законито стечена, док 615 испитаника или 53,02% сматра да та имовина није стечена на законит начин, односно 442 испитаника или 38,10% сматра да је та имовина законито стечена само у неким случајевима. У том контексту интересантно је да 1073 испитаника или 92,50% сматра да треба покренути поступак за испитивање порекла имовине богатог слоја људи, док само 7,50% испитаника мисли да то не треба радити.

Методи и субјекти супротстављања корупцији у нашој земљи

У оквиру криминалне политике, превенција и репресија су два најопштија метода која се примењују у супротстављању криминалитету, па на плану борбе против корупције, у оквиру та два општа метода, надлежни органи, у сузбијању корупције примењују одговарајуће криминалистичке методе, што посебно долази до изражаја у поступку откривања, разјашњавања и доказивања корупцијских кривичних дела.

При томе треба водити рачуна и о чињеници да се криминалистички методи стално усавршавају процесно дозвољеним достигнућима других наука који се прилагођавају криминалистичким потребама. У примени превентивних и репресивних мера не сме се previdети да се корупцијска кривична дела врше и у оквиру организованог криминалитета, као и да организовани криминалитет корупцију користи за успостављање криминалних веза са државом, њеним и другим органима и релевантним субјектима.

Циљ превентивних мера јесте спречавање корупције, што се постиже деловањем на њене узроке, као и елиминисањем свих оних услова који погодују њеном настанку и развоју. Овај вид превентивне делатности спада у надлежност свих органа откривања, контроле, надзора, као и органа гоњења и пресуђења. Превентивна делатност подразумева добру и смишљену организованост и стручну реализацију у свим оним областима друштвеног живота где постоје криминогени фактори који условљавају разне облике корупције. Проблем се појављује у ограниченом дејству превенције, у њеном правном нерегулисању, из чега произлази необавезност поступања по превентивним мерама, управо оних субјеката на које се те мере и односе. У примени превентивних мера мора доћи до пуне сарадње између свих надлежних органа и руководећих структура у предузећима и другим правним лицима, као и до самоиницијативне активности на овом плану од стране интерних органа унутар правних лица.

Полиција је у повољнијем положају, захваљујући својој оперативности, да долази до разноврсних информација које могу указати на релевантне криминогене факторе у појединим предузећима, органима, организацијама и другим правним лицима. У таквим ситуацијама полиција нема неке посебне превентивне методе или овлашћења, већ поступа као и у свакој таквој ситуацији када су у питању нека друга врста кривичних дела. Наиме, полиција најчешће писменим путем указује одређеним правним субјектима на такве пропусте и односе који подспешују корупцију, без било какве обавезе одговорних у правном лицу да поступи по предложеним мерама полиције и допринесу спречавању настанка или развоја појединих облика корупције.

Веома ефикасна мера у спречавању корупције јесте контрола функција интерног и екстерног карактера која код нас није у потпуности заживела, нити је у пракси адекватно примењивана. Контролом се морају обухватити све области привредне и ванпривредне делатности које су угрожене корупцијом или подложне за настајање и развој разних облика корупције. Уз контролну функцију до изражаја треба да дође јавност рада свих правних субјеката, јер је и то једна о значајних превентивних мера која утиче на спречавање корупције.

На плану спречавања корупције одређено место имају и средства јавног информисања, као и органи локалне самоуправе, са којима треба успостављати одређене облике сарадње.

Да би се постигла одговарајућа ефикасност у спречавању корупције нужно је стално усавршавање постојећих и проналажење нових метода при чему треба користити искуства неких страних земаља.

У примени репресивних мера у откривању корупцијских кривичних дела сигурно је да одређени утицај остварује и оштрија казнена политика. Међутим, за правилну примену казнене репресије значајно је поштовање начела законитости, јер кршењем законитости доводе се људи у неравноправан положај и угрожавају се уставна права и слободе. Примена начела законитости по-

дразумева да се закон према сваком једнако примењује, да се искључују разни притисци и утицаји, да се у други план стављају лични и групни интереси и да се појединци приморавају да се понашају сходно важећим законским нормама.

У откривању корупцијских кривичних дела полиција користи криминалистичке методе које стално дограђује и прилагођава специфичностима корупције, с обзиром да је веома тешко обезбеђивати доказе код корупцијских кривичних дела. Активност полиције мора да буде усмерена на добијање оперативне информације која ће указати на степен основа сумње да је извршено корупцијско кривично дело и на примену адекватних криминалистичких радњи и мера у склопу индицијалног метода и метода елиминације, настојећи да се открије кривично дело и учинилац и обезбеде ваљани докази. Имајући у виду све присутне тешкоће у откривању и доказивању корупцијских кривичних дела, у оперативној делатности, полиција мора користити и одговарајућа оперативно-техничка средства и методе (тајно праћење, прислушкивање, озвучење, контролу пошиљки, коришћење информатора и сарадника), која се иначе користе и у многим развијеним западним земљама. Сигурно да њихова употреба треба да буде прецизирана одговарајућим прописом као и да буде успостављена одговарајућа контрола у одобравању и спровођењу ових радњи и мера. Такође не треба искључити и могућност једновременог откривања кривичног дела и хватања учиноца појединих корупцијских кривичних дела (*delicto in flagranti*), при чему се могу користити и хемијске клопке.

Борба против корупције мора се водити на ширем плану, што подразумева да се, поред основних органа, укључују и други субјекти, подразумевајући ту грађане, предузећа, органе и друга правна лица, средства јавног информисања и далеко активнију улогу државе. Управо, држава мора да благовременим економским, правним, социјалним, политичким, материјалним и другим мерама створи повољне услове за рад надлежних органа, с једне и да са тим мерама утиче на поједине негативне појаве које условљавају корупцијску делатност, с друге стране.

Код нас, као што је то случај и код неких страних земаља, не постоји неки посебан, специјализован орган у чију би надлежност искључиво спадала борба против корупције. Органи унутрашњих послова су основни органи откривања кривичних дела која се гоне по службеној дужности, па самим тим и корупцијских кривичних дела. То су стручни органи који имају и посебна овлашћења у примени репресивних мера. Такође, јавна тужилаштва и судови, као органи гоњења, односно пресуђења, имају значајну улогу у супротстављању корупцији. Поред ових органа и други неки органи имају одређену надлажност и овлашћења у сузбијању корупције, као што су Савезна управа царина, Савезни девизни инспекторат, Савезни тржишни инспекторат, остали инспекцијски органи, финансијска полиција, Завод за обрачун и плаћање при НБЈ и управе јавних прихода.

Грађани су значајни субјекти у сузбијању криминалитета уопште, па и у супротстављању корупцији. То подразумева један коректан однос између полиције и грађана, али и између грађана и других надлежних органа, који посебно треба да карактерише однос поверења грађана у ове органе. Резултати спроведених емпиријских истраживања указују на одређени степен неповерења грађана према овим органима, а посебно у односу на органе у чију надлежност спада сузбијање корупције. Наиме, од 1160 испитаника, 780 или 67,24% изјаснило се да нема поверење у постојеће органе у чију надлежност спада борба против корупције, док је 380 испитаника, или 32,76% потврдно одговорило на ово питање. Спремност да помогну надлежним органима у супротстављању корупцији у свакој ситуацији изјаснило са само 44,48% испитаника, а главни разлог за такве одговоре су страх од освете и друге непријатности - 25,95%, неповерење у надлежне органе 20,60% и др.

Мере које би требало предузети у циљу ефикаснијег сузбијања корупције

У циљу успешнијег спречавања и откривања корупцијских кривичних дела, потребно је одређене области друштвеног живота регулисати посебним прописима и предвидети нека нова кривична дела која су у одређеној вези са корупцијом. Ту се пре свега мисли на:

- Доношење одговарајућих законских прописа којима ће се регулисати начин поступања у свим оним случајевима када постоји видна сурутност између пријављених прихода и имовине која припада истом лицу. Размотрити и могућност да се истражује и порекло имовине богатих са теретом доказивања на странци чија се имовина испитује.
- Пореским прописима предвидети опорезовање незаконито стечене добити.
- Законски регулисати област организовања и деловања система обезбеђења у предузећима и другим правним лицима, односно заштиту постојећих облика својине и пословања предузећа и других правних лица.
- Законски регулисати превенцију и ставити је као обавезу субјеката који учествују у предузимају превентивних мера и у склопу тога одредити функцију самозаштите и исту институционализовати сходно актуелним друштвеним односима.
- Нужност доношења мера надлежних органа у сузбијању црног тржишта и сиве економије.
- Новим кривичним законодавством прецизније регулисати корупцијска кривична дела, аналогно постојећим променама у нашем друштвено-политичком и економском систему и сагледати могућности нових инкриминација из области корупције.

- Предвидети нова кривична дела: прање новца, пословна превара, кријумчарење, компјутерска кривична дела.

- Предвидети могућност одређивања притвора до три дана од стране органа унутрашњих послова за кривична дела корупције (и организовани криминалитет), али под надзором јавног тужиоца који и одобрава такав притвор, што није у супротности са улогом јавног тужиоца у претходном поступку.

- Прецизирати коришћење специјалних метода и поступка њиховог одобравања и коришћења од стране полиције у откривању и хватању учинилаца корупцијских кривичних дела и утврђивању незаконито стечене имовине. Ту се пре свега мисли на постојећа оперативно-техничка средства и методе који су предвиђени посебним актом министра. Овакав став подржава и пракса неких развијених страних земаља **У САД** у Закону о контроли криминалитета и сигурности на улицама, предвиђени су случајеви када федерални и истражни органи држава чланица могу да се обрате суду за одобрење прислушкивања телефонских и других разговора, и то: ако лице врши, или је извршило или је спрено да изврши неко од у Закону набројаних кривичних дела, ако постоји основ да се може поверовати да ће одређени разговор који се односи на конкретно кривично дело допринети да оно буде и доказано, ако су уобичајени истражни поступци већ коришћени без успеха, или се основано може претпоставити да они неће довести до успеха, односно да могу бити и сувише опасни, ако постоји основ за веровање да осумњичени та средства комуницирања користи, или да ће их употребити у вези са вршењем кривичних дела наведених у Закону. Уколико се дозволи прислушкивање, таква одлука важи највише тридесет дана и само суд тај рок може продужити.

Америчка полиција користи и тајне агенте, али је исто тешко убацити у добро организоване криминалне организације, па се стога као погодније средство појављује прислушкивање и снимање разговора.

У Италији, одговарајуће одредбе Закона о кривичном поступку садрже прописе који се односе на средства за спровођење тајне истраге и тајног откривања, као што су снимање разговора и других видова комуникација.

У Немачкој, Закон о кривичном поступку садржи низ одредаба којима се регулишу откривање, надгледање, телекомуникација, детекције коришћењем радара, коришћење техничких средстава, слање тајног иследника, односно тајног извиђача, као и права, циљ, домет и поступак при коришћењу различитих средстава за вршење тајне истраге и тајног откривања корупције и организованог криминалитета.

- Обавезати све правне субјекте да поступају по превентивним захтевима надлежних органа када је у питању спречавање корупцијских кривичних дела.

- Израдити стратегију борбе против корупције коју стално треба ажурирати и прилагођавати новонасталим друштвеним променама, и новим појавним облицима корупције.

- С обзиром да је корупција све организованија и да се све више на разне начине повезује са организованим криминалитетом, треба сагледати и могућност да се у оним ситуацијама када је корупција у вези са организованим

криминалитетом, уведе и институт заштите сведока. **У САД** ова проблематика је регулисана у Закону о контроли организованог криминалитета и то под називом Програм за заштиту сведока. Државни тужилац САД је овлашћен да одреди посебне мере заштите сведока и њихових породица у поступку који је у току против лица за кога се тврди да је учесник у организованом криминалитету. Мере заштите сведока огледају се у следећем: промене места боравка сведока или потенцијалног сведока и њихове породице, па чак и њима блиских лица; добијање новог идентитета по основу обезбеђене одговарајуће документације; добијање новог стана и обезбеђење транспорта за сељење; одређивање плате по оцени Државног тужиоца; пружање помоћи у запослењу; одбијање да се открије идентитет таквог лица и у грађанско правном поступку, где заштићеног сведока заступа Државни тужилац. Идентитет таквог лица може бити само изузетно откривен при чему се сагледавају све чињенице које су у вези са опасношћу која би могла да наступи за заштићеног сведока, али за Програм у целисти.

- Успоставити и организовати одговарајуће видове контроле како би се спречило настајање нових и развој постојећих облика корупције.
- Лицима на одређеним функцијама забранити да се баве профитабилним пословима, као и члановима њихових породица, уколико њихов утицај остварује ефектност такве делатности.
- Обавезати лица на одређена изборна и друга радна места на давање изјаве о имовном стању, приликом ступања и одласка са тог радног места.
- Прописати и организовати одговарајуће видове специјализације кадрова за превентивну и репресивну делатност у супротстављању корупцији.
- Увести забрану лицима која су осуђивана за кривична дела привредног криминалитета да, по издржаној казни, поново располажу са имовином или финансијским средствима.

Оцена потребе формирања новог специјализованог органа за супротстављање корупцији

За разлику од неких страних земаља, где су формиран посебни органи за борбу против корупције, у нашој земљи, како се то види из претходног излагања, нема неког посебног специјализованог програма у чију би надлежност искључиво спадала борба против корупције. У данашњим нашим друштвеним условима, а имајући у виду испољене облике корупције и искуства неких страних земаља, може се констатовати да нема неких битних разлога који би ишли у прилог потребе да се оснује неки нови орган, независно од полиције, јавног тужилаштва и суда, који би био на више нивоу хијерархијске лествице, која опција је била присутна у нашој јавности. Досадашња искуства указују на присутну појаву разних притисака и утицаја који су долазили из центара политичке, привредне и финансијске моћи, што је омогућавало да поједина лица не одговарају за учињена кривична дела, или да им се изрекне блажа казна, односно да се раније пуне из затвора, једном речју уживала су одређену заштиту. Такво понашање доводи до непоштовања законитости и

стварања услова за даљи развој корупције. Формирањем неког посебног органа не би се ништа постигло, уколико не би дошло до изражаја функционисање правне државе, јер би и тај орган био састављен од људи који би такође били изложени истим ванправним притисцима и утицајима моћних, који сматрају да се законски прописи на њих не односе. Значи, основни проблем је у поштовању законитости и функционисању правне државе, јер ти услови гарантују једнаку примену закона према свим лицима, без обзира на њихов положај, утицај и друштвени статус. То су основне чињенице које не иду у прилог оснивању једног посебног и независног органа изван постојећег система полиције и правосуђа.

Међутим, резултати истраживања указују на потребу формирања посебне организационе јединице у оквиру постојеће организације МУП-а, која би била специјализована за борбу против корупције. то подразумева и одређене облике едукације кадрова који би радили на тим пословима, како би та јединица била састављена од стручњака који поседују специјалистичка знања која ће примењивати уз коришћење научних метода и достигнућа других наука у борби против корупције.

Када се говори о специјализацији кадрова, за размишљање је да се сагледа потреба да у оквиру организационе јединице за сузбијање корупције постоје и уже стручни тимови специјализовани за борбу против корупције у појединим областима привредне и ванпривредне делатности.

Сазнања до којих се дошло спроведеним истраживањима указују и на потребу формирања једног посебног тела (савет, комисија и сл.) које не би било никакав специјализован орган за откривање, разјашњавање и доказивање корупцијских кривичних дела, односно оно не би вршило било које функције из домена органа откривања, гоњења и пресуђења. То би било тело мултидисциплинираног састава са основним задатком да сагледава и прати стање у области корупције, да анализира постигнуте резултате на том плану и да предлаже адекватне правне, економске, политичке, социјалне, материјалне и друге мере које би допринеле успешнијем супротстављању корупције.

З а к љ у ч а к

Очигледно је да су код нас присутни разни облици корупције и да се простиру, негде више, а негде мање, у скоро свим областима друштвеног живота. Наша друштвена стварност представља реалну основу за развој постојећих и настанку нових облика корупције. Корупција дуго опстаје у свим друштвеним системима и њеном супротстављању се мора прићи са посебном пажњом, уважавајући практичне и научне аспекте. Престанком неких услова који су погодвали корупцији, не значи да ће корупција аутоматски да ишчезне. Напротив постојећи облици, уз одређену трансформацију, задржаће се дужи период, а нови облици корупције настајаће на промењеним друштвеним односима, уколико се не предузму ефикасне мере на њеном сузбијању. Управо, сада је прави моменат да се енергично, са свим дозвољеним средствима усмери делатност на превенцији и репресији корупције. Смена сваке власти је критичан период који може да буде погодан за корупцију, па се мора,

упоредо са новим кадровским решењима, усмеравати делатност на сузбијању корупције, јер нико не може гарантовати да неће бити оних који, обављајући неку функцију, ће морално и законски поклекнути пред материјалном користи коју доноси корупција. Због тога је нужно, уз коришћење науке и струке, идентификовати постојеће облике корупције, са одговарајућим методама вршити њену процену и прогнозу, при чему треба имати у виду чињеницу да не треба апсолутизовати и очекивати потпуно егзактно сагледавање стања у области корупције.

Такав приступ проблему корупције омогућава и избор најадекватнијих научних и на пракси заснованих криминалистичких метода у њеном супротстављању, организацијско прилагођавање, стручно усавршавање, материјално и техничко опремање надлежних органа, уз перманентну едукацију и специјализацију одговарајућих кадрова.

ЛИТЕРАТУРА

1. Arlachi, P. (1992), *Корупција, организовани криминалитет и прање новца широм света*. Амстердам: Пета међународна конференција о борби против корупције.
2. Blonk, G. (1992), *Корупција у Источној Европи*. Амстердам: Пета међународна конференција о борби против корупције.
3. Бошковић, М. (2000), *Актуелни проблеми сузбијања корупције*. Београд: Полицијска академија.
4. Бошковић, М. (1998), *Организовани криминалитет*. Београд: Полицијска академија.
5. Водинелић, В. (1992), *Методика откривања, доказивања и разјашњавања кривичних дела корупције*. Безбедност, Београд: МУП Републике Србије.
6. Dashkov, G. V. (1995), *Combating Corruption in Russia*. Пекинг: Seventh International Anti Corruption Conference.
7. Dobrinioiu, V. (1995), *Corupta in dreptul penal Roman* Букурешт: Atlas Lex.
8. Јелачић, М. (1996), *Корупција-друштвени аспекти и методи супротстављања*. Београд: МУП Републике Србије.
9. Malkov, D. (1995), *Административна контрола и борба против корупције у Југославији*. Пекинг: Седма међународна конференција о борби против корупције.
10. Martonosi, P. (1995), *Корупција међу званичницима и њено контролисање*. Пекинг: Седма међународна конференција о борби против корупције.
11. Piechota, J. (1995), *Counteracting Corruption in Poland*. Пекинг: Seventh International Anti Corruption Conference.
12. Punch, M. (1992), *Организовани криминалитет и корупција*. Амстердам: Пета међународна конференција о борби против корупције.

13. Сачић, Ж. (1998) *Корупција и њено сузбијање у свијету и Хрватској криминолошко-криминалистички аспекти*. Загреб: МУП Р Хрватске.
14. Savane, E. (1997), *Учење од корумпираних како бисмо их сузбили (победили): међузависност преваре, прања новца и корупције*. Лима: Осма међународна конференција о борби против корупције.
15. Farreli, A. (1992), *Криминалитет, класа и корупција: политика полиције*. Chicago: Bookmarks.
16. Honcescu, I. (1995), *Romania's Governmental Control Institutions Activity During the Period*. Пекинг: *Seventh International Anti Corruption Conference*.
17. Hudek, L. (1995), *The Measures of Legislation countring Corruption in the Slovak Republic*. Пекинг: *Seventh International Anti Corruption Conference*.
18. Queloz, N. (1996), *Криза вредности и процес корупције, ванказнена стратегија*: Атина: Међународно удружење криминалиста.

MANIFESTATIONS OF CORRUPTION: METHODS OF OPPOSING

Abstract: Corruption is not a phenomenon of a new date and as a socially negative phenomenon, it is especially topical in dynamic social, political and economic relations of today. It endangers democratic and economic development and leads to significant social discrepancies. Research of any aspect of corruption requires, which is scientifically determined, its prior defining, although there has been no universal definition of corruption as of now. The paper gives a definition of corruption and presents its causes, manifestations and methods of opposing it in countries in transition, focusing further on the issue of corruption in our country, from the point of view of the results obtained by research.

Key Words: corruption, causes, manifestations, crimes, unlawfulness, getting rich, opposing, organs, methods

---

Мр Милорад М. МАНОЈЛОВИЋ, СУП Београд

ДОСАДАШЊЕ АКТИВНОСТИ И МЕРЕ НА СУЗБИЈАЊУ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ СА ОСВРТОМ НА ДЕЛАТНОСТ ЈАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Резиме: У овом раду разматрана је актуелна проблематика сиве економије са становишта досадашњих активности и мера за њено сузбијање, као и делатности јавне безбедности на том плану. Полазећи од различитог поимања сиве економије, наводе се различити узроци, мотиви и економски фактори који доприносе расту и развоју сиве економије, потенцирајући лоше последице, штету и опасност које сива економија доноси економском систему. Презентиране су најважније мере предузете за сузбијање сиве економије, нарочито оне које јавна безбедност превентивно и репресивно примењује у њеном сузбијању.

Кључна реч: сива економија

Уводне напомене: У настојањима да се допринесе актуелним напорима друштва (државе) на сузбијању сиве економије у овом раду ће се исказати досадашње активности и мере на сузбијању сиве економије са освртом на делатност јавне безбедности.

Најпре ће се изложити: поимање сиве економије, затим њени условљавајући фактори и карактеристике сиве економије и коначно сива економија у СРЈ мере и активности на њеном сузбијању у оквиру којег поглавља ће се дати осврт на досадашњу делатност јавне безбедности на сузбијању сиве економије.

ПОИМАЊЕ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ

Сива економија је пратилац свих економија. Она је присутна и у најсавременијим економским токовима у најразвијенијим земљама света, али је посебно изражена у привредама захваћеним кризама, као и у ратним економијама и пракси у којој долази до деградације легалних токова економије. Управо савремени процват сиве економије наноси велику штету реформским напорима у "постсоцијалистичким", односно земљама у транзицији, будући да је овла-

дала најсуптилнијим економским, производним и тржишним токовима, рушећи начела пословности, етичке норме и афирмишући мито, корупцију, шверц и фалсификате свих врста.

Савремене привреде, а посебно земље у транзицији, сусрећу се са низом појавних облика сиве економије која своје најплодније тло налази "са оне стране" система, закона и свих оних мера чији је циљ очување и усмеравање регуларних основа система репродукције, рада, развоја, континуираних економско-политичких мера везаних за кључне економске токове и друштвену стабилност уопште.

Сива економија, потпомогнута корупцијом као политичким, а изнад свега економским феноменом, у одређеном степену развоја постала је системско питање и питање система. Ове појаве у међудејству битно су утицале на друштвену стратификацију, односно на измену до тада постојеће друштвене структуре. Њихова последица је стварање "нове елите" као релативно новог феномена који своју егзистенцију дугује управо сивој економији и корупцији. Принципи њеног стварања и опстанка су скоро исти, док су разлике само у нијансама. Да ли је она у већој мери производ сиве економије или корупције, питање је мерења.

Сви аутори истичу бројне тешкоће у одређивању појма сиве економије. Разни аутори користе различите термине зависно од својих убеђења и аспекта истраживања. Често се поред термина сива економија користе и: скривена, нерегуларна, нетржишна, невидљива, ирегуларна, илегална, црна економија, економија у сенци итд. Са пореско-фискалног становишта користи се термин неопорезована економија, са правног - илегална економија, а са монетарног "cash" економија. Изрази скривена економија, незванична економија и нерегуларна економија употребљавају се са статистичке тачке гледишта. Све ово указује на нејасноћу самог појма и непрецизност дефиниције сиве економије, као и на различита схватања о томе како активности сиве економије одступају од норме.

Само поимање сиве економије крије у себи разноврсно разумевање и веома различите приступе. "Под изразом сива економија (користе се такође следећи изрази: неформална, паралелна, скривена или незванична економија) се подразумева нека пословна трансакција којом се крше или "заобилазе" постојећи законски прописи. Према овој дефиницији избегававање плаћања пореза је само један од видова сиве економије. Постоји низ других начина пословања који се сврставају у сиву економију. У врху сиве и црне економије (црна економија обухвата пословне активности које су забрањене законом) се налазе трговина дрогама и оружјем, "прање" новца или наплата дугова употребом силе." (Поповић, 1998: 277) Ово појмовно одређење указује на генералне и најуопштеније сегменте сиве економије.

Поред тога, тешкоће у дефинисању појма сиве економије произилазе из њене "скривености" и недостатка података. Истраживачи овог феномена често дају дефиниције које су врло флексибилне. Тако једни тврде: "Заједничко свим активностима сиве економије је да нешто није у реду или са самим активностима или са информацијама о њима" (Ведеер, Tuinen, 1986), а други да је

"сива економија више питање стилског изражавања, него питање једног концепта који има оперативно значење" (Русцаваге, 1989).

Појам сиве економије схваћена у ширем смислу, она обухвата економске активности мимо (неформална економија) или против важећих правних прописа (илегална економија). У питању су економске активности које се, бар у неким елементима не декларишу (недекларисана економија), уопште не евидентирају или се евидентирају непотпуно (нерегистрована економија) и/или не опорезују, односно због пореза скривају (евазија). Ради се о економским активностима које измичу бар неким компонентама друштвене регулативе (нерегуларна економија), укључујући и оне активности које су изричито забрањене, односно чије је обављање повезано са криминалом (црна економија).

УСЛОВЉАВАЈУЋИ ФАКТОРИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ

Постоји општа сагласност да је сива економија опште присутна појава у свим земљама и друштвеним системима. Она је присутна у привредама социјалистичких земаља, у тржишним капиталистичким привредама и у привредама земаља у транзицији. У развијеним и добро уређеним економијама она у укупној економској активности учествује са 5-10%, индикована је забранама и високим порезима, а најчешће су у питању услуге у сфери трговине дрогом, проституције, цигарета и видео индустрије. У неразвијеним земљама сектор сиве економије је ендемски и најчешће представља комерцијални изданак домаћинства. Међутим, у привредама неких земаља сива економија добија забрињавајуће размере. Тако је 80-тих година снажан раст сиве економије регистрован у неким земљама Латинске Америке (Перу и Боливија) и Европе (Грчка и Италија). Током 90-тих година у земљама централне и источне Европе (Мађарска, Пољска, Чешка, Словачка, Бугарска, Словенија, Хрватска и др.) учешће сиве економије повећало се на 22%, а у државама насталим распадом СССР-а (Русија, Белорусија, Украјина, Литванија, Летонија, Естонија, Јерменија и др.) на чак 37% укупне економске активности.¹

Без обзира на различите узроке, мотиви раста сиве економије у свим земљама су углавном исти: избегавање високих и експанзивних пореза, избегавање рестриктивне и често непредвидиве промене државне регулативе и смањење трошкова рада запошљавањем јефтине и флексибилне радне снаге, односно запошљавањем "на црно".

У периоду транзиције основни циљ учесника у сивој економији је максимизирање скривеног дохотка путем минимизирања евидентираних прихода и максимизирања евидентираних трошкова. Тако се избегавање регулативе може односити на минималне зараде, максималан број радних сати, контролу цена, девизни курс, продају оружја, производњу и продају пића, имиграцију, извештавање административних и статистичких органа.

---

¹

Адекватно поређење обима сиве економије у различитим земљама захтева исти обухват проблематике, односно коришћење истог метода за њену процену. Ово, међутим, најчешће није случај, па се обично уз одговарајуће процене наводи који метод је коришћен, тј. на који сегмент економске активности се процена односи.

Несумњиво је да су економски фактори настанка сиве економије најзначајнији и најбројнији. Они се најчешће групишу у три групе:

1. неефикасност пореског система;
2. ригидна регулатива;
3. строгост санкција и ефикасност законодавства.

Размотримо укратко сваку од ових група фактора.

Често намерно избегавање једних обавеза, на пример непријављивање радника и прикривање дохотка ради избегавања пореза на доходак, може проузроковати ненамерно избегавање других - доприноса за социјално осигурање. Ипак, ваља истаћи да је избегавање ових доприноса и само врло важан подстицај пореској евазији. Наиме високи доприноси за социјално осигурање имају за последицу стварање црног тржишта рада на коме послодавци ангажују раднике по нижој цени од оне коју би морали да плате кад би их пријавили. На рачун овог неуплаћеног доприноса за социјално осигурање радници остварују веће зараде (најчешће у готовини). Није редак случај да се у циљу избегавања плаћања доприноса радницима преко рачуна исплаћују минимални лични дохоци, а остатак до пуног износа се даје преко различитих накнада у робно-новчаним еквивалентима.

Строгост санкција и ефикасност законодавства. Нема сумње да оштре санкције, уколико су праћене ефикасним радом правосудних органа, могу знатно да утичу на то да економски актери не избегавају прописане обавезе. Суштина је у томе да висина санкција треба да буде већа од користи обављања активности сиве економије и да правосудни органи нису корумпирани, већ да делују ефикасно и недискриминаторно.

Као најзначајнији психолошки фактори истичу се следећи:

1. порески морал и перцепција пореског оптерећења;
2. неповерење у државу и њене економске мере;
3. неслагање са циљевима и средствима економске политике; као и
4. став према ризику.

Најчешће се под *пореским моралом* економских актера подразумева осећај обавезе плаћања пореза, уз истовремено постојање моралне осуде околине у случају евазије. Да би се порески морал створио, потребно је да економски актери имају осећај да и држава води рачуна о њима и да рационално троши пореске приходе.

СИВА ЕКОНОМИЈА У СРЈ МЕРЕ И АКТИВНОСТИ НА ЊЕНОМ СУЗБИЈАЊУ

Попут других земаља у транзицији и у СР Југославији се поред регуларног, односно законитог привређивања истовремено одвија и нерегуларна, незаконита и шпекулативна привредна активност или радње које је подстичу.

Сива економија се код нас углавном погрешно третира, будући да се под њом подразумева углавном само улична продаја и сличне радње које су само један од облика спекулативних активности. Привредне и друге активности које су супротне прописаној регулативи и нормама привређивања присутне су у скоро свим областима југословенске економије. У односу на укупну привредну активност овај вид економских активности у земљи достигао је забрињавајуће стање. Тако је, према подацима Економског института, "пословање" на овај начин у 1991. години достигло 37%, а у 1995. и 1996. години око 40% у односу на укупну економску активност у СРЈ. (Божовић, 1995)

Свакако да је основни мотив за продају робе на црном тржишту велика добит која се остварује тако што се роба задржава ван промета у очекивању већих цена уз избегавање плаћања пореза. На тај начин се вештачки изазива несташица робе на унутрашњем тржишту, што повратно утиче на додатно повећање цена, уз истовремено изазивање поремећаја у структури буџетских прихода, пошто пореским органима измиче знатан део пореза. Наиме, део производње се не региструје код произвођача, него се илегално уступа уличним продавцима који робу често продају по цени нижој од оне у друштвеним предузећима, што је могуће с обзиром на то да није плаћен порез на промет.

Стални инфлаторни притисци доводили су до појаве "несташница робе". У очекивању повећања цена, предузећа су чувала реалне залихе робе. Оне су налазиле пут на сиво тржиште, где су продаване по вишим ценама.

С обзиром да је сива економија нуспроизвод привредног система, то је њена појава и нагло ширење изван уобичајених или подношљивих граница поуздан симптом лошег функционисања привредног система и знак да треба предузети мере за његово санирање. Основни генератори сиве економије су пре свега у датом привредном систему и економској политици. Ширење неформалног сектора проузроковано је имперфектним функционисањем датог система, јер од њега зависи и понашање свих економских актера. Отуда у сузбијању сиве економије треба предузимати темељне системске мере које се односе на отклањање узрока, односно корекцију формалних услова (законских прописа) који погодују ширењу сиве економије и подстичу економске актере да пређу у сиву зону пословања. Политика сузбијања сиве економије мора да промени односе између трошкова и користи (cost/benefit) и у сивој и у регуларној зони.

Први предуслов успешне политике сузбијања сиве економије јесте наставак транзиције привредног система ка тржишном моделу и стварање подстицајног амбијента за делатност у формалном сектору кроз широку либерализацију укупне економске активности.

Формални услови су од кључног значаја за функционисање тржишне привреде. Функционисање тржишног механизма зависи од тога да ли су релевантни законски прописи у складу са економском реалношћу и законитостима тржишне привреде. Неадекватно регулисање економских токова путем честих и грубих административних интервенција на тржишту или у виду неразвијених тржишних институција (нпр. у финансијском систему) деформише тржишне ме-

ханизме узрокујући ширење сиве економије која повратно утиче на додатну фрагментацију и дезинтеграцију привреде.

Темељна транзиција подразумева радикалне промене привредног и правно-политичког система. Ове промене требало би да развију слободну иницијативу и конкуренцију која би у условима економско-правне сигурности водила у привредни просперитет. Прилагођавање функционисања привредног система актуелним економским условима врши се на различите начине и разним инструментима економско-социјалне политике.

Све то је условљено чињеницом да се процесима сиве економије, односно њеном реинтеграцијом у регуларну економију, не може управљати директно, пошто се ради о процесима који се обављају изван институционалних економских структура. Отуда се препоручује да се сивом економијом управља посредно - управљањем целином економских процеса, односно побољшањем функционисања како привредног тако и целог правно-политичког амбијента пословања.

Као примарни циљ управљања сивом економијом не би требало дефинисати директно и само нормативно-правно сузбијање сиве економије пошто то упућује на негативан приступ проблему. Сматра се да је ефикасније говорити о реинтеграцији сиве економије у регуларну привреду, односно о предузимању мера за побољшање функционисања привредног система и економске политике који би онда моделовали понашање економских актера у смислу трајног смањивања њихове склоности ка сивој економији. Свакако да се потпуно укидање сиве економије не може поставити као циљ, будући да се она у целини не може реинтегрисати у регуларну активност. Дакле, реалан циљ који се може поставити јесте реинтеграција што већег дела сиве економије у регуларну привреду.

У још увек недовољним теоријским и методолошким истраживањима сиве економије у свету и код нас до сада није формулисана целовита и конзистентна општа теорија понашања економских актера у легалној, сивој и црној зони привређивања у земаљама са развијеном тржишном привредом, као и у привредама у транзицији. Досадашња истраживања показују да је могуће идентификовати неколико општих претпоставки (принципа) од којих ваља поћи приликом конципирања конзистентних мера за задржавање сиве економије у подношљивим границама.

Показало се да негативно понашање не може да се исправља само негативним приступом, односно применом репресивних мера. Наиме, "ако у дужем периоду боље пролазе дужници него повериоци (коришћење кредита у инфлацији, кашњење у плаћању доспелих обавеза, невраћање кредита и др.); ако расипници боље пролазе него штедише (блокирање старе девизне штедње у државним банкама и слично манипулисање штедишама у великим приватним банкама - Југоскандик, Дафимент и др.) и ако боље пролазе они који не раде (на принудном одмору) него они који раде, - онда се склоност грађана да прихвате негативно понашање, у таквим условима, стално повећава, јер негативно понашање пружа већу шансу за (економски) позитиван исход. Зато програм мера треба да буде конципиран на **системском приступу**, а не на

спорадичним парцијалним (неконзистентним) интервенцијама." (Божовић, 1996: 123-124).

У циљу сузбијања сиве економије и сивог тржишта неопходно је отклонити њене узроке првенствено економским и системским мерама које треба да у условима отворене тржишне економије значајан део сиве економије преведу у легалне токове, док би се контролним, па и репресивним мерама последице знатно смањиле.

Искуства земаља које су успешно свеле обим сиве економије у прихватљиве размере показују да се сива економија не може нападати одједном и фронтално у свим сегментима. Борба против сиве економије представља организован и дуготрајан процес који претпоставља примену скупа међусобно конзистентних мера. Постепеност је резултат потребе да се при сузбијању сиве економије уважавају социјални фактори (висока незапосленост, ниске зараде) и објективне немогућности да се у кратком року сви облици сиве економије сузбију до прихватљивог нивоа.

У првој и најважнијој фази борбе против сиве економије треба да се обезбеди враћање промета акцизних производа у легалне канале, што у кратком року даје велике ефекте. Главни правац удара би се усмерио на области где се врше највеће утаје и остварују највећи екстрапрофити, а то су управо акцизни производи: дуван и дувански производи, алкохолна пића и кафа.

Сузбијање утаје фискалних обавеза при промету акцизних производа остварује се применом општих мера које су средњорочног карактера, као и применом посебних мера које се примењују само на акцизне производе.

Међу најважније средњорочне мере за сузбијање сиве економије спадају:

1. *Смањење пореских стопа* - све анализе показују да су користи од избегавања плаћања пореза директно пропорционалне висини укупног фискалног оптерећења које се плаћа на одређену робу или услугу. Зато се главне утаје догађају тако где је фискално оптерећење највеће, а то су код нас акцизни производи и плате.

2. *Јачање пореске администрације* - пре свега кроз повећање броја запослених, што би омогућило повећање учесталости и прецизности контроле, побољшање обучености запослених, побољшање техничке опремљености, стварање одговарајуће информационе основе, промену закона о платама запослених у пореској администрацији и царини, уз увођење додатних стимулација за откривање пореских утаја, честе промене реона и састава инспекторских тимова и јачање сектора интерне контроле.

3. *Поштравање казнене политике* - Њен циљ је да се бављење сивом економијом, односно примање мита од стране државних чиновника учини мање исплативим, повећањем вероватноће откривања нелегалних активности и висине казни које би за запослене у државним органима биле: отпуштање без обзира на вредност прекршаја, трајна забрана запошљавања у државним органима и повећање износа новчане и казне затвора.

4. *Повећање јавности рада пореске администрације* - Јавност у раду државних органа представља ограничење како за кршење постојећих, тако и нових прописа.

У циљу сузбијања сиве економије држава је изменила део регулативе који се односи на порезе, увела институцију финансијске полиције и предузела цео низ других мера.

Поред ових системских, нису занемарене ни репресивне мере. Поједини органи чине напоре у сузбијању сиве економије. Републички тржишни инспектори врше контролу и доносе управна решења којима се налаже отклањање утврђених неправилности. Због грубог кршења прописа у области промета робе привремено су решењима затворени објекти до отклањања утврђених неправилности, а због шпекулација у промету робе, или неовлашћеног обављања промена, подносе се решења којима се одузима роба од правних и физичких лица. Такође се подносе пријаве правосудним органима за покретање прекршајног поступка и поступка за привредне преступе и кривична дела уз предлог да се уз казне изрекну и заштитне мере одузимања незаконите имовинске користи. Највећи број пријава односи се на непридржавање прописа о ценама, неовлашћено обављање делатности и разних шпекулација у области промета. За утврђене прекршаје мање друштвене опасности на лицу места се наплаћују мандатне казне.

На сузбијању појаве сиве економије, шверца, трговине дрогом и других, са сивом и црном економијом повезаних облика криминала ангажована је и служба јавне безбедности Министарства унутрашњих послова Републике Србије које, с тим у вези, предузима посебно следеће мере:

- потпуну контролу увоза и превоза свих врста роба, као и контролу дистрибуције и измирења прописаних дажбина на робе које из иностранства улазе у земљу

- потпуну контролу производње, дистрибуције и измирења пореских обавеза на најзначајније робе широке потрошње из домаће производње.

У том циљу припадници полиције, Министарства унутрашњих послова, предузимају следеће мере:

- на свим граничним прелазима и на целом подручју Републике Србије радници Министарства унутрашњих послова, паралелно са царинском, уобичајеном процедуром и другим органима, врше контролу пошљици, ради утврђивања врсте роба, исправности документације која их прати и измирења прописаних дажбина при увозу у даљој дистрибуцији.

Код произвођача се перманентно заједно са финансијском полицијом, у циљу потпуног праћења произведених и продатих количина одређених врста роба и измирења прописаних дажбина у њиховом промету врши контрола.

Полиција ефикасно открива и облике привредног криминалитета који се односе на случајеве "сиве приватизације" где се низом и најчешће врло комплексним криминалним радњама, "приватизују" поједини витални привредни субјекти или њихови делови. Бројне злоупотребе које су извршене кроз велика лична присвајања и енормна задужења фабрика, имале би неминовно за последицу и формалну промену власништва над бројним предузећима.

Завршне напомене: Изложено говори да се ради о сложенем друштвеном феномену названом сива економија са злоћудним манифестацијама нарочито у периоду транзиције у којем се налазимо. Отуда на крају и позив како научним радницима тако и практичарима из надлежних државних органа да изнађу нове модалитете и одлучније приступе борби против сиве економије што ће свакако мотивисати све друштвене факторе без којих нема потпуног успеха на свођењу сиве економије на подношљиву меру.

ЛИТЕРАТУРА

1. Begeer, W. and Tuinen, V. (1986), *The Statistical Representation of the Informal Economy, Quarterly Journal of the Central Bureau of Statistics, 1986, vol.1, no3.*
2. Божовић, Г. (1995), Тенденције у кретању сиве економије СРЈ у периоду 1991-1994, *Економски тренд*, Београд: СЗС.
3. Манојловић, М. (2000), *Сива економија у процесу транзиције у Југославији* (магистарски рад). Београд: ФПН.
4. Поповић, П. (1998) *Лавиринти кризе*. Београд: Институт за европске студије.
5. Rusgrave, P. (1989) *Сива економија у САД*. У.С.А. биро за попис.
6. Статистички документи IX-XII (1989), Београд: Савезни завод за статистику.

ACTIVITIES AND MEASURES PERFORMED SO FAR ON CURBING GRAY ECONOMY WITH REFERENCE TO ACTIVITY OF PUBLIC SECURITY AGENCY

Abstract: In this article the current problem of gray economy is considered, looking from the aspect of previous activities and measures of public security section, in order to whipe out gray economy. Starting from various understandings of the term gray economy, different cause, motives and economic factors that contribute to the growth and development of gray economy are described, emphasizing the negative consequences, damage and danger, which gray economy brings to the economic system. The most important measures in stopping gray economy are presented, particularly those that public security used in prevention and in repression of gray economy.

Key word: Gray economy, public security.

СТРУЧНИ РАДОВИ

Мр Слободан ЛАЗИЋ, Полицијска академија

ИНТЕЛИГЕНТНИ ТРАНСПОРТНИ СИСТЕМИ - САВРЕМЕНИ КОНЦЕПТ УПРАВЉАЊА САОБРАЋАЈЕМ НА ПУТЕВИМА

Резиме: Интелигентни транспортни системи - ITS представљају, у најопштијем смислу, употребу компјутера и комуникационих технологија у циљу предупређивања појединих изазова и проблема који се дешавају на путевима, побољшавајући безбедност, продуктивност и општу мобилност, упркос повећању саобраћајног оптерећења и перманентног пораста угрожености у саобраћају. Интелигентни транспортни системи примењују системе телекомуникације, компјутера, сензора, роботике и електронске технологије у циљу обезбеђивања информација о стању инфраструктуре у транспорту - ауто-путева, путева, транзита и пруга - условима путовања, возилима и њиховом међусобном комуникацијом, и у неким случајевима информације везане за временске и друге услове у посматраном окружењу и тежим саобраћајним незгодама. Овако представљен ITS комбинује снагу информисања са технологијама контроле и управљања у циљу обезбеђивања повољнијих услова у саобраћају. Још увек, опсежна истраживања развоја ових технологија представљају истинску револуцију у досадашњим размишљањима о проблемима транспорта.

Кључне речи: интелигентни транспортни системи, саобраћај, управљање, контрола, безбедност.

УВОД

Развој науке и технике достигао је ниво који омогућава да се створе многи повољнији услови за рационално, економично и безбедно одвијање саобраћаја од оних у којима се саобраћај тренутно одвија. Међутим, финансијска средства и материјалне могућности и друштва и корисника путева су основни лимитирајући фактор потпуније примене научних и техничких достигнућа у саобраћају. Поред примене савремене технике и технологије у изградњи путева и производњи возила, наука је омогућила производњу читавог низа разних техничких уређаја и опреме чија би примена створила услове за безбедније одвијање саобраћаја, као на пример:

БЕЗБЕДНОСТ

- Затворени TV системи за сталну контролу и управљање саобраћајем;
- Променљиви саобраћајни знаци;
- Примена навигационих система;
- Примена софтверских програма за информисање возача и контроле рада уређаја на возилу;
- Сензори, ласерски уређаји, камере, итд.

У питању су елементи који представљају основу савремених технологија управљања и контроле саобраћаја опште познате као Интелигентни транспортни системи (ITS - Intelligent Transportation System). Ови елементи остваривањем својих функција у склопу поменутих технологија стварају услове за безбедније одвијање саобраћаја јер утичу на:

- смањење броја одлука које човек доноси,
- спречавају одређене субјективне пропусте,
- коригују и исправљају неадекватно понашање,
- обезбеђују одређен фонд релевантних информација,
- спречавају и најављују кварове на возилу, и др.

Систем интелигентних возила који ће се кретати интелигентним путевима (IVHC - Intelligent Vehicle Highway System) представља хардвер за високу аутоматизацију система информисања и навигације, који поред статичких даје и динамичке информације о условима одвијања саобраћаја. Њихов развој представља зачетак нове епохе у саобраћају. Интезивнија примена ових система је почела почетком деведесетих година и тренутно се сви ови пројекти налазе у почетним - иницијативним фазама, када се дефинишу први ефекти њихове примене. У питању су озбиљни и дугорочни пројекти који ће без сумње изменити физиономију досадашњег учешћа у саобраћају и условити потребу на формирање нове возачке свести.

ОСНОВНА ФИЗИОНОМИЈА ИНТЕЛИГЕНТНИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМА

Савремене технологије у саобраћају, опште познате као Интелигентни транспортни системи - ITS (Intelligent Transportation System), пружају одговоре и решења на велики број проблема који се јављају у транспорту. ITS обухвата велики број технологија, укључујући и процесе везане за проток информација, комуникација, контроле и електронике. Прихватајући ове технологије у транспортни систем битно се може утицати на формирање здравије и економичније средине у саобраћају. Будућност ITS је обећавајућа. Већ сада ITS, сам по себи садржи футуристичке компоненте и обележја. ITS као управљачки систем је почео да се примењује у свим саобраћајно развијеним земљама и као битне компоненте које карактеришу овај развој могу се издвојити два основна типа управљачких система:

1. *Колективни управљачки системи*, који не захтевају додатну опрему у возилу него на основу опреме на путевима (детектори, сензори, рачунари и др.), достављају податке у регионални контролни центар. Ови подаци се обрађују и саопштавају учесницима у саобраћају и надлежним институцијама преко променљивих саобраћајних знакова, радио станица или на неки други начин. У питању је једносмеран начин комуницирања од оперативног центра ка учесницима у саобраћају, којима се дају информације о опасностима на путу, саобраћајним незгодама, застојима, метеоролошким условима и др.

2. *Индивидуални управљачки системи*, захтевају додатно опремање возила јер обезбеђују двосмерну комуникацију систем - корисник. У питању је примена технологија инфрацрвених таласа, ласера, целулоидних телефона и др. Тиме је омогућена контрола приступа одређеним деловима саобраћајног система, оптимизацији пута до жељеног одредишта, планирање пута навигационим системима и сл. Типичан пример једног оваквог управљачког система је TRAFFICMASTER, нови информациони производ који возачима помаже да избегну гужве и застоје у саобраћају. Ради се о уређају који је смештен на инструмент табли и који преко дисплеја са мапом путне мреже даје возачу одговарајуће податке.

Још увек, опсежна истраживања развоја ових технологија представљају истинску револуцију у досадашњим размишљањима о проблемима транспорта. Истовремено многи аспекти људског живота постају угоднији и продуктивнији применом савремених технологија, а евидентна је чињеница да се на неки начин транспортни систем задовољава елементарним технологијама контроле - применом саобраћајних сигнала на раскрсницама, која се веома мало мењала од њеног проналаска. Садашња индустрија у Западним земљама по питању развоја ове сигналне технологије граби крупним корацима напред. Испуњавање захтева за економично и здраво окружење захтева нови начин посматрања и решавања проблема транспорта. Саобраћајне незгоде и пренасељеност узимају тешки данак у животима, изгубљеној производњи и утрошеној енергији. ITS омогућава људима и роби безбедније и успешније укључивање у интермодални систем транспорта. У последњих 40 година Влада САД-а и већине других земаља је проблеме повећаног оптерећења и друге транспортне проблеме углавном решавала изградњом нових ауто-путева, допуну хоризонталне сигнализације, изградњом, развојем и унапређењем железничког транзита. Допуна нових капацитета, развојем и унапређењем железничког транзита. Допуна нових капацитета, и изградња инфраструктуре у транспортној мрежи много је коштало у многим метрополама и насељеним областима, док су резултати заостајали. 18. децембра 1991. године у САД-у одржан је Конгрес на коме је законски утврђен ISTEA (Intermodal Surface Transportation Efficiency Act) - "Акт о успешном интермодалном транспорту". Признање овој новој ери у развоју транспорта потврђено у VI наслову, део В поменутог ISTEA који подржава истраживања везана за програм IVHS (Intelligent Vehicle - Highway Systems) - "Систем интелигентних возила и путева". Данас IVHS програм је прерастао у Програм интелигентних транспортних система - ITS, који је уједињен на нивоу свих водећих дирекција и који је дефинисан јасним смерницама.

ТЕХНОЛОШКА ПОДРУЧЈА ИНТЕЛИГЕНТНИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМА

ITS се може поделити у групе на шест технолошких подручја.

ATIS. Advanced Traveler Information Systems - Унапређени системи информисања учесника у саобраћају укључују различите системе који обезбеђују временски реалне и тачне информације у возилу које возачу омогућавају навигацију и успешно вођење возила изабраним путним правцима, услуге везане за одржавање исправности возила, означавање путних праваца и упозоравање на опасност.

AVCS. Advanced Vehicle Control Systems - Унапређени системи контроле возила представљају системе који помажу возачима у контролисању електронских уређаја и навигационих перформанси њихових возила нарочито у ванредним ситуацијама или током целог возачког задатка.

CVO. Commercial Vehicle Operations - Операције са комерцијалним возилима представљају примену ITS технологија у специјалним потребама комерцијалних возила при путовању укључујући аутоматску идентификацију возила, његову локацију, тежину при кретању, јасно распознавање, и максималну вучу (капацитет).

ATMS. Advanced Traffic Management System - Унапређени систем управљања саобраћајем надгледа, контролише и управља саобраћајем на улицама и ауто-путевима у циљу редукације застоја и гужви употребом усмеривача возила, аутоматских временских сигнала, променљивих порука и знакова и система контроле права првенства.

Два техничка подручја нису посебно насловљена као засебна поглавља, али многи њихови аспекти су обухваћени у наведеним поглављима. У питању су:

ARTS. Advanced Rural Transportation Systems - Унапређени систем транспорта на руралним подручјима (ван градски путеви) обухватају системе који се одnose на специфичне потребе ванградских система и укључују важна обавештења и позивање на одговорно понашање, лоцирање возила и остале релевантне информације везане за путовање ванградским деоницама.

APTS. Advanced Public Transportation Systems - Унапређени јавни транспортни системи повећавају ефективност, атрактивност и економичност јавног транспорта и укључују управљање протоком саобраћаја, аутоматизовано генерисање токова путника и правовремени - реални систем информисања.

САВРЕМЕНИ КОНЦЕПТ УПРАВЉАЊА САОБРАЋАЈЕМ НА ПУТЕВИМА

Савремени системи за управљање саобраћајем на путевима, у најопштијем смислу, редукују саобраћајна оптерећења и застоје возила. Своју активност спроводе најчешће путем следећих подсистема:

- Саобраћајно оперативни центар
- Рачунарски подсистем
- Подсистем затворене кружне телевизије
- Подсистем станице за детекцију возила

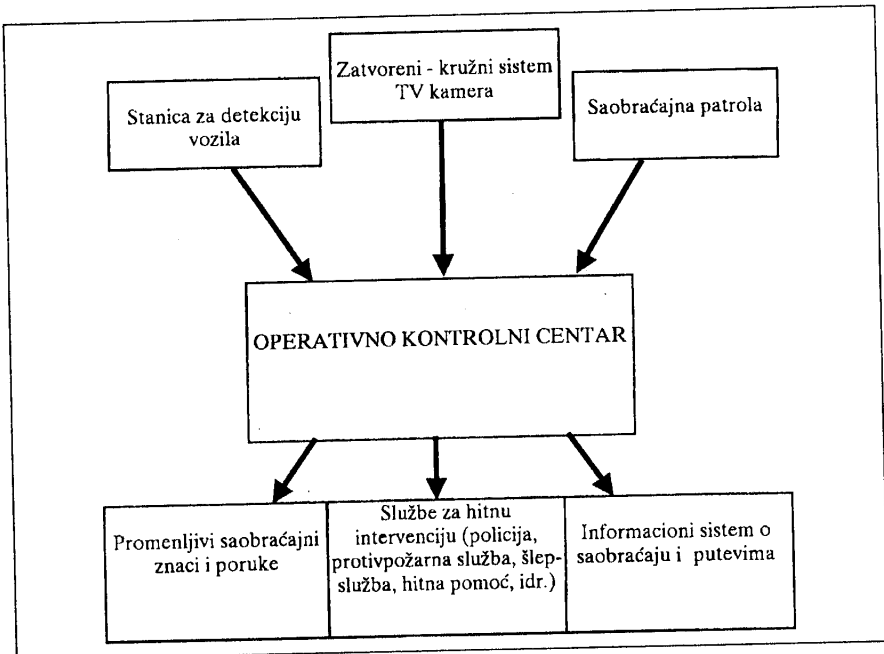
- Подсистем променљивих знакова и порука
- Подсистем станице за заустављање возила
- Подсистем за напајање свих елемената
- Информативни подсистем за саобраћај и путеве
- Подсистем комуникација (фибер-оптички и коаксијали)

У главном се примењују четири основне стратегије у менаџменту - управљању саобраћајем:

1. Откривање и потврђивање инцидената
2. Управљање инцидентима
3. Саветовање возача
4. Управљање загушеним саобраћајницама

Ефикасан менаџмент у саобраћају на прометним саобраћајницама заснива се на правовременом откривању инцидената или појаве застоја возила на путевима. Управљање инцидентима подразумева координирану активност и хитно дејствовање одговорног особља како би се заштитио људски живот, безбедност и смањиле штете. Правовремено давање информација о условима саобраћаја омогућује избор алтернативног путног правца где су мање шансе да доживе незгоду или застој на путу.

Постоје различита техничка решења управљања саобраћајем на путевима, али су у принципу технолошка решења и начин функционисања појединих елемената исти. На слици 1. се може видети један од начина функционисања овог система.

Слика 1. Шематски приказ функционисања једног савременог система управљања саобраћајем

Посматрајући слику 1. може се закључити следеће:

1. Саобраћајни ток на ауто-путу се константно надзире помоћу Станица за детекцију возила - VDS (Vehicle Detector Stations). Ове станице имају специјално дизајниране петље помоћу којих се одређују просечне брзине возила, структура саобраћајног тока и саобраћајно оптерећење. Станице се постављају отприлике на сваких 500 до 800 метара.
2. Информације о саобраћају сакупљене преко VDS-а шаљу се у Саобраћајно оперативни центар - ТОС (Traffic Operations Centre). Систем комуникација (фибер-оптички/ коаксијални), који је инсталисан дуж целог ауто-пута, преноси ове информације преко дисплеја оператеру на рачунарски терминал.
3. Поред детекције инцидента или директног телефонског позива који указује на настали инцидент на путу, важан извор података представљају и саобраћајне патроле које се крећу дуж ауто-пута. Оне имају такође веома важну улогу у контроли саобраћаја и пружању услуга, нарочито при озбиљнијим инцидентима као што су саобраћајне незгоде.
4. Затворене кружне телевизијске камере - CCTV (Closed Circuit Television) су лоциране на сваких километар дуж ауто-пута, преносећи слике у саобраћајно оперативни центар, идентификујући сваки проблем веома брзо.
5. Уколико на путу настане инцидент или било који други вид обструкције саобраћаја, оператор координира преко диспечера активирање служби за хитне интервенције: полицију, противпожарну службу, службу хитне помоћи и шлеп службу.
6. За информисање учесника у саобраћају о саобраћајним условима, оператор преко дисплеја шаље поруке које су сакупљене у рачунару. У питању су променљиве поруке и знаци - CMS (Changeable Message Signs), који су лоцирани у стратешки дефинисаним тачкама дуж ауто-пута. Уколико пренета информација није адекватно примљена код учесника у саобраћају, знаци се аутоматски мењају и шаље се одговарајућа порука која указује на безбедност и која је едукативног карактера.
7. Информације о саобраћају се такође прослеђују јавности преко система за информисање о саобраћају и путевима - TRIS (Traffic and Road Information System). Овај систем представља аутоматски Fax систем пројектован да обезбеди релевантне податке о саобраћају, првенствено путем радија. Возачи ове поруке добијају у својим возилима преко комерцијалних радио станица у тачно одређено време.

Ради детаљнијег увида у целокупан систем ових технологија даће преглед конкретне примене и техничких решења Интелигентних ауто-путева на примеру Сан Антонија у држави Тексас (САД).

КОНКРЕТАН ПРИМЕР ТЕХНИЧКО - ТЕХНОЛОШКОГ РЕШЕЊА ИНТЕЛИГЕНТНИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМА

Посматраће се пример развоја технологије интелигентних ауто-путева на конкретном примеру пројекта "TransGuide" кога је утврдило Одељење саобраћаја из Тексаса (Tx DOT). Одељење за саобраћај из Тексаса је израдило пројекат назван "TransGuide", који користећи високу и савремену компјутерску техно-

логију, помаже возачима да се прилагоде условима саобраћаја. Између осталог овај систем утиче на повећање безбедности саобраћаја, редукује преоптерећења на путевима и смањује емисију угљен-моноксида из возила. "TransGuide" је представљен презентацијом услова у саобраћају, контролним саобраћајним сигналимa и признатом брзином одговора на саобраћајне незгоде и остале хитне случајеве. "TransGuide" систем користи системе сензора постављених на 26 миља дугој деоници ауто-пута да сакупља податке у мрежу рачунара где се врши њихова анализа и обрада.

Велики број метропола се развија из разлога што поседују услужне центре за производњу и дистрибуцију роба и услуга. Функција производње и дистрибуције утиче на расподелу и креирање послова, као и на потражњу прикладних радних места атрактивних за људе. Растојања између урбаних центара је контролисано границом и карактером њихових произвођачких делатности и будућом произвођачком активношћу, односно њиховом одрживошћу и снагом. У питању је транспортна мрежа која олакшава захтеве за мобилношћу људи, роба и услуга, а која је настала као одговор на економски просперитет и развој. Према томе, постоји динамичка условљеност између економских активности и транспорта. Добро познавање и разумевање пословне функције и структуре локалне и регионалне урбане економије представља основу за садржајно планирање саобраћаја. Град Сан Антонио је трећи по величини водећу метрополу Тексаса по историјском утицају на развој читаве Америке, за развијеном здравственом структуром, туризмом, образовањем и војним инсталацијама, што представља његов основни економски потенцијал. Садашње стање путне мреже у Сан Антониу није задовољавајуће. Наиме постоји значајно преоптерећење путне мреже у вршним часовима што условљава саобраћајне незгоде, а које повратно утичу на још веће оптерећење путева и застоје у саобраћају и после вршних часова. У просеку се дешава 100 незгода на дан у Сан Антониу, што заједно са незгодама на споредним путним правцима представља око 11,9% незгода од укупно свих незгода на подручју Тексаса. Са таквим стањем на путевима и условима саобраћаја, просечно време одговора полиције да стигне место незгоде износи око 18 минута. Много више времена се троши на правовремене одговоре надлежних органа за пружање медицинске услуге, притивпожарне службе, збрињавање повређених, чишћење путева од уништених материјала, као и на подршку осталих хитних служби.

Унапређени систем управљања саобраћајем (Advanced Traffic Management System - ATMS)/ Систем интелигентних аутопутева по којима се крећу интелигентна возила (Intelligent Vehicle Highway System - IVHS) је пројектован да обезбеди транспорт и реаговање служби за хитне случајеве на насталу незгоду или дуге инциденте на путевима у року од два минута. У оперативном контролном центру, служба за хитне случајеве открива незгоду и најхитније обавештава службу хитне помоћи и обезбеђује чишћење места незгоде док транспортана служба почиње са активностима менаџмента и управљања у изналажењу алтернативних путних праваца и регулисање саобраћајем, кретањем уз посматрану саобраћајницу. Систем је тако дизајниран да све наве-

дене активности почну у року од два минута од настанка саобраћајне незгоде. Сан Антонио је платио високу цену због кашњења у развоју ових савремених технологија. Реконструкција ауто-путева не може да пружи решење на повећане захтеве у саобраћају. Истраживања ће показати да ATMS/ IVHS значајно унапређују проток у саобраћају, обезбеђују адекватан одговор служби за хитне случајеве, смањују застоје у саобраћају, смањују број незгода и обезбеђују правовремени одговор менаџмента на било који инцидент на путу. У складу са повећаним захтевима у саобраћају TxDOT - Област Сан Антонија је за развој ATMS програма проценио улог од око 151 милион долара. Прва фаза ATMS пројекта је почела са изградњом 10. фебруара 1993. године и названа је као Систем за вођење саобраћајем (Transportation Guidance System - "TransGuide"). Уговор је направљен са Савезном корпорацијом за сигнално техничке услуге (AlliedSignal Technical Services Corporation) и коштао је 32 милиона долара. Овај пројекат је обухватио изградњу почетних 26 од 191 миље ATMS програма, изградњу комплетног Оперативног контролног центра, магистралне мреже компјутерског система, апликационог софтвера, опрему за комуникације и комплетан хардвер за подршку овим системима. Једина разлика између овог почетног пројекта и комплетног система јесте у пројектовању дужине опремљеног пута. Дизајнирање пројекта ATMS у Сан Антониу је вршила фирма за Системски инжењеринг, а циљеве дизајна је ускладила са развојним програмом активности ATMS програма. Основни циљеви које је систем пратио су:

- Откривање незгоде или другог инцидента на путу у року од две минуте.
- Промене свих саобраћајно-контролних планова у систему у року од 15 секунди од момента активирања аларма, у складу са насталом ситуацијом на путевима.
- Способност службеника полиције да проследи одговарајући одзив у Оперативни контролни центар.
- Формирати сигуран и развијен систем.
- Подршка будућим ATMS и ИВХС активностима.

Компоненте и опрема система

Употребљена технологија за прикупљање података о возилима је представљена у низу детектора формираних као индуктивне петље. Ови детектори су постављени на сваку линију уласка у систем и на максимално пола миље растојања. Свака индуктивна петља има површину од 36 квадратних стопа (6x6) и састоји се од проводника у облику петље 14 AWG која је испод површине пута на дубини од приближно једног инча. Ови детектори су инсталирани на 12 стопа између петљи. Граничне индуктивне петље су инсталиране са различитим бројем кругова да би се смањио ефекат међусобних ометања. Промена индуктивности, узрокована проласком возила преко детектора, биће идентификована са двоканалним дигиталним детектором за возила. Две петље у датој конфигурацији су спојене у један детектор. Један канал детектора је конфигуриран за излазне сигнале који су детерминисани

у зависности од заузетости (структуре) и обима саобраћаја. Други канал је конфигурисан за пријем ритма учесталости саобраћаја. Оба канала служе за детектовање брзине возила.

Локална контролна јединица - LCU (Local Control Unit) је постављена испод површине пута заједно са дигиталним детектором за возила. Алгоритми софтвера дефинисани на LCU микропроцесору представљају карактеристике улазног канала улаз у утврђеној размери и меморише брзине, заузетост (структуру) и обим саобраћаја такође у одговарајућим сразмерама. LCU задржава просечна кретања ових сразмера, и у периоду од 10 до 60 секунди (номинално 20 секунди) шаље сакупљене податке о просечним брзинама и заузетости путева у главну мрежну магистралу ATMS-а. LCU такође приказује стање на мониторима сваког детектора у циљу тестирања њихових активности. Резултати ове дијагнозе се такође шаљу у главну мрежну магистралу ATSM-а. Веза са главном мрежном магистралом ATSM-а је изведена са RS-232 везом са дигиталном комуникационом мрежом. "TransGuide" систем употребљава колор видео камеру високе резолуције, оквира 1/2 инча - FIT (Frame Interline Transfer), која је инсталисана на врху стуба носача камере. Камера обједињује 750 линија хоризонталне резолуције са звучним сигналом од 60 dB, шест брзина за затварање објектива, аутоматску способност подешавања боје и способност даљинског управљања. Стандардно оптичко стакло 2/3 инча је високе отпорности 16:1 и опремљено је са "зум теле-конвертером" и са два проширења како би се могло монтирати на видео камеру. Оптичка стакла имају могућност подешавања фокусне даљине између 16 и 427 милиметара. Поље прегледности је пола миље у дужину, 20 стопа по вертикалној и 30 стопа по хоризонталној оси. Постоји могућност даљинске контроле увеличавања, фокусирања и подешавања боје. Променљиви саобраћајни знаци и поруке су дефинисани у виду текста на дисплеју и састоје се од алфанумеричког низа. Сваки симбол овог низа је формиран од 35 светлећих тачака у матрици са 5 колона и 7 редова. Светлеће тачке се састоје два фибер-оптичка снопа за симболе од 18 инча и једног фибер-оптичког снопа за симболе од 7,5 инча. Затварачки механизам је контролисан електромагнетом и он се отвара и затвара испред фибер-оптичких снопова допуштајући пролазак светлости из светлећих тачака. Контролор знакова комуницира са Оперативно контролним центром употребом везе RS-232 која је опремељена са дигиталном комуникационом мрежом. Контролор сигналних линија представља фибер-оптички тип тачкастог индикатора на црној позадини, нерелефну правоугаону површину. Добијени сигнали биће јасни и читљиви и на 1/4 миље изнад нормалних атмосферских услова. Индикатори образују групу светлећих тачака који се крећу путем фибер-оптичких снопова. Контролер знакова комуницира са главном мрежном магистралом такође путем RS-232 везом која има уграђену дигиталну комуникациону мрежу. На основу снимљених захтева саобраћаја изналази се повољно решење обилазних путних правца и ATMS компјутер преузима контролу над системом сигнала и знакова. У зависности од типа инцидента временски сигнал на изабраном путном правцу се може модификовати до три минуте максималног трајања зеленог светла како би се ускладио захтевани капацитет обилазног путног правца и главне саобраћајнице са које су возила скренута.

Систем комуникација

Дигитална комуникациона мрежа се користи за пренос информација, слике, података и звука из опреме инсталисане на путевима до Оперативно контролног центра. Мрежа употребљава SONET, стандардни комуникациони трансмитор који је компатибилан са фибер-оптичким системом. Опрема унутар комуникационе мреже дигитализује видео и звучне податке пре трансмисије, обезбеђујући тиме реалност, квалитет и компатибилност текућих и будућих података. Опрема кориштена у мрежи обухвата: Јединицу за обраду података (Data Service Units), Дигитални преносник индуктивне петље (Digital Loop Carriers), Видео кодер (DS-3 Video Codecs), Дигитални компресор (OC-3 Digital Multiplexers), Дигитални матрични прекидач (DS-1, DS-3 Digital Matrix Switch), Виртуални кружни прекидач (Virtual Circuit Switch), Систем комуникационих прекидача (Communication System Switch), и Систем за управљање мрежом (Network Management System). Приказана комуникациона мрежа функционише на основу података сакупљених на инсталисаним путевима. Јединица за обраду података користи Конвертор променљивих знакова и порука и Контролор линијских сигнала формирајући дигиталне сигнале у Дигиталном преноснику индуктивне петље (Digital Loop Carriers). Јединица за обраду података прихвата од 2400 до 56000 бита у секунди и обезбеђује конверзију синхронизованих података. DLC (Digital Loop Carrier) је повезан са улазом Јединице за обраду података, као и са телефонима инсталисаним на Систему променљивих порука и знакова, Контролору линијских сигнала и Централним кабинетом за комуникације, обезбеђујући на тај начин даљинску везу са Системом за управљање мрежом (Network Management System). DLC је такође инсталисан у Оперативно контролном центру где се врши отпакивање тока података који долази спакован из Дигиталног матричног прекидача. Отпакивани податци се конвертују и преносе до Виртуалних кружних прекидача а затим до главне мрежне магистрале ATSM-а. Сврха оваквог комуникационог дизајна јесте да обезбеди једноставну трансмисију видео и звучних података. Да би се пренела огромна количина видео података потребно је обезбедити у близини квалитетан видео репетитор и конвертор аналогних у дигиталних сигнала. Из окружења DS-3 Видео кодер конвертује аналогни покретни NTSC видео сигнал из камере у дигитални ток сигнала DS-3. Кодер такође кодира ток података из камере и равних и косих оптичких контролера. Оба интерфејса бивају упаковани у један дигитални поток података DS-3 за трансмисију у Оперативно контролном центру помоћу OC-3 Дигиталног компресора - мултиплексера. У Оперативно контролном центру кодер конвертује DS-3 дигитални поток података из DS-3 Дигиталног матричног прекидача и на излазу се добија аналогни покретни NTSC видео сигнал. NTSC видео сигнал се преноси до видео монитора и дисплеја видео камере. Сигнални подаци RS-232 се повезују са главном мрежном магистралом за даљинску контролу камере и оптичких контролера који су распоређени на датој деоници путева. OC-3 Дигитални компресори - мултиплексери који су распоређени на путевима се активирају за више од три дигитална сигнална бита DS-3 који долазе из DS-3 видео кодера и за више од 28 дигиталних сигналних битова DS-1 који долазе из Дигиталне преносне петље (DLC). OC-3 компресор пакује ове сигнале DS-1 и DS-3 у један OC-3

оптички поток података а затим га трансмитује на два посебна облика фибер-оптичким проводником дебљине 1300 nm. Овај фибер-оптички проводник разводи податке од (директна веза) и до (повратна веза) Оперативно контролног центра. Оптички извор се састоји од две ласерске диоде. Уколико се незгода открије у директном смеру трансмисије података, заштитни ласери се аутоматски активирају у року од 60 микросекунди и почиње пренос података преко повратне везе (до Оперативно контролног центра).

Примењени систем софтвера

Најважнија специјална карактеристика ATMS система је систем software-а главне мрежне магистрале. Иако представља само мали део целог пројекта овај детаљ покреће све операције и креира могућности осталих система. Без обзира на тежину инцидента (застој, незгода, лоши временски услови и сл.) сви догађаји на путу бивају прослеђени у текућим условима за 15 секунди од активирања аларма. На пример, безначајан инцидент као што је одношење возила "пауком" или шлеп службом има мали утицај на ток саобраћаја и захтева регулацију само линијских контролних сигнала на сигналисаним раскрсницама. Ипак, на главном путном правцу сваки већи инцидент - незгода утиче на све променљиве поруке и знакове значајне за саобраћај у граду, велики број линијских контролних сигнала, временских сигнала и других системских компоненти релевантних за преусмеравање саобраћаја са датог путног правца. Као резултат ових захтева проистекао је софтверски пакет који је развијен у оквиру иницијативе за читав пројекат и који је одговоран за реаговање и покретање целог система на било који догађај у року од 15 секунди. Овај софтверски пакет може бити модификован и проширен са вештачком интелигенцијом.

Развојне студије и истраживања су показала да се на посматраном ауто-путу у Сан Антониу догађа просечно једна саобраћајна незгода на једну миљу на један сат. Без обзира да ли је у питању обичан застој возила или тежа саобраћајна незгода, сваки од ових инцидената мора бити регистрован и лоциран. Према томе, формирање базе података и адреса-локација ових инцидената је императив система непосредне одговорности. Није у питању само формирање успешног и тачног система него се и значајно редукује потребан број запослених службеника у овом систему. Софтвер главне мрежне магистрале је одговоран за откривање инцидената, усмеравање саобраћаја, анализирање података, приказивање података на дисплеју, меморисање и складиштење свих података "TransGuide" система. Софтвер подржава овај програм интеграционим производом COST (Commercial-Off-The-Shelf) - увозном технологијом развијеном ексклузивно за "TransGuide" систем. Цео систем је дизајниран да буде компатибилан са текућим POSIX и OSF стандардима. Софтвер анализира податке сакупљене на путу (брзина, оптерећење, структура саобраћаја) и прослеђује их до Локалне контролне јединице. Применом математичке технике заокруживања добијених просечних вредности, софтвер пакује долазеће податке прилагођавајући их временским ограничењима. Када

праг буде прекорачен у било ком правцу, систем аутоматски укључује аларм на управљачко контролној јединици - MCU (Management Control Unit) оператора. Истовремено са активирањем аларма, софтвер коригује боју на путу преко екрана управљачко контролне јединице - MCU, односно дисплеја са мапом - MDS (Map Display System). Тиме се обезбеђује истинска и реална географска тачност. Систем такође обезбеђује управљање свом опремом постављеном на путевима. Употребљавајући мапу и податке прикупљене сензорима на путу, менаџер процењује примену аларма. Уколико не постоји довољно валидних података и информација, аларм се активира као у случају инцидента а оператор процењује даљу ситуацију. У случају да је потребно више информација за ову процену менаџер може употребити видео монитор који је инсталисан на конзоли. Систем аутоматски коригује излаз видео камере преко DS-3 Дигиталог матричног прекидача. Менаџер тада има потпуну даљинску контролу камером и може активирати све њене функције преко прозора за контролу камере на Управљачкој контролној јединици - MCU. Менаџер такође одмерава интеракцију између дисплеја са мапом и постојећих географских услова. У случају да је догађај био лажан менаџер може поништити све активности у складу са датом одговорношћу. Уколико је инцидент прослеђен оператору, он обавештава даље путем слике и/ или гласно даје знак за узбуну на Управљачкој контролној јединици - MCU. Оператер даље пријављује инцидент на слици која се појављује на дисплеју управљачке контролне јединице-MCU укључивши и мапу на изабраном дисплеју. Оператор тада може маркирати и контролисати видео камером преглед на део пута са насталим инцидентом, што омогућава менаџеру да квалитетно проучи инцидент. Оператер и сам може са лакоћом да истражи инцидент преко дисплеја са мапом - MDS. Систем аутоматски искључује други аларм који је активиран заједно са текућим и усмерава сензоре оператору одговорном за главни инцидент. Када је оператер сигуран у све детаље инцидента он тада активира софтверски пакет. Софтвер на основу сценарија пружа оператору исцрпну листу активности које би могле бити употребљене да умање настале застоје саобраћаја у околини инцидента. "TransGuide" систем има преко 128000 солуција могућих сценарија похрањених у базу података. Овим солуцијама могућих сценарија руководи оператер дајући одговоре на постављена питања:

- Који је тип инцидента настао?
- Који правац је "погођен" инцидентом?
- Да ли је потребно обезбедити већи капацитет саобраћајнице?

Одговори на ова питања, заједно са локацијом насталог инцидента проистичу из сензора ID који обезбеђује да систем буде класификован према кључним захтевима у складу са планираним сценаријима похрањених у базу података. Листа предложених активности која се предлаже оператору је верификована и усаглашена. Оператер може применити презентовану солуцију или пак урадити одређену модификацију планираног одговора. Уколико се он одлучи за модификован сценарио, менаџер мора дати сагласност за његову реализацију.

Систем тада преводи ове активности и инструкције на инсталисану опрему коригујући жељене промене на уређајима (саобраћајним сигнаlima). Уколико дође до разчишћавања инцидента, систем наставља са прикупљањем података на путу и упозорава оператера. Мапе и дисплеји се аутоматски укључују у реалном времену. Менаџер и оператер у контролном центру отклањају инцидент и предходно активирану опрему враћају на првобитну конфигурацију, пре инцидента. Систем обезбеђује појединачно руковање и подршку функционисању базе података. MDS систем обезбеђује директну везу и подршку главном путном правцу, промене и додатке у датом пројекту. Директна веза дозвољава елементарне измене у MDS-у унутар постојећег пројекта, употребом инерактивне везе. У питању је један сигурносни систем који чува приступ процесима, подацима, бази података и фајловима. Систем такође обезбеђује везу само пројектном менаџеру и дизајнеру који раде са базом података у главној централи. Систем на дисплеју даје приказ стања опреме и текућих података у интервалима од 20 секунди. Ови подаци се акумулирају и припремају за похрањивање у центар TxDOT-а и чувају се за будућа истраживања.

Рачунарски систем

Главна мрежна магистрала ATSM-а (Advanced Traffic Management System) представља "срце" "TransGuide" система. Она је одговорна за откривање инцидента, њихову анализу, радом дисплеја, складиштење и архивирање података о инцидентима прикупљених на путу и инсталисаној опреми. Преко монитора је обезбеђена контрола инсталисане опреме на путу, укључујући Променљиве саобраћајне знаке (Variable Message Signs), Линијске контролне сигнале (Lane Control Signals) и Надзорну видео камеру (Video Surveillance Camera). Главна мрежна магистрала такође контролише и конфигурацију целокупне дигиталне комуникационе мреже. Главна мрежна магистрала ATSM-а је VAXft 810 рачунарски систем. Сваки систем се састоји од два дуплирана сета компоненти, које се називају зоне. Постојање две зоне обезбеђује систем тако да појава грешке или недостатка у једној зони не искључује цео систем а рад се наставља у другој зони. Зоне су међусобно повезане паралелном везом високе брзине у размени података. Свака зона садржи сопствену повратну спрегу са централном процесорском јединицом (CPU), системом I/O (улаз/ излаз) и меморијским модулима. Два меморијска подсистема централне процесорске јединице CPU раде синхронизовано извршавајући поједине инструкције у одређено време. Апликација система 810 има могућност прегледа целокупног процесорског рада над оперативним системом. Проширена унакрсна веза између CPU модула и сваке зоне обезбеђује синхронизован рад процесора. Уколико је присутан недостатак у једној зони, систем наставља рад на истоветним компонентама друге зоне, без губитка података и без деградације система. VAXft 810 је компатибилан са 128 MB оперативне меморије по једној зони и преко 1.5 GB слободне меморије на диску по једној зони. Проширен приступ на улазу у станицу података пружа могућност да се симултано дуплирају записани подаци, при чему се контролише запремина сваке зоне, обезбеђујући приступ подацима и када постоји недостатак на

диску. Оштећење на диску је могуће одстранити још у току рада VAXft-a. Централни процесор се опслужује и подржава помоћу две главне комуникационе мреже, које укључују двоструку локалну мрежу на подручју, а које употребљавају везу 810 омогућавајући рад дисплеја унутар Оперативно контролног центра и дигиталне комуникационе мреже. Тиме је остварен контакт са целокупном инсталисаном опремом. Као додаток у вршеним истраживањима "TransGuide" система, када су операције почеле са радом, ТхDOT уговорне стране у пројекту су употребиле VAX станицу 4000 као развојни софтвер намењен за тестирање система. Овај рачунар има веома добре перформансе. Отворена VAX радна станица користи CMOS чипове брзине рада од 14 наносекунди. Овај систем је проширен за 80 MB оперативне меморије и 1 GB меморије за складиштење података на диску, а поред тога је компатибилан за оперативни рад са предвиђеном опремом.

УПРАВЉЕЊЕ МРЕЖОМ СИСТЕМА

"TransGuide" систем употребљава систем за управљање мрежом - NMS (Network Management System) за надзор над целокупном опремом овог система дигиталне мрежне комуникације. NMS врши надзор над стањем интерфејс-везе са свим дигиталним проводним петљама - DLC, видео кодерима, дигиталним компресорима - multiplexerима, дигиталним матричним прекидачима, виртуалним кружним прекидачима и комуникационим системом прекидача. NMS такође надзире посебан интерфејс из главног комуникационог кабинета, споредне, главне и критичне тачке, тако да све неправилне операције и функције могу бити лоциране у предходном нивоу вршења операција. NMS сакупља информације о стању инсталисане опреме преко даљинске јединице контролисане из главног комуникационог кабинета. Ова даљинска јединица надзире рад аларма и преноси дато стање система у Оперативно контролни центар преко дигиталне проводне петље. NMS употребљава софтверски пакет који ради на два РС рачунара. Један рачунар је лоциран у оперативној соби менаџера, а други у соби која је повезана са инсталисаном опремом.

ЗАКЉУЧАК

Савремени системи управљања саобраћајем (ITS) су се показали веома успешним у пракси у свим великим градовима европског, азијског и америчког континента. Развој и примена информатичке технологије, рачунара, сензора, камера са IC зрацима, сателита, навигационих система за возаче, система за бољу видљивост ноћу и по магли, дигиталних радио уређаја за информисање возача и др. створиће услове за безбедније одвијање саобраћаја јер ће се, између осталог, значајно смањити захтеви који саобраћај поставља пред возаче. Ово смањење захтева ће се нарочито остварити кроз: адаптацију простора, боље управљање и регулисање саобраћајем, давањем већег броја поузданих информација, смањењем броја одлука које возач треба да донесе и др.

Као доказане користи за учеснике у саобраћају, развојем опреме интелигентних транспортних система, могу се навести следеће:

- Унапређење службе хитне помоћи и других служби (противпожарна служба, шлеп служба, и сл.) на путу у случају саобраћајне незгоде или квара возила;
- Детаљније и тачније информације о саобраћају на основу којих је могуће планирати бољу помоћ возачима на путу;
- Значајно смањење саобраћајних незгода на путевима на којима су примењене ове савремене трехнологије;
- Повећање безбедности саобраћаја на путевима на којима су примењене ове савремене трехнологије;
- Смањење гужви и застоја возила на путевима у вршним часовним оптерећењима и ванредним ситуацијама;
- Успостављање боље везе са суседним заједницама - регионима адекватнијим коришћењем постојећих путних капацитета;
- Значајне користи за комерцијални транспорт редукијом времена путовања и успостављањем оптималног саобраћајног тока, без неравномерности и превеликог оптерећења;
- Оптимизацијом саобраћајног тока избегавају се случајеви застоја возила, непотребног стајања у месту а самим тим и редукија штетних гасова и непотребна потрошња горива.

Овакав приступ проблему условио је широку међународну сарадњу на пољу истраживања и програма развоја интелигентних транспортних система, као на пример:

- AIMSE (Advanced Integrated Motorway System for Europe - Савремени интегрисани систем ауто-путева Европе);
- DRIVE I i DRIVE II (Dedicated Road Infrastructure for Vehicle Safety in Europe - Програм путне инфраструктуре посвећен безбедности возила у Европи);
- PROMETHEUS (PROgraMme for Eurpian Traffic with Highest Efficiency and Unprecedented Safety - Програм за европски саобраћај са највишом ефикасношћу и новом, без преседана, безбедношћу);
- TISC (Transport Information and Contril System - Систем за информисање и регулисање у транспорту);
- IRIS (Integrated Road Safety Information and Navigation System - Интегрални систем информисања о безбедности саобраћаја и навигацији), и др.

Захваљујући овим програмима, поред осталих предности, обезбедила се и компатибилност путних мрежа разних земаља. Интеграциони процеси иницирани на овом плану неминовно ће дати жељене ефекте. Безбедност саобраћаја превазилази националне оквире једне земље и само оне земље које своју стратегију развоја саобраћаја буду укључиле у овај глобални систем развоја могу очекивати даљи просперитет свих друштвених сфера и активности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лазић, С. (2000), *Утицај опреме пута на безбедност саобраћаја*. Магистарски рад, Нови Сад: Факултет техничких наука.
2. Mast, T. (1999), *Introduction to its*. USA: Federal Highway Administration.
3. Hulse, M. C., Dingus, T., Barfield, W. (1998), *Description and applications of advanced traveler information system*. USA: Virginia Polytechnic Institute and State University.
4. <http://www.mto.gov.on.ca/english/traveler/compass>, (1998).
5. <http://www.itsa.org>, (1998).
6. <http://www.transguide.dot.state.tx.us>, (1998).

INTELLIGENT TRANSPORTATION SYSTEMS - CONTEMPORARY CONCEPT OF ROAD TRAFFIC REGULATION

Abstract: Intelligent transportation systems (ITS) present, in the most general sense, the use of computers and communication technologies with a view to preventing certain challenges and problems which arise on roads, at the same time bringing about enhanced safety, productivity and general mobility, despite the increasing heaviness of traffic and a permanent growth of danger involved. The intelligent transport systems make use of telecommunication systems, computers, sensors, robotics, and electronics in order to gather information regarding the status of transport infrastructure - highways, roads, transit ways and railways, about conditions of travel, vehicles and their communication, and sometimes information about weather and other conditions in the surveyed area and in the cases of serious road accidents. Thus designed, the ITS combines the power of information with control and regulation technologies in order to ensure more favourable conditions in traffic. Still, extensive research in the development of these technologies presents a true revolution of thinking about transportation problems.

Key Words: intelligent transport systems, road traffic, control, regulation, safety

---

Горан ВУЧКОВИЋ, Полицијска академија
Др Александар ЈОВАНОВИЋ,
Факултет за спорт и физичку културу
Мр Миливој ДОПСАЈ, Полицијска академија

ПОУЗДАНОСТ ТЕСТА ЗА ПРОЦЕНУ ОСНОВНЕ МАНИПУЛАЦИЈЕ СЛУЖБЕНИМ ПИШТОЉЕМ ЦЗ 99

Резиме: Циљ истраживања је био да се утврди поузданост предложеног теста за процену основне манипулације службеним пиштољем ЦЗ 99 у ситуацији превентивног коришћења и/или употребе. Истраживање је спроведено на узорку од 110 студената II године Полицијске академије методом тест - ретест, са паузом између мерења од 3 дана. Задатак се састојао у следећем: испитаник стоји два метра удаљен од маркера постављеног у висини груди у паралелном ставу у униформи са пиштољем у футроли и резервним оквиром; на знак мериоца потезе пиштољ, репетира га, заузима дијагонални став и дворучно пиштољ наноси ка циљу; повлачи обарач, затим избацује оквир, вади резервни оквир и ставља у пиштољ; навлаку пиштоља враћа у предњи положај, поново заузима дијагонални став и повлачи обарач два пута. Време се мери од знака за почетак извођења теста до другог звука удараचे. Резултати АНОВЕ линеарне регресије су показали да је предмет оба мерења статистички значајано исти на нивоу $F = 23.02$ и $p > 0.000$, а прилагођени коефицијент детерминације ($Adj. R^2$) указује да се тестовима измерило 18% заједничког варијабилитета. На основу добијених резултата је закључено да је тест поуздан и да се може користити у наредним истраживањима.

Кључне речи: службени пиштољ, ЦЗ 99, студенти Полицијске академије, поузданост теста

1. УВОД

У припреми студената Полицијске академије у Београду за ефикасно извршавање послова и задатака који су непосредно из домена МУП-а осим усвајања специфичних техничких и тактичких знања пажња се поклања планирању и реализацији наставе гађања. Настава гађања реализује се на стрелиштима МУП-а и Војне академије у Београду у складу са важећим Програмом наставе гађања. Део наставе гађања реализује се у Центру за обуку припадника МУП-а у Митровом Пољу, за време боравка студената на летњем логоровању. На основу искуства и процене могућих ситуација и препрека,

хипотетски симулирајући специфичне услове који се могу појавити при извршавању задатака везаних за полицијски посао, конструисан је ситуациони пиштољски полигон који се користи за тренинг, проверу знања и способности студената полицијске академије.

Од успешности употребе ватреног оружја, али/као и његовог превентивног коришћења у великој мери, па некад и од пресудног значаја, зависи и ефикасност решавања професионалних задатака везаних за сложене ситуације, при којима се овлашћено лице опредељује за превентивно коришћење или чак и употребу ватреног оружја. Основне претпоставке успешног решавања поменутих ситуација заснивају се, као прво у правилној процени за превентивно коришћење и/или употребу ватреног оружја, и као друго у обучености да се тим оружјем, као средством, увежбамо и спретно рукује. Пронађени подаци у литератури указују да се употреба службеног ватреног оружја углавном дешава у ситуацијама повишене анксиозности и у акцијама које се веома брзо дешавају, тако да је квалитетна обученост са аспекта манипулације и овладаности руковања службеним оружјем од пресудног значаја за успешност решавања истих (McLoughlin, 1988). Статистички извештаји ФБИ за подручје САД показују да се већина ситуација употребе службеног оружја дешава у ситуацији слабе видљивости, да сама употреба оружја у просеку траје 2.8 секунде и да су у 75% случајева дистанце на којима се пуца краће од 6.4 м (McLoughlin, 1988).

Актуелне потребе и тренд развоја нивоа сазнајних процеса едукације полицијског кадра у смислу наставе гађања, условљавају и све већу заступљеност мултидисциплинарног приступа усавршавања технологије обуке при употреби ватреног оружја, као и техничко-тактичке обучености и припремљености студената за коришћење ватреног оружја (Marion, 1998). Поред самих професионалаца који су непосредни извршиоци обуке гађања, све више се у развоју технолошког поступка обуке, са аспекта научног приступа, укључују и стручњаци различитих профила, као што су психолози, физиолози, неурофизиолози, биохемичари, биомеханичари итд. (Mononen, H., et al., 1997; Norvapalo et al., 1997; Mononen, K., et al., 1997; Couture et al., 1999).

Важећим Програмом физичке обуке МУП-а предвиђено је да поред Специјалног и Општег физичког образовања, професори врше организацију и обуку наставе гађања са свим припадницима службе (Програм стручног усавршавања, МУП Р Србије, 2000). До сада, у пракси, није било јасно дефинисано на који начин, т.ј. како се врши провера нивоа оспособљености за основну манипулацију службеним пиштољем у превентивном смислу. Другим речима, не постоји иструмент, јасно дефинисан и методолошки проверен, којим се може проценити и оценити колико успешно појединац извршава основне манипулативне радње службеним пиштољем, у смислу превенције.

Да би се успешно превентивно користио службени пиштољ, појединац је принуђен да изврши следеће манипулативне радње: заузимање припремног става, откопчавање футроле¹ и потезање оружја, стављање метка у цев, заузимање става и nanoшење нишана у правцу нишанске тачке. У случају употребе службеног пиштоља поменути низ манипулативних радњи се реално може

---

¹ Претпоставка је да ОСЛ пиштољ носе у прописаној футроли на прописани начин и без метка у цеви.

наставити следећим радњама: повлачење обарача, замена оквира и враћање пиштоља у футролу.

Описани низ манипулативних задатака које службено лице мора извршити, представљен је са моторичког аспекта низом елеманата повезаних у једну целовиту радњу. Стварањем адекватних инструмената за мерење простора којим се хипотетски описује способност основне манипулације службеним пиштољем, омогућиће се валиднија процена оспособљености сваког појединца и обезбедити објективно средство праћења утицаја обуке на ниво усвојености поменутих моторичких радњи.

Задатак овог истраживања је да предложи инструмент којим се може процењивати способност дефинисана као основна манипулација службеним пиштољем у ситуацији превентивног и/или употребе. Циљ рада је да се провери поузданост предложеног инструмента названог "Тест за процену основне манипулације службеним пиштољем ЦЗ 99 - ПМСП ЦЗ 99". У случају да се примењеним статистичким методама укаже на задовољавајућу поузданост наведеног теста, резултати ће послужити за даља истраживања у области руковања и употребе службеног пиштоља, али и као основа за утврђивање нормативних вредности процене нивоа усвојености основама руковања службеним пиштољем за испитивану популацију.

2. МЕТОДЕ РАДА

2.1. Узорак испитаника

За потребе провере теста основне превентивне манипулације службеним пиштољем коришћен је узорак од 101 студента II године основних студија Полицијске академије, који су се налазили на обавезном летњем логоровању у Митровом пољу на Гочу.

2.2. Начин тестирања и мерења

Осмишљено је да се реализују два мерења, како би се проверила релијабилност (поузданости) предложеног теста. Примењен је метод рада, у пракси познат као, тест-ретест, са паузом између покушаја у трајању од најмање два дана (Перић, 1994). Први тест је урађен 25.06, а ретест 28.06.2000.године. Тестирање је извршено помоћу следеће опреме:

2.2.1. Опрема

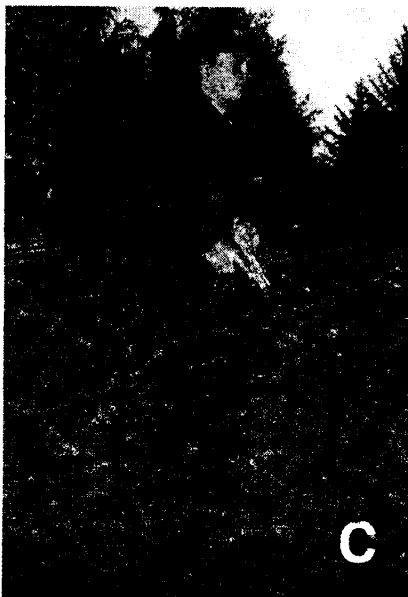
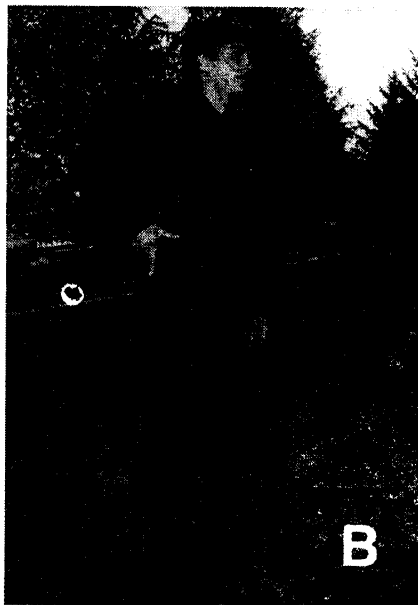
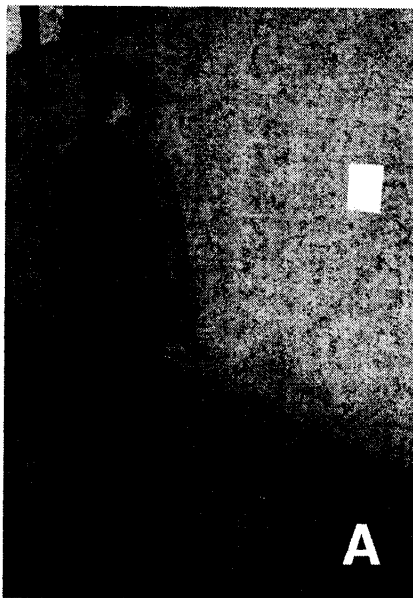
- * Службени пиштољ
- * Опасач са футролом и резервним оквиром
- * Маркер 20 x 20 сантиметара
- * Електронска штоперица

Испитаницима је детаљно објашњен задатак и начин извођења теста са нагласком да тест треба извести максимално могућом брзином и тачношћу извођења задатка. Задатак се састојао у следећем:

2.2.2. Задатак

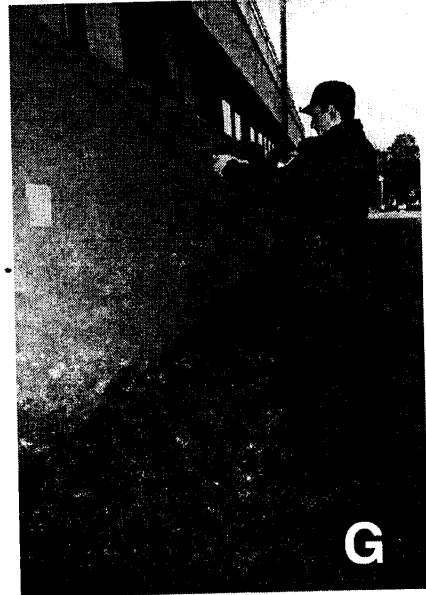
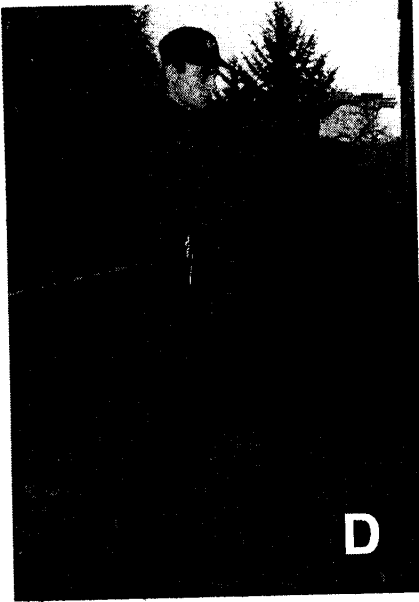
Испитаник стоји два метра удаљен од маркера који је постављен у висини груди (маркира циљ) у паралелном ставу. У футроли на опасачу налазе се пиштољ и резервни оквир. На знак мериоца испитаник потезе пиштољ, репетира га, заузима дијагонални став и дворучно (Виверов став - McLoughlin, 1988) пиштољ наноси ка циљу. Након повлачења обарача² избацује оквир из пиштоља, вади резервни оквир и ставља га у пиштољ. Испитаник затим навлаку пиштоља враћа у предњи положај, поново заузима дијагонални став (Виверов став) нишанећи у правцу циља и повлачи обарач два пута (Слика 1).

Слика 1. Приказ извршења задатка тестирања по фазама

² Како се навлака пиштоља налази у задњем положају, повлачење обарача се врши "у празно", тј. нема никаквог дејства.

2.2.3. Мерење времена извршења теста

Време се мери од знака за почетак извођења теста па до звука удараче након другог повлачења обарача са прецизношћу од једне стотинке секунде (0/100 s).

2.3. Примењене статистичке анализе

Статистичка анализа је урађена помоћу IBM компатибилног PC рачунара Пентијум I на 160 Mhz применом следећих статистичких софтверских програма:

- SPSS for Windows, release 7.5.1 - Standard Version (Copyright © SPSS Inc., 1989-1996),
- Microsoft ® Excel 1998 (Copyright © 1985-1998 Microsoft Corporation).

Од статистичких метода примениле су се следеће анализе (Перић, 1994; Перић, 1996):

- дескриптивна статистика, ради добијања основних дескриптивних показатеља праћених варијабли (Тест 1 и Тест 2) -
  - аритметичка средина ($\bar{X}$),
  - стандардна девијација (СД),
  - стандардна грешка аритметичке средине (сХ),
  - коефицијент варијације (кВ%),
  - минимална и максималне вредност сваке посматране варијабле (Мин, Макс),
  - показатељ степена нагнутости резултата - коефицијент асиметрије (Skew),
  - показатељ степена закривљености резултата - коефицијент спљоштености (Kurt).
- регресиона анализа (линеарна регресија са АНОВОМ регресије), ради утврђивања степена повезаности варијабилитета посматране појаве, т.ј. Теста 1 и 2 -
  - Прилагођени коефицијент детерминације ($adj. R^2$) - као показатељ односа објашњеног т.ј. заједничког у односу на укупни варијабилитет, коригован у односу на број испитаника,
- анализа за процену степена слагања, односно различитости измерене варијансе појаве, применом F теста за два узорка (F-Test Two-Sample for Variances),
- анализа за утврђивање постојања разлике средњих вредности група, применом Студентовог т теста за велике узорке истих група (Student's t-Test: Paired Two Sample for Means).

3. РЕЗУЛТАТИ

На Табели 1. су приказани основни дескриптивни статистички подаци теста и ретеста мерења (Тест 1 и 2).

Табела 1. Основни дескриптивни статистички подаци

Дескриптивни показатељи	Тест 1 (тест)	Тест 2 (ретест)
$\bar{X}$ (с)	7,347	6,926
СХ	0,145	0,122
СД (с)	1,457	1,228
Kurt	-0,128	-0,011
Skew	0,424	0,409
Min (с)	4,200	4,260
Max (с)	11,210	10,510
кВ%	19,827	17,731

На основу резултата дескриптивне статистике може се закључити да су добијени резултати објективни, јер вредности стандардне грешке аритметичке средине не прелазе 30 % (сХ = 14.5% и 12.2% за Тест 1 и 2, респективно) од хипотетске вредности X, као и да су поуздани, јер вредности коефицијента варијације не прелазе 30 % од X (кВ % = 19.827 и 17.731 за Тест 1 и 2, респективно).

Дистрибуираност података се поклапа са моделом нормалне дистрибуције Гаусове криве јер показатељи степена нагнутости (коефицијент асиметрије - Skew) и закривљености резултата (коефицијент спљоштености - Kurt) не прелазе граничне вредности од ± 2 (Перић, 1996). На основу изложеног може се тврдити да приложене резултате, постигнуте на оба тестирања, можемо валидно интерпретирати и употребити у закључивању са аспекта популације на којој је тестирање извршено, као и са аспекта употребљеног инструмента мерења.

На Табели 2. приказани су резултати линеарне регресионе анализе са анализом варијансе (АНОВА) регресије. На основу анализе варијансе регресије (АНОВА) можемо закључити да се степен варијабилитета резултата првог и другог мерења високо статистички значајно не разликује и то на нивоу p од 0.000. То нам показује да је хипотетски простор мерења на оба теста био исти. Прилагођени коефицијент детерминације показује да је степен слагање резултата између мерења 18 % ($\text{adj. } R^2 = 0.180$).

БЕЗБЕДНОСТ

Табела 2. Резултати линеарне регресионе анализе са АНОВОМ регресије - брзина манипулације оружјем

Регресиона статистика					
Вишеструки R	0.434				
R ²	0.189				
Adj. R ²	0.180				
Стандардна грешка	1.319				
Узорак	101				
ANOVA					
	<i>Степени слободе</i>	<i>Сума квадрата</i>	<i>Просечни квадрат</i>	<i>F</i>	<i>Значајност F</i>
Регресија	1	40.03	40.03	23.02	0.00001
Остатак	99	172.13	1.74		
Укупно	100	212.16			

На Табели 3. приказани су резултати степена слагања измерене варијансе оба мерења применом F теста за два узорка. Резултати су показали да се појединачне варијансе, израчунате за Тест 1 и Тест 2 статистички значајно разликују на нивоу $p = 0.045$. То нас наводи на закључак да се хомогеност постигнутих резултата постигнутих на оба теста статистички значајно разликовала у односу на покушаје, односно да су резултати другог теста статистички хомогенији у односу на први.

Табела 3. Резултати степена слагања измерене варијансе оба мерења

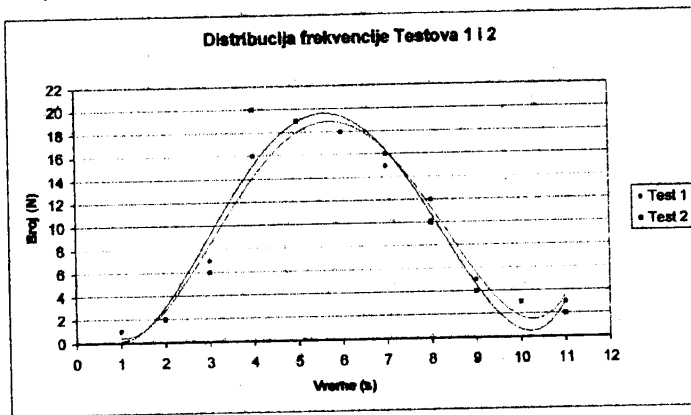
	Тест 1	Тест 2
$\bar{X}$	7.347	6.926
Варијанса	2.122	1.508
F статистика	1.407	
P вредност (95 % ниво)	0.045	
F критична вредност	1.392	

На Табели 4. приказани су резултати Студентовог t теста. Резултати нам показују да се вредности аритметичких средина Теста 1 и 2 статистички значајно разликују на нивоу $p = 0.004$. То нам показује да су студенти били у стању да задатак у току другог тестирања ураде за статистички значајно краће време у односу на први.

Табела 4. Резултати студентовог т теста.

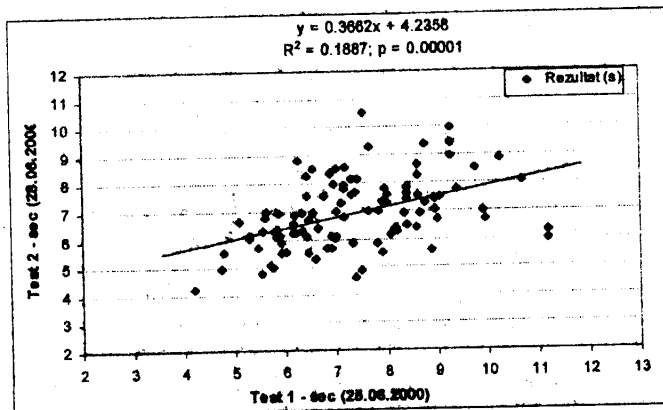
	Тест 1	Тест 2
$\bar{X}$	7.347	6.926
Варијанса	2.122	1.508
Узорак	101	101
Хипотетска просечна разлика	0	
Степени слободe	100	
t статистика	2.932	
P вредност (95 % ниво)	0.004	
t критична вредност	1.984	

На Слици 2. графички је приказана дистрибуција фреквенција резултата у односу на мерења

Слика 2. Дистрибуција фреквенција резултата првог и другог мерења

На Слици 3. графички је приказан степен повезаности варијабилитета посматране појаве, применом методе линеарне регресије

Слика 3. Линеарна регресија између мерења

4. ДИСКУСИЈА

На основу резултата можемо закључити да је за извођење предложеног теста у просеку потребно око 7 секунди (за Тест 1 - 7.35, за Тест 2 - 6.93). За то време задатком је предвиђено да се у низу максимално брзих покрета изврши 7 различитих манипулативних радњи, које захтевају висок степен прецизности извођења као и висок ниво усклађености редоследа извршавања.

Резултати просечних вредности показују да су студенти били у стању да постављени задатак на поновљеном мерењу (Тест 2) изведу за статистички значајно краће време. Процентуално приказано, они су други тест извели за 6.08% брже од првог. У односу на показатеље хомогености извршења теста (кВ%) на другом мерењу постигнута је боља хомогеност за 11.82%. Другим речима, разлике у способностима основне манипулације службеним пиштољем између студената знатно су се смањиле. Коефицијент нагнутости, т.ј. асиметрије (Skew) нам показује да се смер промена десио из зоне слабијих резултата ка зони просечних резултата (коефицијент се смањио и приближио просечним резултатима, т.ј. 0 за 3.67%).

Као и у случају средњих вредности и код варијансе је утврђено да су резултати постигнути код Теста 2 статистички значајно хомогенији од постигнутих на Тесту 1 (Табела 3). Разлике између студената, са аспекта посматране способности, су се значи, смањиле. Другим речима, постављени задатак, који је проверавао ниво способности простора основне манипулације службеним пиштољем у ситуацији превентивног коришћења и/или употребе је код првог тестирања био за неке студенте лакши за извођење, док је за друге представљао, са моторичког аспекта, тежи задатак. Обзиром да студенти по доласку на студије имају различит ниво знања и искуства у баратању ватреним оружјем, предпостављамо да је код првог тестирања основни извор варијабилитета потицао из различитог иницијалног нивоа специфичног моторичког искуства и манипулативног предзнања у баратању ватреним оружјем. На другом тестирању разлике у брзини извођења задатка су статистички значајно смањене, а претпоставка је да је то утицај искуства стеченог током првог тестирања, али и услед утицаја увежбавања сличних кретних задатака, који се траже тестом, примењиваних током јутарњег кондиционирања у данима између тестирања. Такође, студенти су при упису на Академију селекционисани и по критеријуму моторичке едукабилности, па је варијабилитет смањен и услед њихове способности су да брзо усвајају нове моторичке задатке (Мишошевић, 1985).

Резултати регресионих анализа показују да је релиабилност предложеног теста статистички веома значајна, на нивоу p од 0.00001 (99.999%) (Табела 2, значајност F). Прилагођени коефицијент детерминације ($adj. R^2$) нам показује да се тестовима објашњава 18% заједничког варијабилитета т.ј. простора. Разлог за овако, релативно мали проценат заједничког варијабилитета уз изузетно високу статистичку значајност објашњења једног теста другим налази се у следећем. Захваљујући селекционисаности студената и по основу високе способности за брзо и квалитетно усвајање нових моторичких структура (висока моторичка едукабилност) и различитог нивоа искуства и предзнања у манипулацији ватреним оружјем, које је смањено након искуства првог теста и вежбања сличних манипулативних структура између тестирања, на другом

тесту постигнути су резултати који су хомогеније груписани у координатном систему x- у осе али и знатно померени ка бољим резултатима (Табела 4, статистички значајна разлика средњих вредности). На тај начин се варијабилитет резултата другог тестирања раздвојио у односу на варијабилитет првог (па је мала заједничка варијанса - 18%), али је унутрашња структура података у односу на тестирања остала иста,³ па је зато и ниво статистичке значајности изузетно висок.

5. ЗАКЉУЧАК

На основу приказаних резултата мерења и дискусије можемо закључити следеће:

- предложени тест има веома висок ниво поузданости и може са користити у даљим истраживањима,
- како постоји висока статистичка значајност структурираности резултата простора мерења оба теста можемо закључити да се тестом поуздано процењује способност названа основна манипулација службеним пиштољем ЦЗ 99 у ситуацији превентивног коришћења и/или употребе.

6. ЛИТЕРАТУРА

1. Водопивец, В. и сарадници. (1977). *Спортско стрељаштво*. ВИЗ "Народна књига", Београд.
2. Ђолевић, В. (1993). *Примењена статистика*. Београд: Научна књига.
3. Marion, N. (1998). *Police academy training: Are we teaching recruits what they need to know ?*. Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 21(1), 55-79.
4. Милошевић, М. (1985). *Одређивање структуре моторичких својстава милиционара*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
5. Милошевић, М. Зулић, М. (1986). *Утицај неких димензија снаге на ефикасност гађања из пиштоља*. 13. мај, 89-92.
6. Mononen, H., Mononen, K., Norvapalo, K., Viitasalo, J. (1997). *Timing characteristics in running target shooting*. Fourth IOC World Congress on Sport Sciences - Congress Proceedings, "Training and Care of Athletes: Current Concepts and Technologies", 22-25 October 1997, Principality of Monaco, pp. 63.
7. Mononen, K., Viitasalo, J., Mononen, H., Norvapalo, K. (1997). *Influence of running target shooting training on shooting score and rifle oscillation among novice shooters*. Fourth IOC World Congress on Sport Sciences - Congress Proceedings, "Training and Care of Athletes: Current Concepts and Technologies", 22-25 October 1997, Principality of Monaco, pp. 169.
8. McLoughin, C. (1988). *The Weaver system techniques for handgun combat*. International Defense Review, 3, 267-270.

³ Најбољи на првом тестирању су били најбољи и на другом, просечни на првом тестирању су били просечни и на другом, а исподпросечни са првог тестирања су били исподпросечни и на другом.

9. Norvapalo, K., Era, P., Mononcn, H., Mononcn, K., Saloncn, M., Viitasalo. (1997). *Ef -fects of running target shooting training on posture control in novice shooters*. Fourth IOC World Congress on Sport Sciences - Congress Proceedings, "Training and Care of Athletes: Current Concepts and Technologies", 22-25 October 1997, Principality of Monaco, pp. 65.
10. Перић, Д. (1994). *Операционализација истраживања у физичкој култури*. Београд: СИА.
11. Перић, Д. (1996). *Статистичке апликације у истраживањима физичке културе*. Београд: СИА.
12. Програм стручног усавршавања овлашћених радника Ресора јавне безбедности МУП Републике Србије за 2000. годину. Београд: МУП Р Србије, 1999.
13. Couture, R., Singh, M., Lee, W., Chahal., P., Wankel, L., Oseen, M., Wheeler, G. (1999). *Can mental training help to improve shooting accuracy ?*. Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 22(4), 696-711.
14. Џефердановић, С., Ракочевић, Ј. (1987). *Школа брзог гађања револвером - аутоматским пиштољем*. 13. мај, бр. 1, 2, 3, Београд.

RELIABILITY IN ASSESSING BASIC MANIPULATION OF CZ 99 OFFICIAL WEAPON

Abstract: This research was aimed at determining the reliability of the test suggested for the evaluation of the basic handling the official pistol, type CZ 99, when it is used preventively. The research was carried out at the sample of 110 students of the II year of the Police Academy in Belgrade by the test-retest method, with the three-day interval between trials. The task consisted of the following: a testee stood two meters away from the marker positioned at the breast height, in the parallel stand, dressed in uniform with the pistol in the holster and a spare charger; at the signal of the measurer he pulled a gun, repeated it, took a diagonal stand and aimed at the target with both hands; he pulled the trigger, then eject the charger, took out the spare charger and put it into the gun; he put the holster back into the initial position, took the diagonal stand again and pulled the trigger twice. The time was measured from the signal for the beginning of the test to the second sound of the striker. The results of the ANOVA linear regression shown that the contents of two measurings considerably correspond to each other statistically at the level $F=23.02$ and $p>0.000$, and the adusted coefficient of determination (Adj. R2) indicates that 18% of common variability was measured by the tests. On the basis of the achieved results, it has been concluded that the test is reliable and that it can be used for further research.

Key Words: official weapon, type CZ 99, Police Academy students, reliability of the test.

Мр Радоман БЕНДЕРАЋ, Институт безбедности
Душан ТОШИЋ, МУП Републике Србије

”ГРАФИТНА” ВЛАКНА У ФУНКЦИЈИ НАТО АГРЕСИЈЕ НА СРЈ

Резиме: Током НАТО агресије на СРЈ, поред муниције на бази осиромашеног урана, крстарећих ракета, абио бомби и др., значајно место заузима примена ”графитних” бомби. У раду се разматрају особине тзв. ”графитних” (уствари стакло-алуминијум) влакана и последице њихових дејстава на електро-енергетски систем и постројења. То је у последње време била веома актуелна проблематика, почевши од области електроенергетике и осветљења, до многобројних узгредних, без којих се не може замислити нормалан живот у савременој цивилизацији. Као последица примене долази до тешких хаварија, високих пренапона, пражњења и искључења, што представља опасност за све електроенергетске уређаје. Група истраживача ЕТФ, ВМА и ИХНС из Београда извршила је испитивања особина ових влакана са гледишта оптичке микроскопије и оптике, а у Институту безбедности извршена су мерења нивоа радиоактивне контаминације достављених узорака ”графитних” влакана. У раду је дата дискусија о могућностима неких других прилаза, анализирани су потенцијалне опасности по здравље које могу наступити од самих влакана, као и од њиховог дејства на електро-енергетски систем.

Кључне речи: графитна влакна, графитне бомбе, електроенергетски системи, НАТО агресор, преносна мрежа.

УВОД

Влакнасти материјали, посебно вишеслојни, предмет су опсежних изучавања, како наменских, везаних за одређену грану привреде, индустрије, екологије, исто тако и научних, јер су модели цилиндричних облика значајан напредак у односу на почетне сферне апроксимације. Модели се развијају са аспекта механичких, електричних, термалних и оптичких особина и од интереса су за решавање проблема композитних материјала и сензора са оптичким влакнима. Специфично профилисање индекса преламања ових влакана, може се вршити снопом протона, алфа-честица или тешких јона, а сама влакна морају да имају одређене радијационе карактеристике. Влакна коришћена за изазивање кратких спојева и хаварија на електро-енергетским и трансформаторским постројењима и станицама током НАТО агресије су композитна. Службена оз-

БЕЗБЕДНОСТ

нака муниције која их садржи, је BLU-114/B ("Soft Bomb"). Она се пакује у контејнере, тактичке сејаче поткалибарне муниције, CBU-102 ("Blackout Bomb"), мада се спомињу и TMD ("Tactical Munitions Dispenser") SUU-66/B, и контејнер А6М-154. У табели 1. дат је садржај касетне авио бомбе "CBU-102" за дејство по енергетским системима. Главна намена "меке бомбе" је дејство на преносну мрежу електро-енергетског система, уз малу вероватноћу узрокавања "успутне штете". Контејнери се избацују из авиона, и на одређеној висини активирају упалаљачем са висиномером. Тада долази до раздвајања тела контејнера у три меридијалне равни под углом од 120°, и расипања 200 поткалибарних пуњења, касета BLU-114/B (Сл. 1а). Оне уз помоћ падобрана, настављају успорен, вертикални пад.

Табела 1. Садржај касетне авио бомбе "CBU-102" за дејство по енергетским системима

Укупна маса	304 kg
Садржај	Бомбе "BLU-114/B" (202 комада појединачне масе око 1 kg)
Димензије "BLU-114/B"	Дужина 16,7 cm; пречник 6,7 cm
Број шпулни	147 комада
Маса шпулне	2 g
Дужина влакна шпулне	150 m
Материјал	Стаклена влакна + Al
Авиони носачи	B-1, B-1B, B-52, F-16, F-15E, F/A-18C/D, F/A-18E/F, F-117A

Активирањем експлозивног пуњења темпираних временским упалаљачем, избија се доњи поклопац касете, помоћу јаке, обострано конусне опруге. То доводи до расипања основног пуњења, које се састоји од малих калемова (дужине око 30 mm). Влакна калемова су обложена алуминизираним слојем дебелим неколиком μm . Калемови се одмотавају формирајући паучинасте облаке који падају на високонапонске каблове, трансформаторе и другу опрему, узрокујући кратке спојеве. Кратак спој је праћен испаравањем влакана, јонизацијом ваздуха и формирањем интензивног тока струје између жица далековода, тј. појавом електричних лукова, са пратећим манифестацијама: температурама изнад 4000°C и снажним блесковима беличaste светлости.

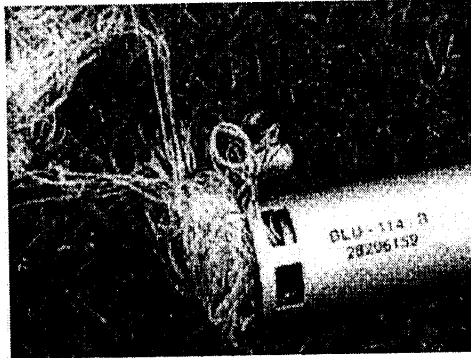
Поред основног дејства, током агресије, стално су постављана питања евентуалне радиоактивности и токсичности ових влакана, контејнера и касета.

ЕКСПЕРИМЕНТИ И РЕЗУЛТАТИ

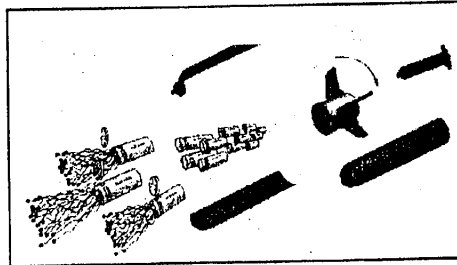
Извршена су детаљна испитивања узорака "графитних" влакана са аспекта оптичке микроскопије и оптике [1], као и са аспекта радиоактивности [2].

Влакна су се могла наћи на високонапонским водовима, као паучинаста творевина, и око њих, у неразматаним калемовима (Сл. 1а). При отварању касете

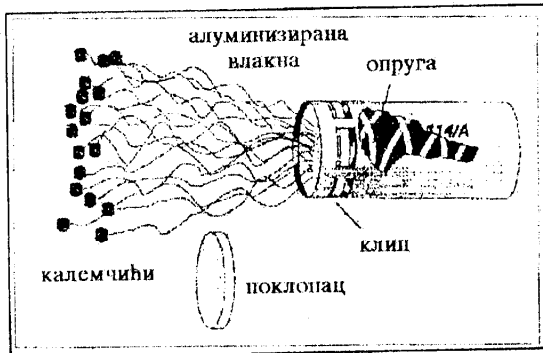
и постизања одређених p , v , T услова, вероватно доводи до развијања калемова. Могуће је да тада влакна мењају своје физичке, механичке и проводне (електричне и термалне) карактеристике. Зато су неразвијена влакна, која нису претрпела утицаје пражњења, високих струја, и температура, представљају почетне узроке за проучавање састава и грађе. Детаљна испитивања ових влакана, требала би да дају слику о њиховим особинама пре развијања и условима потребним да до њега дође. Анализа оптичком микроскопијом, влакана са калемова из Лештана, по систему случајног узорка, показала је постојање два типа влакана.

Слика 1а. Касета "BLU-114/B" (ТЕ Обреновац, 1999) [4]

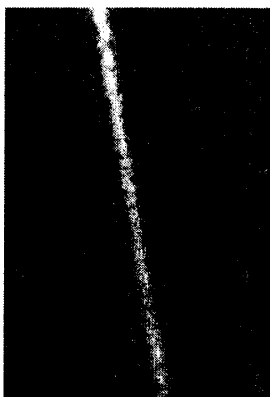

Слика 1б. Избацивање касета из бомбе контејнера

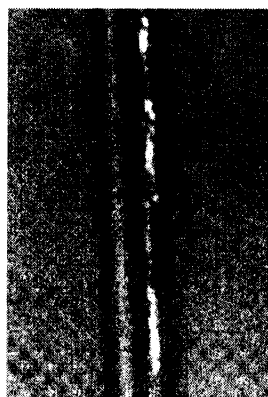

Слика 1ц. Избацивање калемова из касете [5]

МИКТОФОТОГРАФСКИ СНИМЦИ ВЛАКАНА ПОСМАТРАНИ ПОД
РАЗЛИЧИТИМ УВЕЋАЊИМА:

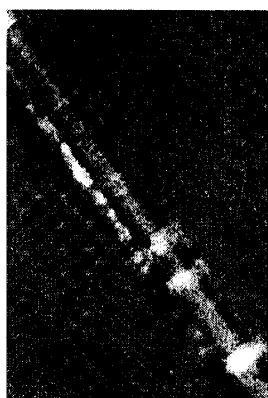
а) Сјајно влакно

б) Влакно са сгуштеним омотачем (500 x)

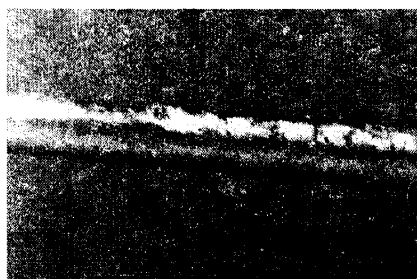

ц) Група влакана (300 x)

д) Ефекат „љуштења“, омотача (600 x)

Слика 2. Микрографије влакна калема-I [1]

а) Мат влакна са скинутим омотачем

б) Распоред влакана у нити (300 x)

Слика 3. Микрографија влакна калема-II [1]

ДИСКУСИЈА ДОБИЈЕНИХ РЕЗУЛТАТА

Калем (I) је клупко формирано од сјајне светлосиве нити, упредене од 10-15 влакана. Нит је веома танка, растресита, а влакана се лако расипају, као прамење, због чега је тешко утврдити тачан број влакана у нити. На Сл. 2.а,б,ц,д, је дат изглед влакана. Увећања на Сл. 2. а, б, износе 500 х, а на Сл. 2.д,д, су 300 и 600 х, редом. Уочава се присуство две врсте влакана у нити. Једна су високог металног сјаја, који потиче од Ал, са "порозним" зонама. Њихов пречник је 15-16 μm . Друга влакна су тамносиве боје, мат сјаја, континуално глатке површине (Сл. 1.а,б). По њиховој површини налазе се остаци сјајног влакна, као крилице или истопљена метална фолија (Сл. 2.ц) [1]

На неким тамносивим влакнима запажа се ефекат "љуштења коре брезе". На тамном делу се виде сјајни обручи неједнаке ширине (ов влакнастих до тракастих, Сл. 2.д). Очигледно је да су мат влакна била превучена сјајним омотачем који се, из неког разлога ољуштио и оголио унутрашње влакно. Пречник мат влакана је око 10-11 μm . Дебљине сјајног, металног омотача је око 2,5-3 μm . По многим знаковима (слабо упредање, појава љуштења и постојање готово потпуно ољуштених нити) изгледа да је овај калем претрпео недовољан утицај потребан за потпуно развијање и дејство.

Калем (II) је клупко чврсто упредене сиве, сјајне нити, код које није дошло до расипања влакана. Посматрањем под оптичким микроскопским нађено је да је око 20 влакана упредено у нит. Снимци Сл. 3.а и 3.б, представљају изглед влакана под увећањем 600 и 300х, редом. По спољњем изгледу влакна су веома слична онима са калема (I), (Сл. 3.ц), али се под микроскопом разликују и на изглед и величином преника. Код њих је пречник сјајних влакана 10-15 μm а мат влакана је 5-7,5 μm . На Сл. 3.б представљен је распоред влакана у нити. Дебљина превлаке (сјајни омотач) је и у овом случају око 2,5-4 μm . Дијаметри влакана су квалитативно потврђени и путем дифракције ласерске светлости.

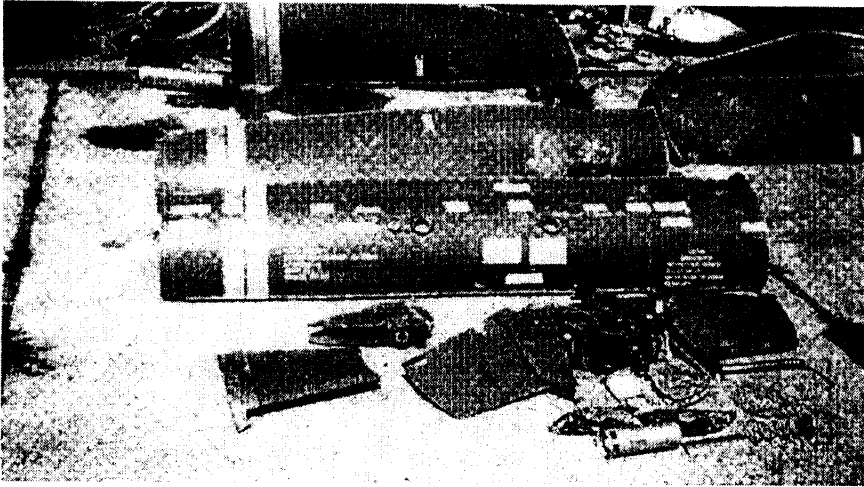
Са становишта заштите, влакна могу да буду од интереса са неколико аспеката. Питања њиховог утицаја на људско здравље подразумевају ефекте њиховог наменског деловања (пражњења, струјни удари, пожари, бљесак великих интензитета), али и дугорочне ефекте (иритирање дисајних путева, алергијске реакције, системска тровања, радиоактивност).

На Сл. 4. дат је снимак сакупљених делова касетне авио бомбе "СВU-102" са локалитета ТЕ Обреновац.

На основу добијених резултата констатовано је следеће:

а) Испитивани материјал припада категорији влакана због микронских димензија и цилиндричног облика. По неким теоријама, сва цилиндрина влакна су канцерогенозна, а по другим не 3).

б) С обзиром да се ради о Al и стаклу, влакна се не могу прогласити априори отровним, мада је Al штетан по здравље. Ако се Al омотач окруни, здроби у прах и удахне, може доћи до иритације дисајних путева. Обзиром на велику дужину самих влакана, она не могу довести до силикозе. Да би до ње дошло, процена је да би требало радити на производњи оваквих влакана у временском периоду од најмање 5 година.

Сл. 4. Остаци "графитне" бомбе (ТЕ Обреновац, 1999)

ц) Запаљивост при варничењу може да се повеже са карактеристичним димензијама, по одговарајућој категоризацији за А1 и стакло. Тврдња да су влакна самогасећа је дискутабилна обзиром да А1, поготово у танким слојевима, има релативно ниску тачку паљења. При веома високим температурама, истопљено стакло може да има улогу "лепка". У датим условима вероватно долази и до развијења ударних таласа и екстремно високих температура.

д) "Замрачивање" "меким бомбама", поред економских и психолошких, има и војне ефекте. Тако се, уклања "светлосни фон" и омогућава шпијунским авионима (U-2) и беспилотним летелицама ("Predator" RQ-1A, Hunter") да уз помоћ термовизијских и ласерских уређаја за осматрање, открију војне тачка које користе помоћне изворе енергије (агрегате).

е) У Институту безбедности извршена су радиоактивне контаминације узорака "графитних" влакана и констатовано је да је на нивоу основног зрачења из природе. Мерења су извршена спектрометријом гама-зрачења, нискофонском методом мерења укупне бета радиоактивности и алфа-ауторадиографијом путем чврстих детектора нуклеарних трагова [2].

ЗАКЉУЧАК

Добијени резултати указују само на неке аспекте којима треба да се посвети пажња при решавању проблема заштите од ових материјала. Стакло-А1 влакна су знатно технолошко унапређење у односу на класична графитна, која су коришћена у нападима на Ирак. Истовремена употреба најмање две врсте влакана на истом циљу (разводна станица у Лештанима), указује на интензивно технолошко усавршавање и специјализацију ове врсте оружја. Претпоставља се да се тако хтела избећи неизвесност понашања појединих врста влакана у нестабилним временским условима, при конкретним борбеним дејствима и обезбедити жељени војни ефекат. Томе у прилог иде и чињеница да су нити

калема (I) готово развијене, док су нити калема (II) врсте упредене. Најједноставнији начин за неутрализацију стакло-Al влакана са надземних постројења и тла, јесте њихово механичко уклањање помоћу разних помагала или помоћу хемијских раствора који неутралишу електропроводност влакана.

Ниво радиоактивне контаминације "графитних" влакана је на нивоу основног зрачења из природе (фона).

ЛИТЕРАТУРА:

1. М. Срећковић, П. Јованић, et al., Зборник Радова XX Симпозијум ЈД33, 1999.
2. Р. Бендераћ, Часопис "Безбедност", 2/00
3. Ed. D. Marcuse, Integrated optics, IEEE press, New York 1993.
4. <http://cryptome.org/blu-114/ylu.htm>, Сеп. 28. 2000.
5. <http://www.fas.org/man/dod-101/sys/dumb/bly-114.htm>, Сеп. 28. 2000.

"GRAPHITE" FIBERS IN THE FUNCTION OF NATO AGGRESION ON YUGOSLAVIA

Abstract: During the NATO aggression on Yugoslavia, beside ammunition based on uranium, cruising missiles, aircraft bombs and other weapons, the use of the so-called "graphite" bombs (in fact glass-aluminum) also played an important role. The paper discusses characteristics of "graphite" fibers and the consequences of their use on electric power systems and power plants in Yugoslavia. This has recently been a very topical issue, concerning the field of power supply and lighting, as well as many other collateral aspects, without which normal life in modern civilization cannot be imagined. The use of these bombs resulted in heavy damages, high overvoltages, discharges and cuts, which present danger for all electric appliances. A team of researchers from ETA, VMA and IHNS from Belgrade have studied the features of these fibers from the aspects of optical microscopy and optics, and measurements have been performed at the Institute of Security in order to establish the level of radioactive contamination of the obtained samples of "graphite" fibers. The paper discusses the possibilities of some other approaches and gives an analysis of possible health endangering elements of the fibers themselves and of their impact on the electric power system.

Key Words: graphite fibers, graphite bombs, electric power systems, NATO, aggressor, transfer network.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Извештај Кристофера Биргина

ИЗДАЈНИЧКЕ УШИ ИЗВРШИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА¹

Идентификација извршилаца кривичних дела помоћу отисака ушију релативно је мало позната и заступљена код нас. Објављујемо ово занимљиво искуство швајцарских полицијских и правосудних органа.

Уредништво

1994. године успело је Управи за омладину града Базела да у тесној сарадњи са криминалистичким одељењем (КТА) државног тужилаштва града Базела ухапси вишеструког провалника у станове и то не на основу свакодневних доказа - и да га преда Кривичној комори на даљи поступак.

Све је почело врло спектакуларно: августа месеца 1994, једног суботњег јутра у 9 часова, ушле су илегално из Француске једна одрасла особа и три детета, две девојчице годишта 1982. и 1971. и дечак (име Д.) годиште 1977, у Базел у Швајцарску. Погранична служба која је контролисала границу, ухапсила је ове четири особе и то не само због илегалног преласка границе. Све је указивало на то да се овде не ради само о туристима. Туристи не носе са собом комаде тврде пластике које може да се употреби за отварање аутоматских брава за затварање врата. Такође је падало у очи да је девојка носила дупли пар чарапа иако је била средина лета. Све четворо је рекло да долазе из кампа у близини Милхаусена. Ускоро је било утврђено да су пре 14 дана хтели да уђу у Швајцарску код једног другог места у близини Базела и то преко зелене границе и тада су носили са собом два велика шрафцигера (дужине 7 cm). Како је све четворо изјавило да је дошло у Швајцарску да би путовали, и како нису могли да се осумњиче ни са каквим конкретним деликтом, морали су да буду пуштени и протерани из Швајцарске од стране полиције за странце. Захваљујући знању и тврдоглавости криминалистичких техничара 17-годишњак је морао да остане у Швајцарској дуже него што је био планирао.

Приликом хапшења све четворо је криминалистички обрађено. Нису само фотографисани и нису им само узети отисци прстију, већ и отисци ушију. Ова,

¹ Назлов оригинала: Kristof Bürgin, Verräterische Täter - Ohren Kriminalistik 5/97.

још увек не врло уобичајена обрада наметнула се због чињеница да су недељама раније скинути отисци помоћу фолија на спољној страни врата станова који су били обијени. У Базелу су 1991. помоћу фолија скинути отисци ушију у 84 случаја обијања станова. Провалници су послушкивали често на вратима, да би били сигурни да у стану нико није присутан. Да би починилац уопште могао да чује кроз затворена врата да ли је стан празан, мора јако да наслони уво на врата. То може да се догоди у стојећем положају, клечећем или чучећем, са главом нагнутом или држаном право. При том на вратима остаје исти траг који остављају прсти руку. Ови трагови отисака могу да се узму на лицу места помоћу поступка са наношењем праха или помоћу магнабраса.

У стручној литератури влада претежно мишљење да два човека скоро да не могу да имају исто обликоване уши. Пошто индивидуалне особености које се добијају рођењем остају целог живота, отисак ува може са истом сигурношћу узети као доказ за сигурну идентификацију, као што је то случај са папиларним линијама на прстима.

Од ових осумњичених је захтевано да притисну уши на стаклену плочу. Затим су трагови прекривени прахом и скинути помоћу црне желатинозне фолије. На тај начин је био исти поступак тј. узрок и изузимање упоредних отисака као и настајање и изузимање истих на лицу места. Одлучујуће је са којим притиском се ради упоредни отисак, да би оба отиска могла да се упореде. Само два дана после хапшења стручњаци КТА-а установили су, да је младић био у осам случајева покушаних или учињених провала могући узрочник трагова. Сада је наравно ствар постала интересантна. Док су три женске особе пуштене из притвора, младић је на основу ове сумње остао у истражном затвору. Известај КТА-а био је додуше врло значајан, али још увек у тој форми није имао никаквог доказног значаја пред судом. Зато је КТА добио задатак да направи опширан извештај о својим сазнањима. У то време су спроведена наравно даља криминалистичка истраживања.

При хапшењу младић није могао да да ниједно прихватљиво објашњење зашто је са собом носио тврде пластичне делове који су били изгребани. Рекао је да их је употребљавао за кашике за обување ципела. Разговори са другим лицима говорили су о томе да је младић упркос својим младим годинама већ био осуђен због три провале. У једном случају био је ухваћен инфлагранти са преврнутим чарапама на рукама. Пошто је ухапшени имао код себе више од 800 DEM, а није био запослен, било је интересантно сазнати одакле му новац. Подаци које је младић Д. дао, могли су да буду оповргнути у месту где је он живео. Чињеница да је код младића Д. у џепу од панталона нађено још три различита комадића лака, чије порекло није могло да буде објашњено, било је још једна у ланцу индиција. Оптерећујуће су биле и чињенице са лица места, које су биле доведене у везу са младићем Д. Провале су се дешавале између 6. и 26. јула 1994. у истом делу града у кућама са више породичних станова. Сва улазна врата на зградама била су снабдевена аутоматским бравама, које су могле без проблема да се отворе са заплењеним пластичним деловима. На њима су такође трагови - могуће од шраф-

цигера. Криминална дружина је после шест случајева отела накит и готов новац у висини од 31.104 швајцарских франака.

При спровођењу ове истраге настао је опширан стручни извештај у вези са траговима ушију. Речју и сликом уво је растављено у најситније детаље и објашњен је и пут живца трагуса и антитрагуса, спољњи и унутрашњи део, задње уздужне бразде итд. Закључак стручњака био је да је у осам случајева са великом вероватноћом узрочник био младић Д.

За адвоката који се бави омладином случај је тиме постао јасан. Требало је само да се убеди Кривична комора за омладину. Пошто је младић Д. и пре и после оповргавао све што му је стављено на терет, вештак је морао да опширно разјасни пред судом свој налаз.

Он је при том описао диференцирано отиске ушију са појединих лица места и упоређивао их је са отисцима младића Д. и одређивао степен сличности.

Он је ово чинио врло самоуверено и није дао да га омету критичка питања одбране. Кривично веће за омладину прогласило је после интензивних консултација младића Д. кривим по свим тачкама оптужбе и осудило га због професионалног бављења крађом на седам месеци затвора, као и због кршења Савезног закона о боравку странаца, (најдужа казна према швајцарском закону за младе износи 12 месеци). Одмеравање казне образложено је на 18 густо куцаних страница. После промене мандата други адвокат је поднео жалбу следећој вишој инстанци и генерално довео у сумњу трагове ушију. Одлуком од 7. новембра 1994. Апелациони суд је признао доказе са траговима ушију. "Индивидуална различитост ушију признаје се као доказ о учињеном кривичном делу".

Случај показује, да и без признања и без утврђеног деликта, без сведока кривичног дела, или отежавајућих изјава као и без отисака прстију или ДНА - трагова може успешно да се закључи поступак, а да је при том количина трагова била само привидно мала. После два и по месеца Д. је побегао из затвора. Али то не може да утиче на врло позитиван исход овог поступка.

**Превела
Проф. Милица Ралић**

ПРИКАЗИ

Владан ЧОЛИЋ

Мр Мирослав БУСАРЧЕВИЋ, Драган РАДМИЛАЦ,
Драган КРСТИЋ, Љиљана ЦВЕТКОВИЋ,
Бранко ГРУШИЦА и Ђорђе ПОЉАК

”ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКИХ ВЕШТАЧЕЊА”

Управо је изашао из штампе приручник под називом **”Основи криминалистичких вештачења”**, чији су аутори мр Мирослав Бусарчевић, Драган Радмилац, Драган Крстић, Љиљана Цветковић, Бранко Грушица и Ђорђе Пољак. Ова књига се по обиму и начину приступа материји и иновацијама које садржи, квалитетом несумњиво издваја међу раније публикованим радовима са сличном тематиком. Наиме, иако по замисли коаутора припада приручној литератури, ова књига несумњиво завређује пажњу стручне и шире јавности, односно она може задовољити читаоце који су на различите начина заинтересовани за обрађену материју. То је последица чињенице да приручник представља коауторски **рад искусних криминалистичких експерата, који су се у пракси одавно доказали као полицијски и судски вештаци, али и као аутори бројних стручних и научних радова објављених у нашим еминентним часописима**. Приручник је написан на српском језику, на укупно 344 стране.

Рецезени су проф. др Живојин Алексић, редовни професор криминалистике београдског Правног факултета у пензији, који је истовремено и аутор предговора и генерал-мајор Драган Илић. Издавач овог дела је Министарство унутрашњих послова Републике Србије, а штампано је у тиражу од 1.000 примерака.

У погледу композиције, ”Основи криминалистичких вештачења” су подељени на **уводни**, претежно теоријски део, који обухвата две целине, и нешто већи - претежно **практични део** чију садржину чини преосталих шест целина. Према томе, целокупна материја која је изложена у овом приручнику, систематизована је у **осам складних и међусобно комплементарних целина**, с тим што је прве две написао исти аутор - мр М. Бусарчевић.

Прва целина уводног дела овог приручника, коју је под називом **”Трасологија наука о траговима”** написао мр Мирослав Бусарчевић, магистар криминалистике и дипл. физико-хемичар, дугогодишњи професионални полицајац и судски

вештак за општу трасологију и криминалистичку хемију, има укупно 46 страна (стр. 11-57). Полазећи од значаја разматране проблематике, он је на том месту детаљно објаснио криминалистичке и кривичнопроцесне појмове чије је познавање неопходно за правилно разумевање ове материје (појмови и значај криминалистичке трасологије, лица места и трагова кривичног дела, криминалистичка трасолошка идентификација, појам и врсте вештачења, реконструкција кривичног догађаја и др.). У другом делу прве целине, под називом **"Општа трасологија"** (стр. 58-152) исти аутор је на научно-систематски начин представио трасологију као науку о траговима и концизно презентовао материју везану за трагове оруђа и алата, стопала, пнеуматика возила и друго, микро-трагове, криминалистичко-техничке клопке (класичне и специјалне физичко-хемијске клопке) итд. Према томе, ауторски удео мр М. Бусарчевића представља скоро половину овог приручника.

Други део **"Основа криминалистичких вештачења"**, на укупно 190 страна, чине излагања о појединим врстама криминалистичких вештачења, тј. остали аутори непосредно обрађују карактеристичне видове и модалитете таквих вештачења. Овим целинама је систематски и стручно, на прегледан и читаоцима приступачан начин, презентовано утврђивање узрока пожара, трагова ватреног оружја, вештачење докумената (графоскопија), утврђивање стања сијалица после саобраћајне незгоде и утврђивање исправности ознака на возилима.

Тако је аутор обимног поглавља о утврђивању **узрока пожара** (стр. 153-257) Драган Радмилац, дипл. инг. машинства и дугогодишњи професионални полицијски и судски вештак за утврђивање узрока пожара и експлозија. Тематику трагова **ватреног оружја** (стр. 259-288) обрадио је експерт за балистику, Драган Крстић, дипл. физико-хемијичар, такође дугогодишњи професионални полицијски и судски вештак. Љиљана Цветковић, дипл. хемијичар, која је и сама дугогодишњи професионални полицијски и судски вештак за испитивање докумената, написала је поглавље **о графоскопији**, односно о вештачењу докумената уопште (стр. 289-315). Аутор поглавља под називом "Утврђивање стања сијалица после саобраћајне незгоде" (стр. 317-331) је Бранко Глушица дипл. инг. електротехнике, такође дугогодишњи професионални полицијски и судски вештак за аутомобилске сијалице и електричне кратке спојеве. Најзад, прилог **о утврђивању исправности ознака на моторним возилима** (стр. 333-344) сачинио је Ђорђе Пољак дипл. инг. технологије и веома искусни професионални полицијски и судски вештак за испитивање ознака на возилима.

Оваква концепција приручника и богато професионално искуство коаутора, недвосмислено наводе на закључак да су "Основи криминалистичких вештачења" превасходно намењени радницима истражне криминалистичке технике и уопште судским вештацима криминалистичке струке, а у одређеној мери и радницима оперативне криминалистичке технике органа унутрашњих послова. Међутим, ниво обраде поменутих тематских целина чини га прилагоденим и другим корисницима - овлашћеним службеним лицима и свим другим припадницима полиције, истражним судијама, јавним тужиоцима, адвокатима, војним правосудним органима итд. Имајући у виду њен садржај, сигурно је да она може послужити и као корисна литература студентима ВШУП, Поли-

цијске Академије и других образовних институција чијим је програмом обухваћено изучавање криминалистичке технике.

У целини гледано, "Основи криминалистичких вештачења" представљају вредно дело у коме су вешто укомпонована теоријска и практична, односно научна и стручна сазнања из балистике, графоскопије и других области модерне криминалистичке технике. Очигледно је да су аутори овом приликом настојали да разматрану проблематику повежу са својим раније публикованим радовима из ове области, што се закључује из прегледа коришћене литературе који, иначе, прате поједине сегменте приручника. Такође је значајно напоменути да прегледност читавог приручника и сваког од његових поглавља засебно, знатно увећава правилан избор и распоред преко 100 фуснота, више табела, графикона, формула и таблица, а посебно 111 фотографија. Примери из праксе и поменути прилози адекватно употпуњују садржај и омогућавају целовито сагледавање проблематике криминалистичких вештачења, што представља несумњиви квалитет ове књиге.

По оцени рецензента, др Живојина Алексића "Приручник садржи одабрана сазнања и поступке чије је познавање неопходно за успешну криминалистичку праксу. Актуелност овог рада групе аутора нарочито извире из потенцирања примене најновијих метода и средстава модерне криминалистике, презентованих на савремен начин, са научно провереним иновацијама. Приручник **представља веома значајну помоћ истражном судији, адвокату, криминалистичком техничару и криминалистичком вештаку, у изналажењу одговора на бројна питања у вези са коришћењем, оцењивањем и интерпретирањем криминалистичких вештачења и стварних доказа**".

Оцену рецензента потврђују и велика стручна и професионална интересовања за овај приручник.

Др Жељко НИКАЧ

Будимир БАБОВИЋ

”ПОЛИЦИЈА И ЉУДСКА ПРАВА”

Брошура ”Полиција и људска права”, аутора Будимира Бабовића, у издању Савезног министарства за унутрашње послове, појављује се пред стручном и читалачком јавношћу у данас веома актуелном тренутку након великих друштвених промена које су се десиле у СР Југославији, односно Републици Србији. Такође, с једне стране, у овој материји до сада није било неких темељнијих и студиознијих истраживања, радова и приказа полиције и њене улоге у заштити и остварењу људских права. Насупрот тога, стекао се утисак да великом делу питања из корпуса људских права, бар када је у питању полиција и њена улога у томе, није уопште поклањана адекватна пажња. С друге стране, на руку нам нису ишле и познате чињенице из прошлости и санкције међународне заједнице према СР Југославији, па смо били искључени из ОУН, бројних међународних организација и нормалне комуникације са светом у међународним односима. Илустрације ради, били смо изопштени из ОУН, важних међународних организација и из редова Интерпола (Аруба, 1993г.), што је све на свој начин угрожавало остварење људских права, њихову правну регулативу на задовољавајући начин и правилно поступање органа полиције у свакодневној пракси. Различит приступ појединим питањима из корпуса људских права читовао се и у сфери деловања полиције, а познато је колико је важна њена улога као органа који има легитимно право на примену средстава принуде.

Полазећи од наведених чињеница и околности мишљења смо да је објављивање ове брошуре у садашњем тренутку веома и значајно, а она је настала као резултат плодног вишегодишњег ангажовања аутора у органима полиције и Међународне организације криминалистичке полиције (потпредседник Интерпола), као и вишегодишње добре сарадње са издавачком кућом МСТ Гајић из Београда. Концептуално, она је подељена на четири дела који сви заједно чине једну кохерентну и препознатљиву целину.

Први део брошуре под насловом ”Полиција и људска права” је централни одељак овог штива. У њему аутор обрађује посебна овлашћења припадника полиције и њихове дужности, као и даје једну систематичну упоредноправну

анализу са становишта прописа наших федералних јединица (Србије и Црне Горе) и савезних прописа у овој материји. Посебно се указује на подзаконске акте, као што су на пример Правила службе МУП-а Републике Србије и Републике Црне Горе. Од посебних овлашћења припадника полиције издвајају се: издавање упозорења, издавање наређења, легитимисање лица, упућивање, улажење у стан и друге просторије, увид у пословне и др. књиге, претресање лица и просторија, употреба туђег саобраћајног средства и средства везе, прикупљање обавештења од грађана и др. Посебну пажњу заврећују овлашћења припадника полиције у домену употребе средстава принуде, физичке снаге, гумене палице, средстава за везивање и ватреног оружја. Аутор посебно подвлачи потребу да припадници полиције сва наведена овлашћења користе сагласно закону и подзаконским актима, у смислу остварења циљева полиције-заштите имовине, лица, безбедности, као и очувања достојанства човека и грађанина у свакој прилици, наравно уз све ризике и опасности полицијског посла.

Примену ових овлашћења аутор изводи из уставних, законских, подзаконских и хришћанских норми и оквира, полазећи од права човека на живот као неприкосновеног и исконског права у савременом демократском свету. Даље се наводи да је свако одузимање слободе (притвор, лишење, задржавање, др.) потребно да буде у духу наведених норми и начела, ослобођено било каквих негативних призвуча и политичких, верских, националних и сл. разлика. Такође, посебно истиче потребу заштите грађана од непотребне тортуре органа полиције, бруталности, изнуђивања исказа или др. повреда људског достојанства. У том контексту шире се излаже и право грађана (друштва) на критику рада државних органа, па и органа полиције, затим права која су специфична у овој области: информисање породице о ухапшеном лицу и разлзима хапшења, право на ћутање лица, право породице на обавештење о предузетим мерама према лицу, право на одбрану и др. специфична права кривичног поступка. На крају овог дела посебно се подвлачи потреба да употреба средстава принуде мора бити сагласна закону и подзаконским актима, само ако је неопходно и у законитим ситуацијама, уз све горе наведено.

У другом делу изложена су права радника полиције и овај део се, као и претходни, ослања у великој мери на нормативно правна решења из нашег унутрашњег правног поретка - Устав СР Југославије, Устав Републике Србије и Устав Републике Црне Горе, као и подзаконске акте и *lex specialis* законе (пр. Закон о унутрашњим пословима Републике Србије и др.). Посебно се указује на чињеницу да радници органа полиције до сада нису имали у пракси остварено право на синдикално организовање, као и поједина специфична друга права из области радног права. Стога је, по мишљењу аутора, њихов радноправни положај био предмет рестриктивних тумачења правних норми у области радних односа, те прописа у области унутрашњих послова и безбедности. Овај део завршава се указивањем на елементе радноправне, тачније дисциплинске и материјалне одговорности радника полиције - лакше и теже повреде радне дужности, органа надлежних за вођење ових поступака и сл.

У трећем делу изложени су сукцесивно национални органи и инструменти за заштиту људских права. Нормативно, и овај део се ослања на унутрашњи правни поредак и његова решења, али оно што је специфично то је идеја о реafirмацији механизма цивилног надзора и парламентарне контроле полиције, наравао пре свега са аспекта заштите корпуса људских права о којима је овде реч. Аутор указује и подсећа на ранија законодавноправна решења из Устава СФРЈ и Закона о основама система државне безбедности (1984. г.), те рада и постојања ранијих органа - Комисије за представке и предлоге грађана и Комисије за остварење слобода, права и дужности човека и грађанина. Посебно се издваја, у овом тренутку чини се једино постојеће, улога и значај Одбора за безбедност и Одбора за правосуђе Скупштине СРЈ, односно федералних јединица. Као најважније инструменте из области унутрашњег правног поретка аутор наводи ЗКП, КЗ СРЈ, КЗ РС, КЗ РЦГ, Закон о унутрашњим пословима РС, Закон о унутрашњим пословима РЦГ, затим бројне подзаконске акте (пр. Уредбу Владе РС о дисциплинској одговорности у МУП-у РС, Правилник о примени средстава принуде МУП РС и др.) као и, сада већ анахрони, Правилник о вршењу послова СЈБ МУП РС (из 1974. г.).

У последњем, четвртном делу, изложени су међународни инструменти и органи за заштиту људских права које познаје и признаје савремени демократски свет, за које можемо слободно рећи да су *ius cogens* норме међународног права и *opinio iuris* међународне заједнице. Аутор посебно указује на компилацијско издање Центра за људска права ОУН из 1996. г. у виду "Приручника о људским правима за полицију", те наводи око 25 различитих званично усвојених текстова резолуција, декларација и др. докумената ОУН и њених органа. Као општије међународноправне инструменте наводи Универзалну декларацију о људским правима (још из 1948. г.), Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Факултативни протокол уз Пакт (1966. г.), Конвенцију против тортуре и других свирепих, нехуманих и понижавајућих казни или поступака (1984. г.) и Декларацију о основним принципима правде у вези са жртвама криминалних радњи и злоупотреба (1985. г.). Од регионалних инструмената међународног карактера истичу се Европска конвенција о људским правима, Европска конвенција о спречавању тортуре, нечовечних и понижавајућих поступака или казни, Декларација СЕ о полицији и Рез. бр. 690 у вези са истом.

Од значајних органа ОУН у овој области наводе се Комисија за људска права, Комитет за људска права, Комитет против тортуре, Високи комесаријат за људска права, Центра за људска права и др. органи у оквиру система ОУН. Такође, наводе се значајни регионални органи за заштиту људских права: Европска комисија за људска права, Европски суд за људска права, Европски комитет за спречавање тортуре, нечовечних и понижавајућих поступака или казни, Интерамеричка комисија за људска права, Интерамерички суд за људска права, Афричка комисија људска права и права народа и др. Значајну улогу у овој области свакако имају и бројне међународне невладине организације.

Последњи одељак овог дела обухвата одредбе раније усвојеног Кодекса понашања лица одговорних за примену закона (1979. г., ОУН - Генерална Скупштина), у којима се наводи захтев за законитим поступањем према грађанину и човеку, служећи друштво и штитећи сваког грађанина од нелегалних радњи, у складу са стандардима професије (полицајци, судије, др.). Посебно се подвлачи потреба вршења ових професија уз очување достојанства и основних права човека, као и посебну заштиту од тортуре.

Да закључимо, брошура СМУП-а и аутора Будимира Бабовића представља даљи значајан допринос изучавању проблематике људских права код нас, нарочито са становишта рада полиције и њених припадника у наредном периоду демократизације друштва. Значај брошуре огледа се и кроз интенције друштва да афирмишу почетни резултати демократских друштвених промена, као и да се успостави нормална и регуларна комуникација са светом, органима ОУН и осталим државама. То је посебно важно због жеље СР Југославије да заузме своје место у породици држава у систему ОУН и бројним међународним организацијама, а нарочито је то наша најбоља препорука за повратак СРЈ у редове Интерпола.

